

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KUR'AN VE HADİSLER IŞIĞINDA NİFÂK VE MÜNÂFIĞIN
PSİKOLOJİSİ**

**Songül DEMİREL
1530206053**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK**

ISPARTA 2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Songül DEMİREL	
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri	
Tez Başlığı	Kur'an ve Hadisler Işığında Nifâk ve Münâfıkların Psikolojisi	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Kur'an ve Hadisler Işığında Nifâk ve Münâfığın Psikolojisi	
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 29/3/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Hâbil Şentürk/ Uşak Üniv.	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Hüseyin Certel/ SDÜ	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Selahattin Yakut/ Bozok Üniv.	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “*Kur’an ve Hadisler Işığında Nifâk ve Münâfiğın Psikolojisi*” adlı çalışmanın tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Songül DEMİREL

29/03/2019

(DEMİREL, Songül, *Kur'an ve Hadisler Işığında Nifâk ve Münâfığın Psikolojisi*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019)

ÖZET

Kur'an ve hadisler ışığında nifâk ve münâfığın psikolojisini incelemeyi amaçlayan bu çalışmaya, öncelikle kavramsal çerçeve içinde konu ile ilgili bazı kavramlar üzerinde durularak başlandı. İkinci bölümde münâfıklarla ilgili ayetleri anlayabilmek için, indiği toplumun genel yapısını bilmek gerektiği düşüncesinden hareketle Hz. Muhammed dönemine, tarihi kaynaklar ışığında yakından bakıldı. Münâfıklığın ve nifâkın ortaya çıkış sebepleri, münâfıkların savaşlardaki samimiyetsizlikleri, Hz. Peygamberi küçük düşürme çabaları ve Hz. Muhammed'in münâfıklara karşı tutumu, o dönemde indiği belirtilen ayetler ile ilişkilendirilerek incelendi.

Ayet ve hadislerin ışığında münâfık psikolojisinin anlaşılabilmesi için, üçüncü bölümde, kişilik ve kişilik bozuklukları ve psikolojik savunma mekanizmaları ele alındı. Din Psikolojisi açısından dindarlığın motivasyonları ve dini reddetme nedenlerine değinildikten sonra, münâfıkların ilgili ayetlerdeki kişilik özellikleri bir tablo ile gruplandırıldı. Bu kişilik özelliklerinin ve psikolojilerinin sağlıklı bir düşünce yapısı olmadığı değerlendirildi. Bu bölümde nifâk ve münâfık kavramları, insan kişiliğinin psikopatolojik bir yansıması olarak ele alınmış ve münâfıkların ortaya koyduğu karakter özelliklerine uyan kişilik bozuklukları ve altında yatan psikolojik savunma mekanizmaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Hadis, Münâfık, Nifâk, Psikoloji, Savunma Mekanizmaları.

(DEMİREL, Songül, *The Psychology of Hypocrisy and Discord in the Light of The Qur'an and Hadiths*, Master's Thesis, Isparta, 2019)

ABSTRACT

This study aimed to examine the psychology of hypocrisy and discord in the light of Quran and hadiths. Firstly, some concepts are discussed related to the subject within the conceptual framework. In the second section historical sources were closely reviewed in the light of life of Muhammad period. Because in order to understand the verses about the hypocrites, it is necessary to know the general structure of the society in that time. In this context, the reasons for the emergence of hypocrisy and discord, the insincerities of the arguments in the wars, the attempts to humiliate the Prophet and the attitude of Muhammad towards the hypocrites were examined by light of the verses.

In the third chapter, the psychology of hypocritical was examined in the light of verses and hadiths. Firstly, personality and personality disorders and psychological defense mechanism were discussed. The motivations of religiosity and the reasons for denial of religion were mentioned in terms of the psychology of religion. In this context, the personality traits of the hypocrisy were grouped within a table in the respective of verses. These personality traits and psychological structure were not healthy. In this context, the concepts of discord and hypocrisy were considered as a psychopathological reflection of human personality. As a result, personality disorders and psychological defense mechanism which are based on hypocritic characters have been examined.

Key Words: Qur'an, Hadith, hypocrite, discord, Psychology, defense mechanism.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İMAN VE MÜ'MİN	7
1.2. İSLÂM VE MÜSLİM.....	9
1.3. KÜFÜR VE KÂFİR.....	11
1.4. ŞİRK VE MÜŞRİK	12
1.5. FİSK VE FÂSIK.....	14
1.6. NİFAK VE MÜNÂFIK.....	16
1.6.1. Nifâk Çeşitleri.....	19
1.6.1.1. İtikâdî Nifâk	19
1.6.1.2. Amelî Nifâk.....	19
1.6.2. Nifâkın Toplumsal ve Psikolojik Sebepleri.....	20

İKİNCİ BÖLÜM Hz. PEYGAMBER DÖNEMİNDEKİ NİFÂK HAREKETLERİ

2.1. MÜNÂFIKLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI VE NİFAKIN SEBEPLERİ	23
2.2. MÜNÂFIKLARIN SAVAŞLARDAKİ TUTUMLARI	25
2.2.1. Bedir ve Uhud Savaşı.....	25
2.2.2. Hamrâ'ul-Esed Gazvesi.....	27
2.2.3. Benû Mustalik Gazvesi	28
2.2.4. Hendek Savaşı.....	29
2.2.5. Hudeybiye Anlaşması	29
2.2.6. Hayber'in Fethi	30
2.2.7. Huneyn Savaşı	30
2.2.8. Tebük Seferi.....	31
2.3. HZ. PEYGAMBER'İ KÜÇÜK DÜŞÜRME ÇABALARI.....	32

2.3.1. İfk Hadisesi	32
2.3.2. Hz. Peygamber'in, Evlatlığının Boşadığı Hz. Zeyneb İle Evliliği	33
2.4. HZ. PEYGAMBERİN MÜNÂFIKLARA KARŞI TUTUMU	35
2.5. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ NİFAK OLAYLARININ PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK YÖNÜYLE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN VE HADİSLER İŞİĞİNDE NİFAK VE MÜNÂFIKLARIN PSİKOLOJİSİ

3.1. KİŞİLİK TANIMI	39
3.2. KİŞİLİK BOZUKLUKLARI	40
3.2.1. Paranoid Kişilik Bozukluğu.....	42
3.2.2. Narsistik Kişilik Bozukluğu	42
3.2.3. Antisosyal Kişilik Bozukluğu (Psikopat Kişilik).....	43
3.2.4. Sınır (Borderline) Kişilik Bozukluğu	43
3.2.5. Histrionik Kişilik Bozukluğu.....	44
3.2.6. Pasif-Saldırgan Kişilik Bozukluğu.....	44
3.3. PSİKOLOJİK SAVUNMA MEKANİZMALARİ.....	44
3.3.1. Düşük Düzeydeki ve Nevrotik Savunma Mekanizmaları	49
3.3.1.1. İnkâr (Yadsıma) ve Düşleme.....	49
3.3.1.2. Başkalarını Suçlama (Yansıtma)	49
3.3.1.3. Bölünme (splitting).....	49
3.3.1.4. Çarpıtma (Distorsiyon)	50
3.3.1.5. İçleştirme (İntrojeksiyon).....	50
3.3.1.6. Somatizasyon.....	50
3.3.1.7. Çocuksu Davranma (Gerileme).....	50
3.3.1.8. Yön değiştirme (Displacement).....	50
3.3.1.9. Düşünceleştirme (Entellektüalizasyon)	51
3.3.1.10. Mantiğa Bürünme (Rasyonalizasyon).....	51
3.3.1.11. Dönüştürme (Konversiyon).....	51
3.3.1.12. Dışa vurum	52
3.3.1.13. Karşıt tepki kurma (Reaction formation)	52
3.3.1.14. Bastırma (Supresyon).....	52
3.3.1.15. Yapma bozma (doing-undoing).....	52
3.3.1.16. Duygusal Soyutlanma (Emotional Insulation)	53
3.3.1.17. Duygudaşlık (Sympathy)- Boyun Eğme (Submission).....	53
3.3.1.18. Özdeşim Kurma	53
3.3.2. Yüksek Düzeydeki Savunma Mekanizmaları:.....	54

3.4. DINDARLIK MOTİVASYONLARI VE BİREYİN DİNİ REDDEDİŞ NEDENLERİ	55
3.4.1. Dindarlık Motivasyonları	55
3.4.1.1. Anlam Arayışı	55
3.4.1.2. Ölüm Korkusu ve Ölümsüzlük Arzusu.....	56
3.4.1.3. Engellenme, Çaresizlik ve İlâhî Destek Beklentisi	56
3.4.1.4. Suçluluk ve Günahkârlık Duygusu	56
3.4.1.5. Anlama ve Bilişsel Tatmin	56
3.4.1.6. Bağlanma ve Sığınma İhtiyacı	57
3.4.1.7. Sosyal Öğrenme ve Toplumsallaşma.....	57
3.4.1.8. Eğitim:.....	57
3.4.2. Bireyin Dini Reddediş Nedenleri.....	57
3.4.2.1. Kendini Yeterli Görme ve Büyüklenme, Dünya Nimetlerine Düşkünlük	57
3.4.2.2. Dini Kabul Etmenin Getirdiği Sorumluluklardan Kaçma.....	58
3.4.2.3. Özgürlük Arzusu.....	58
3.4.2.4. Kötülükler ve Hayal Kırıklıkları	59
3.4.2.5. Sosyal Çevre ve Eğitim.....	59
3.4.3. Dindarlık Motivasyonları ve Dini Reddediş Nedenlerinin Münâfıklarda Tezâhürü.....	59
3.5. MÜNÂFIKLARIN AYETLERDE VE HADİSLERDE YER ALAN PSİKOLOJİK ÖZELLİKLERİ	60
3.5.1. Kötülüğü Emretme, İyiliğe Mani Olma, Cimrilik Etme Ve Allah'ı Unutma	62
3.5.1.1. Kötülüğü emretme	63
3.5.1.2. İyiliğe mani olma.....	64
3.5.1.3. Cimrilik yapma.....	66
3.5.1.4. Allah'ı unuturlar	67
3.5.2. Sürekli Korku Ve Endişe İçinde Olmaları.....	68
3.5.3. Kalplerinde Hastalık Bulunması, Kalplerinin Mühürlü Olması	78
3.5.4. Yalan Söylemeleri, Kalplerinde Olmayanı Konuşmaları, Gerçekte İman Etmemiş Olmaları	81
3.5.5. Bozgunculuk Yapmaları, Nifâk Çıkarmaları, İkiyüzlü Olmaları, Savaştan Kaçmaları.....	87
3.5.6. Müminlere İftira Atmaları, Gizli Planlar Kurmaları	94
3.5.7. Namaza Üşenerek Kalkmaları, İstemeyerek İnfak Etmeleri, Cimri Olmaları	96
3.5.8. Dış Görünüşleri Ve Konuşmalarının Etkileyici, İçlerinin Kof Olması	103
3.5.9. Ayetleri İnkâr Etmeleri, Şüphe İçinde Olmaları, Müslümanlarla ve Dini Değerlerle Alay Etmeleri.....	104

3.5.10. Müminlere Karşı Kin, Nefret Ve Haset Duygularıyla Dolu Olmaları, Müminlere İyilik Dokunursa Üzülmeleri, Düşmanla İşbirliği Yapmaları	108
3.5.11. Kibirli Olmaları, Öğüt Almamaları.....	110
3.5.12. Şeytanın Aldatması Gibi Aldatıcı Olmaları.....	111
3.5.13. Dünya Menfaatlerine Düşkün Olmaları	113
3.5.14. İyiliklerinin Boşa Gitmesi, Ticaretlerinde Kaybetmeleri ve Kötü Son İle Cezalandırılmaları.....	115
SONUÇ	120
KAYNAKÇA	124
ÖZGEÇMİŞ	130

KISALTMALAR

ABD	: Anabilim dalı
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.k.	: adı geçen kaynak
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
b.	: ibn (oğlu)
bkz.	: bakınız
C.	: cilt
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz.	: Hazreti
İ.F.	: İlahiyat Fakóltesi
md.	: maddesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
s.s	: sayfa sayısı
s.a.v.	: sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Üniv.	: Üniversitesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: yayınları
YL	: Yüksek Lisans

ÖNSÖZ

Vahyin iniş sürecinde, İslam toplumunun içinde, kalben inanmadığı halde, inanmış gibi görünen bir grup insan, Kur'an'da 'münâfık' olarak adlandırılmıştır. Münâfıklar hakkında bilgi veren birçok ayetle hem Hz. Muhammed hem mü'minler uyarılmıştır. İlgili ayet ve hadislerde temel özellikleri anlatılan münâfıkların karmaşık bir ruh ve düşünce yapısına sahip oldukları, kişilere ve olaylara sağlıklı bakamadıkları, bu sebeple sağlıklı değerlendirme yapamadıklarından bahsedilmektedir.

Bu çalışmada münâfıkların Kur'an ve hadislerde yer alan kişilik ve psikolojik özelliklerinin temelindeki unsurlardan birinin, kişilik bozukluğu ile ilkel ve nevrotik yani düşük düzeyli, sağlıksız savunma mekanizmaları olduğu değerlendirilmiştir. Kur'an, münâfıkların kalplerinde hastalık olmasına vurgu yaparak, sağlıksız savunma mekanizmalarının kullanımının onlarda bir karakter özelliği haline geldiğine dikkat çeker. Zorlanmalı bir durumda her insan psikolojik bütünlüğünü korumak için savunma mekanizmalarını kullanır. Bu savunma mekanizmaları problemlerle baş etmede başlıca yol haline gelirse ve uyum sağlamayı engelleyecek oranda abartılırsa nevrotik yani sağlıksız nitelik kazanır. Kişilik bozukluğu durumunda kişiler, ortaya çıkan kaygı, endişe ve korku duygulanımlarından kurtulmak için ilkel ve nevrotik savunma mekanizmalarını kullanır. Bu durum ise, onların hem toplumla hem de kendileriyle barışık yaşamalarına engel teşkil eder.

Diğer yandan münâfıkların kişiliklerine yansımış bir başka özellik de samimiyetsizlik ve yalancılık, bunların temelinde de "iyi niyet"ten yoksunluk olduğu söylenebilir. İyi niyet, psikolojik açıdan bir olgu, ahlâki açıdan bir erdem olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmada Hz. Peygamber döneminden başlayarak nifâk ve münâfıkların kişilik ve psikolojik yapıları Kur'an-ı Kerim, hadisler, tarihi kaynaklar ve diğer kaynaklar ışığında değerlendirilmeye çalışıldı. Kişilik bozuklukları ve savunma mekanizmaları, dindarlığın motivasyonları, dini redde götüren nedenler münâfıklardaki tezahürleriyle ele alındı. Son bölümde ise, münâfıklarla ilgili ayetler konularına göre gruplandırıldı. Ayetlerin verdiği mesajların anlaşılmasına ve kişisel, toplumsal ve psikolojik etkenlerle birlikte değerlendirilerek münâfıkların ilahî eleştiriye muhatap olan davranışlarının ve nedenlerinin ortaya konmasına çalışıldı.

Kur'an'da bahsedilen münâfık karakterinin bireysel ve toplumsal yansımalarının ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlardan bireyin ve toplumun korunması önem taşımaktadır. Kur'an'ın münâfık karakterini bu denli ayrıntılı olarak anlatması; hem kişinin kendini bu özelliklerden uzak tutmak için gayret göstermesi; hem de toplumun içinde var olan münâfık karakterli kişileri tanınması ve onlardan toplumun zarar görmesini engellemesi amacına yönelik olmalıdır. Kur'an'ın tanımladığı münâfık karakterinin, psikoloji biliminin bilgileri ışığında anlaşılması ve bunlara karşı psikososyal stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu stratejiler, insan karakterindeki nifâk eğiliminin münâfıklık gibi bir psikopatolojiye dönüşmemesi açısından önemlidir. Bunun için eğitim sisteminde kişinin savunma mekanizmalarını kullanma eğilimi ve bu eğilimin sağlıklı bir şekilde yönetimi konusunda ileri araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu tezde ortaya konmaya çalışılan temel bilgi, bu konuda yapılacak ileri araştırmalar için bir basamak oluşturabilir.

Bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar bana yardımcı olan ve çalışmanın sonuca ulaşmasında büyük payı olan fahri danışmanım Prof. Dr. Hüseyin Certel'e ve danışmanım Prof. Dr. Hâbil Şentürk'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Mesleğinde emeklilik zamanına ulaşmış, bilgiye ulaşmak gönüllülüğü dışında hiçbir kariyer hedefi olmayan bir tıp doktoru olarak, sıra dışı bir öğrenci olmama rağmen, en başından itibaren bana gereksiz bir uğraş içindeymişim hissi yaşatmayan, nefesimin tükendiği zamanlarda, bana inanan ve gayretimi teşvik eden hocalarıma minnettarım.

Kendimi yetiştirmek adına yapmaya çalıştığım her küçük çabaya büyük bir destek veren eşime de teşekkür ediyorum.

Songül Demirel
Isparta 2019

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu tezde, nifâk ve münâfıklar konusunda ayet ve hadislerde yer alan kavramlar, modern psikolojinin konuyla ilgili kavramları ışığında incelenecektir. Tezin ilk bölümünde konuyla ilgili temel kavramlar incelenecek, ikinci bölümünde Hz. Peygamber döneminde nifâk hareketleri ve münâfıklığın ortaya çıkışı ve sebepleri, münâfıkların savaşlardaki samimiyetsizlikleri, Hz. Peygamber’i küçük düşürme çabaları ve Hz. Muhammed’in münâfıklara karşı tutumları ele alınacak, üçüncü bölümde ise münâfıkların Kur’an ve hadislerde belirtilen kişilik özellikleri, psikoloji biliminin temel kavramları çerçevesinde tartışılacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak üzere topluluklar halinde, birlikte yaşarlar. Birlikte yaşam bazı kurallara uyulmasını ve bazı düzenlemeleri gerektirir. Bu düzenlemelerin kaynağı, etik, ahlâk, hukuk ve din kuralları gibi toplumsal normlardır. Bütün dinlerin öğretilerinde ahlâk kuralları temel kabul edilir.

Din ve ahlâk, insanları birlikte yaşadıkları ortamlarda yardımlaşma ve işbirliği içinde yaşama, başkalarına faydalı olma, kimseye zarar vermeme, kimsenin sınırını aşmama gibi öğretileri ön plânda tutarak toplumların hep birlikte huzurlu, mutlu yaşamasının mümkün olacağını öngörür.

Ancak hangi dine mensup olursa olsun, her toplumda ikiyüzlü ve samimiyetsiz insanlar ve gruplar, yaşadığı toplumun huzurunu bozan nifâk olaylarına sebep olabilirler. Nitekim Hz. Peygamber’in Medine’de bulunduğu sıralarda, açıktan düşmanlık yapma cesareti gösteremeyen bazı ikiyüzlü insanlar, normal zamanlarda Müslümanlarla sosyal hayatı paylaşırken sıradan bir görüntü altında gizli gizli toplumun huzurunu kaçırmak için uğraş vermişlerdir. Ama en çok ta savaşlar ve seferler gibi toplumun birlik ve dayanışmaya daha fazla ihtiyaç duyduğu zamanlarda Müslümanlardan desteklerini esirgedikleri gibi, düşmanla işbirliği yaparak yaşadıkları topluma ihanet etmekten de geri durmamışlardır.

Vahyin iniş sürecinde Allah Teâlâ, Rasulünü ve Müslümanları, ‘münâfık’ adını verdiği¹ bu gruplarla ilgili olarak bilgilendirmiş ve uyarmıştır. Münâfıkûn isimli müstakil bir sûre ile birlikte Haşr Sûresi, Bakara Sûresi, Muhammed Sûresi, Âl-i İmrân Sûresi, Ahzâb Sûresi, Nisâ Sûresi ve Tevbe Sûresi gibi birçok sûrede münâfıklarla ilgili pek çok ayet nazil olmuştur. Hz. Peygamber, dönemindeki münâfıklarla, vahyin de uyarıları ve desteği ile mücadele etmiştir. Müslüman toplumun içinde yayılmış bir şekilde yaşayan münâfıkları toplumun dışına itmeyerek onları kontrol altında tuttuğu, böylece zarar verici eylemlerini zamanında fark ederek tedbirler alıp bertaraf ettiği, örneğin örgütlenme girişimlerini engelleyerek düşmanlık üretecek ortamlar hazırlamalarına izin vermediği görülmektedir. Her şeye rağmen Hz. Peygamber’in münâfıklarla mücadelesi kolay olmamıştır, denilebilir.

Kur’an-ı Kerim ve hadislerde temel özellikleri anlatılan münâfıkların karmaşık bir ruh yapısına sahip oldukları görülmektedir. Münâfıkların yaşadıkları toplumlara zarar vermemesi, birey ve toplum açısından ortaya çıkardıkları tehlikeyi anlamak ve bugüne ışık tutmak için, onların ruhsal durumları ve kişilik özelliklerinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Bir sosyal bilim, bir insan bilimi olan Psikoloji’nin; insanı tanımaya, duygu, düşünce, inanç, tutum ve davranışlar gibi psikolojik olaylar arasındaki ilişkilerin değişmeyen yasalarını tespit etmek yoluyla insanın ruhsal dünyasını, sosyal ilişkilerini bilimsel yöntemlerle anlamaya çalışan bir bilim dalı² oluşundan yola çıkarak, münâfıkların kişilik yapılarının çözümlenmesinde, onun verilerinden yararlanılmalıdır. Münâfıkların kullandıkları psikolojik savunma mekanizmaları ve kişilik bozukluklarının psikoloji bilimi yardımıyla derinlemesine incelenmesi ve ortaya konulması, bu psikopatolojik durumların düzeltilmesinde, psikolojik ve sosyolojik çözümler geliştirilmesi açısından önemlidir. Bu sayede, Kur’an’ın tanımladığı münâfık karakterinin tanınması ve oluşturdukları nifâk, huzursuzluk ve kargaşa ortamının bireysel ve toplumsal yansımalarının ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlardan bireyin ve toplumun korunması mümkün olabilir.

¹ Nisâ, 4/88,138,142,145; Ahzâb, 33/1,48,60; Tahrîm, 66/9; Münâfıkun, 63/7 vb.

² Habil Şentürk, *Yahya Kemal ve Din* (Psikososyal Bir Yaklaşım), İz Yayınları, İstanbul, 2014, s.6-7.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada yöntem olarak dokümantasyon metodu kullanılmıştır. Bu metod, konuyla ilgili literatürdeki belge ve bilgilerin toplanarak değerlendirilmesi esasına dayanır. Bu araştırma yöntemi, özellikle tarih, literatür ve dilbilgisi araştırmalarında ve genellikle *insan bilimleri* alanında önemli bir bilgi toplama yöntemidir.³ Bu tarz çalışmalar “*Tanıtıcı Araştırmalar*” başlığı altında da yer alır.⁴ Seyidoğlu bu araştırmalarda araştırmacının nasıl bir yol izleyeceğini şu şekilde ifade eder: “Araştırmacı geçmişe ait incelemesini sürdürürken resmi kaynaklar, raporlar, yasal belgeler, kurum kayıt ve yayımları, kişisel hatıralar, mektuplar, biyografiler ve benzerlerini gözden geçirir.”⁵

Toplanan bilgi, belge ve bulguların muhteva analizi veya içerik analizi⁶ denilen yöntemle değerlendirilmesi, anlaşılması, anlamlı bir bütün halinde yorumlanması ve bilimsel bilgi olarak sunulması önemlidir. Bu noktada sosyal bilimlerin problemlerinden biri de yanılma ve yanıltmalardan uzak, saf gerçeği yakalayabilmek için konuyu bağlamında, objektif ve çok yönlü bir yaklaşımla ele alarak anlayabilmek, anlamlı bir değerlendirme yapabilmektir. Çünkü insanın olduğu yerde duygu, düşünce, inanç ve irade, dolayısıyla değerler için içine girmektedir. Bu da konuyu olduğu gibi, gerçeğe uygun ve tarafsız bir şekilde incelemeyi, bir bütün olarak anlamayı, açıklamayı zorlaştırmaktadır.⁷ Bu tezde yeri geldikçe dinî metinlerin incelenmesi⁸, dinî esaslara dayalı açıklama⁹; psikolojik olay ve olguların fenomenolojik bir yaklaşımla ele alınması,¹⁰ tasviri ve açıklaması¹¹ gibi birtakım yöntemlere de başvurulmuştur. Bu yöntemler bağlamında Kur’an’ı Kerimdeki konuyla ilgili ayetler ile nifâk ve münâfıklık ile ilgili sahih hadislerde yer alan bilgiler tasnif edilecektir. Tasnif edilen bu bilgilerdeki münâfıkların kişilik özellikleri ile olaylar karşısındaki tutum ve davranışları psikoloji bilimi ışığında incelenecektir.

³ Zeki Aslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2008, s.80-86.

⁴ Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Güzem Yayınları, İstanbul, 1997, s.21-25.

⁵ Seyidoğlu, *a.g.e.*, s.24.

⁶ Aslantürk, *a.g.e.*, s.82-83.

⁷ Şentürk, *a.g.e.*, s.8.

⁸ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1993, s.14-15.

⁹ Kerim Yavuz, “Din Psikolojisinde Metod Meselesi ve Yeni Gelişmeler”, *Atatürk Üniv.İ.F Dergisi*, S.7, İstanbul, 1986, s.158-160.

¹⁰ Yavuz, *a.g.m.*, s.160-162.

¹¹ Yavuz, *a.g.m.*, s.162-164.

4. KONUYLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

4.1. Sadık Kılıç, *Kur'an'a Göre Nifâk*¹²; Konulu Tefsir çalışmasıdır.

4.2. Ahmet Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifâk Hareketleri*¹³; İslâm toplumunun Medine'de teşekkülü (1/622) ile başlayan dönemden Hz. Peygamber'in vefatına (10/632) kadar olan dönemi nifâk hareketleri bakımından tarihî açıdan inceleyen bir çalışmadır.

4.3. Adnan Demircan, *Hz. Peygamber Döneminde Münâfiklar*¹⁴; Hz. Peygamber döneminde nifâkın ortaya çıkışını, münâfikların Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı tutumlarını, diğer gruplarla ilişkilerini, savaşlarda takındıkları tavırları ve Hz. Peygamber'in münâfiklara karşı tutumlarını tarihi açıdan inceleyen bir çalışmadır.

4.4. Ahmet Vefa Temel, “Münâfikûn Sûresi Tefsîri ve Tasvir Ettiği Münâfik Karakteri” YL Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 1996;

Bu çalışmada, Kur'an'ı anlamaya ve anlatmaya çalışmanın ve ayetler üzerinde düşünmenin ilahi bir görev olduğu Kur'an'ın kendi ifadelerine de dayanarak belirtilmiş, Kur'an'ı ve müstakil bir sûre tefsir etmenin önemi vurgulanmıştır. Tezin giriş bölümünde Kur'an-ı Kerim tefsirine ve müstakil sûre tefsirine duyulan ihtiyaç ile birlikte daha önce yapılan Münâfikûn Sûresi tefsirlerinin üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde sûrenin sebab-i nüzulü, ikinci bölümde Münâfikûn Sûresi tefsirine giriş, öncesinde ve sonrasında bulunan sûrelerle münasebeti ve sûrede bulunan ıstılahlar ve garib lafızlar işlenmiş, üçüncü bölümde sûrenin tefsiri yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise, sûrenin tasvir ettiği münâfik karakteri incelenmektedir.

4.5. Şinasi Kuş, “Kur'an-ı Kerim ve Tefsir'e Göre Bütün Yönleriyle Münâfik” YL Tezi, Selçuk Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâmi Bilimler A.B.D., Tefsir Bilim Dalı, Konya, 1996;

¹² Furkan Yayınları, İstanbul, 1982.

¹³ Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.

¹⁴ Beyan Yayınları, İstanbul, 2016.

Bu çalışmada Münâfık kelimesinin lûgat ve ıstılah anlamları ele alındıktan sonra, münâfıkların Hz. Peygamber devrinde sebep oldukları hadiselerden bahsedilmiştir. Münâfıkların îmâni ve ameli özellikleri ayrı ayrı incelendikten sonra, münâfıkların Hz. Peygamber ve mü'minlere karşı tutumları ile onların münâfıklara karşı takınmaları gereken tutumlar incelenmiştir. Son bölümde ise münâfıkların sosyal hayattaki bazı vasıfları ve akıbetleri Kur'an'daki konuyla ilgili ayetler ışığında incelenmiştir.

4.6. Hamdi İşcan, “Kur'an'daki Münâfık Tiplerinde Görülen Karakteristik Özellikler” YL Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 2002; Bu çalışmada nifâk kavramının sözlük ve terim anlamları ile nifâk kavramına anlam yakınlığı olan kavramlar ve nifâk türleri ortaya konmuştur. İkinci bölümde Kur'an'a göre münâfıkların karakteristik özellikleri incelendikten sonra Psikoloji biliminin ışığında münâfıkların duygusal yapı ve sosyal davranış özellikleri ele alınmıştır.

4.7. Hasan Kurt, “İslâm İncasına Göre Nifâk ve Münâfık” Doktora Tezi, Selçuk Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri ABD, Kelam Bilim Dalı, Konya, 2003;

Bu çalışmada, birinci bölümde nifâk ve münâfık kavramları, inanç bakımından nifâkla ilişkili temel kavramlarla beraber açıklandıktan sonra nifâk çeşitleri incelenmiştir. İkinci bölümde Kur'an ve sünnet ışığında nifâk ve münâfıkların nitelikleri ortaya konmuş, üçüncü bölümde bazı itikadî mezheplere ve bilginlere göre nifâk ve münâfık konuları irdelenmiştir.

4.8. Ferhan Genç, “Kur'an'da Münâfıklarla İlgili Temsil ve Teşbihler” YL Tezi, Selçuk Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri ABD, Tefsir Bilim Dalı, Konya, 2010;

Bu araştırma konulu tefsir metodu takip ile çalışılmış, temel kaynak olarak Kur'an-ı Kerim alınmıştır. Birinci bölümde münâfıklarla ilgili bazı temel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde münâfıkların özellikleri psikolojik, sosyal ve inançla ilgili olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde münâfıklarla ilgili teşbih ve temsiller işlenmiştir.

4.9. Fatih Yıldırım, “Kur’an’da Münâfıkların Özellikleri” YL Tezi, Selçuk Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Kalam Bilim Dalı, Konya, 2008;

Araştırmacı bu çalışmasında nifâkın sözlük ve terim anlamlarını vermiş ve bu anlamlar arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Daha sonra nifâkın ortaya çıkış sebepleri üzerinde durmuş ve nifâk çeşitlerine yer vermiştir. Sonraki bölümde münâfıkların özellikleri; düşünce yapısı bakımından, inanç bakımından, karakter bakımından, nifâkın sosyal davranışlarına ve sözlerine yansımaları bakımından ve amel bakımından olmak üzere beş ana başlık altında ayetler esas alınarak incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İMAN VE MÜ'MİN

İman kelimesi “emn ve emân” kökünden türemiş, if’al vezninde bir kelimedir.¹⁵ Hemzesi, geçişli kılmak (ta’diye) ve bazen olmak, hal değiştirmek (sayrûret) anlamlarında kullanılır. Geçişli olduğuna göre, “güven vermek”, “emin kılmak” demektir ki, Allah’ın isimlerinden olan el-Mü’min (güven veren, emin kılan) bu manadadır. Sayrûret manasına göre de “emin olmak” demek olur. Ve “sağlam” ve “güvenilir” olmak, itimat etmek manasını ifade eder ki dilimizde inanmak denilir. Dil geleneğinde ise mutlaka tasdik etmek anlamındadır. Çünkü tasdik eden, tasdik ettiğini yalanlamaktan emin kılmış veya kendisi yalandan emin olmuş olur.¹⁶

Şu halde imanın sözlük anlamı; inanmak, güven duygusu içinde tasdik etmek, güven içinde bulunmak,” demektir.¹⁷ “Sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek” manasındaki akd kökünden türeyen i’tikad da “iman” karşılığında kullanılır.¹⁸

İmanın terim anlamı hakkında itikadî mezhepler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ehl-i Sünnet Kelamcılarının benimsediği tarife göre terim manasıyla iman, “Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda Hz. Peygamberi tasdik etmek, tereddütsüz kabul edip, onlara gönülden inanmak” diye tanımlanır.¹⁹

Mü’min ise ‘inanan, güvenen, güven veren’ anlamındadır. Hz. Peygamber de mü’min kelimesini hem ‘inanan’ anlamında dini inanca sahip kişiyi ifade etmede, hem de ‘güven veren kişi’ anlamında sosyal boyutuyla kullanmıştır.²⁰

¹⁵ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, Daru'l-Meârif, Kahire ty, XIII, s.21.

¹⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Din Kur'an Dili*, sadeleştirenler: İsmail Karaçam vd., Zehraevyn Yay., İstanbul, 1992, C.1, s.168.

¹⁷ Mustafa Sinanoğlu, “İman” md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, C. 22, s. 212.

¹⁸ Mehmet Sait Özervarlı vd., *İslâm İnanç Esasları*, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 2012, s.7.

¹⁹ Hasan Kurt, “İslâm İnançına Göre Nifâk ve Münâfik”, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD Kelam BD, Doktora Tezi, s.16.

²⁰ İsmail Yakıt, *İslâm'ı Anlamak*, Ötüken Yay., İstanbul, 2009, s.27.

Bir hadisinde “Sizden kim, nefsi için sevdiği bir şeyi mü’min kardeşi için de sevmekçe iman etmiş olmaz”²¹ buyuran Hz. Peygamber güven telkin eden mü’min kişiye vurgu yapmıştır.

Kur’an ise mü’min kişi hakkında şöyle buyurmaktadır; “*Gerçek mü’minler öyle kimselerdir ki Allah anıldığı zaman yürekleri titrer, Allah’ın ayetleri okununca o ayetler onların imanları artırır ve yalnız Rablerine dayanıp, güvenirler.*”²²

İman kalbî bir eylemdir, kalben tasdik ve teslimiyeti ifade eder. Bir kimsenin sevinçli, hüzünlü veya öfkeli olduğu dışarıdan bakıldığında anlaşılabilir ama imanlı olup olmadığını dışarıdan bakıp anlamak mümkün değildir.²³

Üsame b. Zeyd bir gazvede yakaladığı adamı, şahadet kelimesini söylemesine rağmen öldürmüştü. Bu durumu Hz. Peygambere, ‘adamın zorda kalınca şahadet getirdiği şeklinde açıklayınca, Hz. Peygamber, ‘Kalbini yarıp baktın mı?’ diye sorarak onu azarlamıştı.²⁴

Kalbi iman ile dolu olan kişilerin zorlama anında imanlarını inkâr etmeleri, imanlarına zarar vermiyorken, kalplerinde olmadığı halde, iman ettiklerini söyleyen, başka bir yerde bunu inkâr edenler mü’min sayılmamaktadır. Bu durumu Kur’an-ı Kerim şöyle açıklamaktadır;

“*Kalbi imanla dolu olduğu halde, zorlananın dışında olan kimse inandıktan sonra Allah’ı inkâr eder ve gönlünü inkârcılığa açarsa, bunlara Allah katında bir öfke vardır ve büyük azap ta onlarıdır.*”²⁵

İman konusu hadis kaynaklarında çok geniş bir şekilde yer almıştır. Sahîh-i Buhârî’de, Sahîh-i Müslim’de, Tirmizi’nin el-Cami’u’s-Sahîh ve Nesâî’nin es-Sünen’inde "İman" adıyla müstakil birer bölüm bulunmaktadır.²⁶

Bir kimsenin çevresinden görerek, hiçbir araştırma yapmadan inanmasına ‘taklîdi iman’, böyle bir kişiye de mukallit denir. Dini araştırarak, delil, akıl, tefekkür ve düşünceye dayalı olarak iman edilmesine de ‘tahkîki iman’ denilmiştir. Böyle iman eden kişilere de muhakkik denilmiş, İslâm, tahkîki imanı teşvik etmiştir.²⁷

²¹ Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 70-72.

²² Enfâl, 8/2-4.

²³ Özervarlı vd., a.g.e., s.8.

²⁴ Müslim, İman, 41.

²⁵ Nahl, 16/106.

²⁶ Sinanoğlu, “İman” md., a.g.e., s.213.

²⁷ Özervarlı vd., a.g.e., s.14.

Aklın kabul ettiği iradeye bağlı inancı kalp tasdik eder. İmanın kalbe yerleşmesinden sonra kişi gerçek mü'min olur. Nitekim ayette şöyle buyrulur: “Bedeviler, ‘İnandık’ dediler. De ki: ‘Siz iman etmediniz, ama boyun eğdik, deyiniz. Henüz iman kalplerinize girmedir...’”²⁸

Kur’an-ı Kerim’de **e-m-n** (أ - م - ن) kökünden türeyen kelimeler 879 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir; İman etmek, güvenmek, emanet etmek, sorumluluk.²⁹

1.2. İSLÂM VE MÜSLİM

Sözlükte “kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak” anlamlarındaki silm (selm) kökünden türemiş olan İslâm kelimesinin etimolojisini yapan ilk âlimlerden İbn Kuteybe kelimeyi “boyun eğmek ve iradî olarak uymak sûretiyle barış ortamına girmek”, İbn Manzûr da “boyun eğmek (inkıyâd) ve itaat etmek” şeklinde açıklamıştır.³⁰

İslâm’ın tanımı yapılırken genel olarak “sulh ve selâmet gayesiyle boyun eğmek, tâbi ve teslim olmak” manaları öne çıkarılmıştır. İslâm’ın sözlük anlamındaki inkıyat ve itaat her ne kadar mutlak ise de kelimenin örfteki kullanımını sadece “doğruya ve hakka uyma” manası taşır. Yanlış ve kötüye boyun eğme şeklinde bir teslimiyet İslâm’a aykırıdır ve isyan olarak nitelendirilir.³¹

Arapça **s-l-m** (س - ل - م) kökünden türeyen kelimeler Kur’an’da 157 yerde geçmekte olup şu anlamlara gelmektedir; barış, güven, kurtarmak, teslim olmak, teslim etmek, selam vermek, samimi, sahiplik, sağlam, kusursuz, merdiven, peygamber adı olarak Süleyman.³²

Başka bir değerlendirmeye göre, ‘Silm’ kökünden türemiş olan ‘İslâm’ kelimesinin, tarih boyunca kazandığı anlamlar dört grupta toplanabilir;³³

-Ufalanmayan, parçalanmayan, kırılmayan sert kaya anlamına gelir.

-İslâm kelimesinin kök anlamlarından bir diğeri, halis olmak, öz, hülâsa, arı, saf kelimeleriyle ifade edilebilecek bir anlamdadır.

²⁸ Hucurât, 49 /14.

²⁹ Mehmet Okuyan, (*Çok Anlamlılık Bağlamında*) *Kur’an Sözlüğü*, Düşün Yay., İstanbul, 2015, s.97-102.

³⁰ Mustafa Sinanoğlu, “İslam-Son İlâhî Din” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2001, C. 23, s. 1-2.

³¹ Sinanoğlu, “İslam-Son İlâhî Din” md., *a.g.e.*, 2001, C. 23, s. 1-2.

³² Okuyan, *a.g.e.*, s.436-440.

³³ Yakıt, *a.g.e.*, s.25.

-En genel anlamı; sulh, barış, güven ve esenliktir.

-Eski tabirle taat, iz'an, inkiyad diye ifade edilen, itaat, boyun eğme ve teslimiyet anlamı vardır.

Bu anlamları bir araya getirerek İslâm için şu tanım yapılabilir;

İslâm; tıpkı sert bir kaya gibi içinde boşluk ve alayım bulundurmeyen, tüm peygamberlere gönderilmiş evrensel ilâhi vahyin özünü oluşturan, insanlığa güven ve barış içinde yaşamayı telkin eden ve yalnızca Allah'a teslimiyeti emrederek inananlarını gerçek özgürlüğe kavuşturan dindir.³⁴

İslâm, hem ilk hem de son dindir. Son peygamberin tebliğ ettiği dinin özel ismi olmakla birlikte³⁵, tebliğlerinin esasını Allah'ın varlık ve birliğini tanıyıp O'nun iradesine teslim olma ilkesinin oluşturduğu, Hz. Âdem'den başlayarak son Peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin getirdiği hak dinlerin genel adı İslâm'dır. Tüm Peygamberlerin getirdiği inanç sisteminin içeriği Tevhit inancı, nübüvvet ve ahiret inancını benimsemek şeklindedir. Nitekim Kur'an'ın bildirdiğine göre Nûh, "bana müslümanlardan olmam emrolundu" demiş³⁶; İbrâhim'e müslüman olması emredilmiş³⁷; İbrâhim ve Ya'kûb, oğullarına, "Allah sizin için bu dini seçti, o halde sadece müslümanlar olarak ölünüz"³⁸ tavsiyesinde bulunmuştur.³⁹ "Allah katında din ancak İslâm'dır".⁴⁰

İnancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye müslim denir. Ayrıca Türkçe'de müslim kelimesinin Farsça kurala göre çoğulu olan müslüman da bu anlamda kullanılmaktadır.⁴¹

Müslim, Allah'a teslimiyeti nefsinde gerçekleştiren kişidir. Hz. Peygamberin dilinde, müslim; diğer insanların elinden ve dilinden emin oldukları kişidir.⁴² Hz. Peygamberin bu tanımında toplumsal boyuta yaptığı vurgu dikkat çekicidir.

³⁴Yakıt, *a.g.e.*, s.26.

³⁵Maide, 5/3.

³⁶Yûnus, 10/72.

³⁷Bakara, 2/131.

³⁸Bakara, 2/132.

³⁹Ömer Faruk Harman, "İslâm" md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2001, C.23, s.3.

⁴⁰Âl-i İmrân, 3/19.

⁴¹Özervanlı vd., *a.g.e.*, s.8.

⁴²Buhârî, İman, 5; Müslim, İman, 64.

1.3. KÜFÜR VE KÂFİR

Arapça **k-f-r** (ك - ف - ر) fiil kökünden mastar olup, sözlükte bir şeyi örtmek, gizlemek anlamına gelir. Bu manada tohumu toprağa gizlediği ve üzerini örttüğü için çiftçiye, gündüzü örttüğü için geceye, gökyüzünü kapladığı için buluta, kılıcı gizlediği için kınına ‘kâfir’ denilmiştir.⁴³ Küfür kelimesi sözlük anlamı olarak nankörlük etmek manasını da ifade eder.⁴⁴

Bakillâni, küfrü imanın zıddı saymıştır. Günah imanın zıddı değildir, imanla günah bir arada bulunabilir. Ancak zıt olan şeyler bir arada bulunmazlar.⁴⁵

İslam âlimlerinin, imanın tanımındaki ihtilafları küfrün terim anlamı ile ilgili olarak da ortaya çıkmıştır. Kime kâfir denileceği konusunda, imanı kalbin tasdiki ve dilin ikrarı olarak kabul edenlere göre, küfür, özürsüz olarak kalbin tasdik etmesi gereken şeyi tasdik etmemesi, dilin de ikrar etmemesi durumu idi. Bu görüş sahiplerine göre imanın iki rüknünden biri özürsüz olarak eksik olursa kişi küfre düşmüş demektir. Öte yandan, imanı kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve amel olarak kabul eden görüşe göre küfür, bunların birinin olmamasıdır.⁴⁶ Gazali’ye göre küfür "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak" diye tanımlanır.⁴⁷

Küfrü benimseyene fitri yeteneğini köreltip örten anlamında kâfir denilir. Kâfir kalbi ile tasdik etmediği gibi dili ile de inandığını söylemez, inanmadığını açıkça söyler.⁴⁸

Küfür kelimesinin zamanla anlam genişlemesi yoluyla kazandığı anlamlardan birisi de “inkâr”dır. İmanın karşıtı olarak kullanılan küfür zamanla aslen anlam çekirdeğinde bulunan “nankörlük” (kıymet bilmeme) ögesinden iyice sıyrılarak, gittikçe daha çok “inançsızlık” anlamı taşımaya başlamış ve nihayet, en yaygın şekli ile ortada minnetle ilgili hiçbir şeyin bulunmadığı durumlarda “inanmamak, inkâr etmek” anlamında kullanılan bir kelime haline gelmiştir.⁴⁹

⁴³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, V, s.146-147.

⁴⁴ Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb İsfahânî, *Müfredâtül elfâzı'l-Kur'an*, Dımaşk s.714.

⁴⁵ Şerafeddin Gölcük, “İsimler ve Hükümler Yönünden İman ve İslam Kavramları,” *Atatürk Üniv. İslami İlimler F. Dergisi*, sayı:2, Ankara, 1977, s.197.

⁴⁶ Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı Tekfir Meselesi*, Maruf Yayınları, İstanbul, 1977, s.57.

⁴⁷ Kurt, *a.g.t.*, s.29-30.

⁴⁸ Yakıt, *a.g.e.*, s.96.

⁴⁹ Mehmet Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından / İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir, 1997, s.43.

"Bilmemek, yadırgamak" manasındaki nûkr kökünden türetilen ve "kabul etmemek, reddetmek, hoş görmemek" anlamına gelen inkâr tavrını sergileyene münkir adı verilir.⁵⁰

Kur'an'da kâfir kelimesi nankör anlamında da kullanılmıştır.⁵¹ Farsça'dan dilimize geçen bu kelime "ekmeği görmeyen" anlamında olup, yapılan iyiliği inkâr eden bir davranış içinde bulunan demektir.⁵²

Kur'an'da **k-f-r** kökünden gelen kelimeler 523 yerde geçmekte ve şu anlamlara gelmektedir: Örtmek, çiftçi, kefaret, koku.⁵³

1.4. ŞİRK VE MÜŞRİK

Şirk Arapça **ş-r-k** (ش - ر - ك) fiil kökünden masdardır. Sözlükte 'ortak olmak' ve 'ortaklık' demektir.⁵⁴ Aynı kökten gelen "şirket" ve "müşâreket", mülk ve saltanatta ortak olmak anlamına gelir.⁵⁵ Eş-ra-ke, if'al babından gelir ve 'ortak tanımak', 'ortak koşmak' anlamına gelir.⁵⁶

Ayrıca şirk; paylaşmak, birisini faydalandırmak, birisini ortak etmek, bir kimsenin başka bir kimseyle bir araya gelmesi anlamına da gelir.⁵⁷

Terim anlamıyla şirk; Kâinatı yaratan ve idare eden en yüce varlığın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde ve O'na ibadet edilmesinde ortağı, dengi, benzerinin bulunduğu inanılması, ulûhiyetine ortak tanıma anlamına gelir.⁵⁸ Müşrik ise Allah'a ortak koşan kişidir.

Şirk kelimesinin, Kur'an'da hem sözlük, hem terim anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Hz. Musa, tebliğ vazifesinde kardeşi Harun'un kendisine yardımcı olarak verilmesini istediğinde şöyle dua eder; " Ve onu işime ortak eyle."⁵⁹ Ayette geçen "şirk" kelimesi sözlük anlamında kullanılmış ve tebliğ vazifesindeki ortaklığı ifade etmektedir. Hz. Lokman oğluna öğüt verirken, "Yavrucuğum! Allah'a ortak

⁵⁰Mustafa Sinanoğlu, "Küfür" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2002, C.26, s.533-534.

⁵¹ İbrahim, 14/7.

⁵²Yakıt, *a.g.e.*, s.96.

⁵³ Okuyan, *a.g.e.*, s.722-725.

⁵⁴ İsfahânî, *a.g.e.*, s.380.

⁵⁵ İsfahânî, *a.g.e.*, s.452.

⁵⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, C.IV, s.2249; Mustafa Sinanoğlu, "Şirk" md., *a.g.e.*, 2010, C.39, s.195.

⁵⁷Cihat Tunç, "Şirk ve Günah Problemi", *Erciyes Üniv. İ.F.Dergisi*, Sayı. 11, Kayseri, 2001, s. 29.

⁵⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, s.448.

⁵⁹Tâhâ, 20/32.

koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür.”⁶⁰ Bu ayette “şirk kelimesinin terim anlamıyla, Allah’ın ulûhiyetine ortak tanıma anlamında kullanıldığı görülmektedir.⁶¹

Şirkin karşıtı tevhiddir.⁶²Tevhid ise, Allah’ı her yönden; zât yönünden, yaratılış yönünden, varlığı idare ve evirip çevirme bakımından, kulluk, yalvarıp yakarma, dua, hamd u sena bakımından ve diğer birçok yönlerden "O"nun birliğine inanmak demektir.⁶³

Bütün peygamberlerin ilk daveti tevhide olmuştur. Çünkü tevhid, Hak yoluna girmenin başlangıcı ve Allah’a iman etmenin ilk basamağıdır.

“Senden önce hiçbir Rasul göndermedik ki ona: ‘Benden başka ilah yoktur; şu halde bana kulluk edin’ diye vahyetmiş olmayalım.”⁶⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de tevhid kelimesi geçmez, ancak “vahd” kökünden gelen vâhid, ahad, vahde(hû) yer alır.⁶⁵

Kur’an-ı Kerim’de **ş-r-k** kökünden türeyen kelimeler 168 yerde geçmektedir. Bu bağlamda 164 yerde geçen eşrake, yüşrikü, yüşrikûne, tüşrikü, yüşrikne, üşrikü fiilleri ile eşrik emir kalıbı ve şirk kelimeleri ‘ortak koşmak’, şerik, şürekâ’ kelimeleri ‘ortak’, ‘ortaklar’, müşrik, müşrikeh, müşrikîn, müşrikât kelimeleri ‘ortak koşan kişi veya kişiler’ anlamlarına gelir.⁶⁶

Kur’an-ı Kerim’de, Allah’ın ulûhiyetine ortak koşulmaması, sadece O’na kulluk edilmesi, ancak O’ndan yardım istenmesi ve O’na sığınılması⁶⁷, şefaatin ancak Allah’tan beklenmesi ve O’nun izniyle gerçekleşeceğine inanılması⁶⁸ emredilmektedir. Şirkin Allah’ın asla bağışlamayacağı en büyük günah ve doğru yoldan sapma olduğu Nisâ Sûresi’nde aynı cümle ile başlayan iki farklı ayetinde vurgulanmıştır.⁶⁹

Şirkin en önemli sebebinin Allah’ın şanına yaraşır biçimde tanınmaması, tevhid inancının gerektiği gibi benimsenememesi olduğu söylenebilir. Müşrikler Allah’ın varlığına inanıyorlardı ancak, tapındıkları putların Allah’a yaklaştıracak araçlar

⁶⁰ Lokman, 31/13.

⁶¹ Hamdi İşcan, “Kur’an’dak münâfik Tiplerinde Görülen Karakteristik Özellikler”, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD Tefsir BD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s.12.

⁶² Mevlüt Özler, “Tevhid” md, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2012, C.41, s.18.

⁶³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI,s. 4781.

⁶⁴ Enbiya, 21/25.

⁶⁵ Özler, “Tevhid” md, *a.g.e.*, s.18.

⁶⁶ Okuyan, *a.g.e.*, s.462.

⁶⁷ Ra’d,13/36; Kehf,18/110; Cinn,72/20.

⁶⁸ Bakara,2/255; Yûnus,10/3; Zümer, 39/44.

⁶⁹ Nisâ, 4/48, 116.

olduklarını kabul ediyorlardı. Kur'an-ı Kerim, onların bu yanlış inançlarını birçok ayette dile getirmektedir.

Modern çağda ise, servet, makam, dünya nimetlerinin aldatıcı cazibesi ve şeytanın aldatıcı özendirmeleri şirke düşmenin önemli nedenlerindedir. Kur'an müşriklerin şirkinin küfür olduğunu bildirmektedir;

“Allah’ın, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri, O’na ortak koşmaları sebebiyle, kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız. Gidecekleri yer de ateştir. Zalimlerin varacağı yer ne kötüdür.”⁷⁰

1.5. FISK VE FÂSIK

Fısk kelimesi Arapça **f-s-k** (ف - س - ق) kökünden gelir ve ‘kabuğundan çıkmak, yuvadan çıkmak’ anlamındadır. Râgıb el-İsfahânî’nin el-Müfredât’ında, Fe-se-ka’r-ratabu (olgun hurma kabuğundan çıktı) deyimini kabuğundan çıkmak anlamına işaret ettiği, deliğinden çıkıp durduğundan fareye ‘Füreysik’ denilmesinin de deliğinden çıkmak manasını gösterdiği belirtilmektedir.⁷¹ Ebu Ubeyde (ö.210/825) fısk kelimesi için “Cahiliyye şiirlerinde ve sözlerinde bu anlamda hiçbir şey duymadım. Araplar bu kelimeyi Kur’an’ın nüzulünden sonra kullanmaya başlamışlardır” diyerek dil bilginlerinin bu konudaki genel görüşüne katılmaktadır.⁷²

İslâm döneminde ‘hak yoldan ayrılma, Allah’ın emirlerine itaatsizlik etme’ şeklinde kazandığı anlamı ile fısk kelimesi ve türevleri, hem müşrik, Yahudi, Hıristiyan ve münâfıklar için, hem de dinin emirlerine aykırı hareket eden Müslümanlar için kullanılmıştır.⁷³

Terim olarak ilâhî buyrukların koyduğu sınırdan çıkmak, dinin hükümlerinin daha ziyade ahlâkî hükümlerinin ihlâli anlamına gelir. Bu fiili işleyen kişiye ‘fâsik’ denir.⁷⁴

Kur’an’da ‘Allah’a itaatten çıkma, yoldan çıkma’ anlam genişlemesine örnek olabilecek ayet şöyle buyurmaktadır;

“Siz insanlar için hayırlı bir topluluksunuz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırarsınız ve Allah’a inanırsınız. Eğer kitap ehli de inansaydı, elbette bu, kendileri

⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/151.

⁷¹ İsfahânî, a.g.e, s.380

⁷² İşcan, a.g.t., s.13-14.

⁷³ Ali Şafak, “Fısk” md. TDV İslam Ansiklopedisi, C.13, 1996, s.37.

⁷⁴ Yakıt, a.g.e., s.97.

için çok iyi olurdu. İçlerinden iman edenler var, ama pek çoğu yoldan çıkmışlardır."⁷⁵
Bu ayette fîsk, imanın karşıtı gibi bir anlamda kullanılmıştır.

Râğîb el-İsfehânî, "Mümin olan kimse fâsık kimse gibi midir?"⁷⁶ âyetini örnek göstererek mümin ve fâsık kelimelerinin birbirinin mukâbili olarak kullanıldığına dikkat çeker; ayrıca fâsıkın kâfirden, zâlimin de fâsıktan daha genel bir ifade olduğunu dile getirir.⁷⁷

Fısk aynı zamanda, iyilik ve güzellikten uzaklaşma, günahların içine batma, kötülöklere iyice dalma anlamlarını da içinde barındırır. Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde⁷⁸ fısk, dinin emirlerine itaatın karşıtı olarak geçer.

Fısk ve çoğulu füsuk kelimesinin geçtiği bazı ayetlerde hitap Müslümanlardır;

*"Ey iman edenler! Hiçbir topluluk başka bir toplulukla alay etmesin. Olur ki alay edilenler, onlardan daha iyi olabilirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Alay edilen kadınlar kendilerinden daha iyi olabilirler. Birbirinizi ayıplamayınız, birbirinize kötü lakaplar takmayınız. İmandan sonra fâsık diye anılmak ne kötüdür! Kim tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir."*⁷⁹

Kur'an-ı Kerim'de "...Münâfiklar yoldan çıkmış fâsık kimselerdir" buyurularak münâfik ve fâsık arasındaki ilişki ortaya konmuştur.

*"Andolsun ki, biz sana apaçık ayetler indirdik. Onları fâsıklardan başka kimse inkâr etmez"*⁸⁰ ayetinde de fısk ve küfrün yakın ilişki içinde olduğu görölmektedir.

Elmalılı, fıskı üç temel mertebeye ayırmaktadır;

-Günahı çirkin saymakla birlikte açıkça işlemek,

-Günahın üzerine düşmek,

-Çirkin olduğunu inkâr ederek günah işlemektir. Elmalılı, bu son mertebeyi küfürle aynı kategoride değerlendirmektedir.⁸¹

⁷⁵ Âl-i İmrân; 3/110.

⁷⁶ Secde, 32/18.

⁷⁷ Bekir Tatlı, "Fısk Kavramı ve Hadis Usûlü Açısından Fısku'r-râvî", *Çukurova Üniversitesi İ. F. Dergisi* 13 (2), s.22.

⁷⁸ Bakara, 2/197.

⁷⁹ Hucürât, 9/11.

⁸⁰ Bakara, 2/99.

⁸¹ Elmalılı, *a.g.e.*, C.1, s.282.

1.6. NİFÂK VE MÜNÂFIK

Nifâk kelimesi Arapça **n-f-k** (ن - ف - ق) fiil kökünden türemiştir. Sülasi (üç harfli) olarak birinci ve dördüncü babdan olup masdarları نفاق-نفوق (nefûkun, nefâkun, nefkun) şeklinde gelir. Nifâk kelimesi aynı fiilin mufâale babından gelen mastardır.⁸² Münâfik kelimesi aynı fiilden türetilmiş ismi faildir.⁸³

Nifâk; sözlükte, (tarla faresi için) yuvasına girmek; (bir kimse için) olduğundan başka türlü görünmek” anlamındaki **n-f-k** kökünden türemiştir.⁸⁴

Dil bilimciler n-f-k harflerinden gelen nifâk kavramının kök anlamı üzerine iki farklı kelime üzerinde dururlar. Birincisi, tarla faresinin yer altında tünel şeklindeki yuvasının iki çıkış kapısından birinin adı olan “nâfika”, diğeri ise, bir ucundan girilip diğeri ucundan çıkılan tünel mânâsındaki “nefak” kelimesidir.⁸⁵ Her iki isim de n-f-k kökündendir ve anlam olarak gizlilik ve kapalılık anlamlarında birleşmektedir.⁸⁶ Tarla faresinin yer altındaki yuvasının nâfika ve kâsia denilen iki deliği vardır. Nâfika deliğinin üstü örtülüdür, görünmez. Avcı üstü açık kâsia deliğini fark ettiğinde, tarla faresi dışarıdan belli olmayan nâfika isimli delikten dışarı kaçma imkânına sahiptir.⁸⁷

Nifâk kelimesinin kök manasındaki çıkışı bulunan, ancak gizli bir çıkışı olan geçit anlamı, dine bir delikten girip, diğeri delikten gizlice çıkmış olmayı da ifade eder⁸⁸ ki, münâfik aşikâr olarak dine girmiş görünen, gizlice çıkıp gitmiş olan kimsedir.⁸⁹

Terim manası olarak münâfik; ikiyüzlü,⁹⁰küfrünü gizleyerek kendini mü'min gösteren,⁹¹ gerçekte gönlünde yer etmemiş değerleri benimsemiş görünen,⁹² İslâma bir kapıdan girip diğeri kapıdan çıkan⁹³, sözleri fiillerine benzemeyen,⁹⁴ gönlü ve beyni

⁸²İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 357.

⁸³ Fatih Yıldırım, “Kur'an'da Münâfikların Özellikleri”, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Kelam BD, YL Tezi, Konya, 2008, s.1.

⁸⁴ Hülya Alper, “Münâfik” md, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2006, C.31, s.565.

⁸⁵İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 358.

⁸⁶İsfahânî, *a.g.e.*, “nfk” md.

⁸⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “nfk” md.; Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed et-Tehânevî, Kitâbü Keşşâfü Istılahati'l-fünun, İstanbul, 1984, (I-II) “münâfik” md.; Muhammed Murtazâ Zebidî, *Tacü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, Şerh'ül-Kâmûs* “nfk” md.

⁸⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 359.

⁸⁹ İsfahânî, *a.g.e.*, “nfk” md.4.

⁹⁰ İsmail Karagöz, *Kur'an'dan Mesajlar*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2013, s.303.

⁹¹ Zebidî, *a.g.e.*, s.79.

⁹² Tevfik Yücedoğru, “İtikâd Esasları ve Değerleri”, *Uludağ Üniv., İ. F. Dergisi*, 2006, C.15, sayı:1, s.182.

⁹³ İsfahânî, *a.g.e.*, s.819; İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 359.

⁹⁴ Yazır, *a.g.e.*, C:1, s.195.

nefsinin işgaline uğramış, çifte şahsiyetli,⁹⁵ içi iman, dışı küfür⁹⁶ olan kişi anlamlarına gelir.

Bu gün de yeraltındaki geçit anlamındaki “nefak” kelimesi tünel için kullanılmaktadır. Nifâk’ın geçit mânâsındaki “nefak” kelimesinden geldiğini belirten Râgıb el-İsfahânî, nâfika kelimesinin de nefak’tan türemiş olduğunu belirtir. Kur’ân-ı Kerîm’de “Eğer onların yüz çevirmesi ağır geldiyse, haydi (yapabilirsen) yerin içine (inebileceğin) bir delik ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mucize getiresin”⁹⁷ ayetini, içinde geçen “nefak” kelimesinin “delik veya yol” anlamında kullanılmasından dolayı, delil olarak göstermiştir.⁹⁸

Arap dilinde n-f-k fiilinin geldiği diğer anlamlar aşağıdaki gibidir;

- Geçmek ve tükenmek: Araplar birinin malı, parası ve yemeği azaldığında;

-نفق ماله و درهمه و طعامه

(malı, parası ve yemeği azaldı) ifadesini kullanırlar.⁹⁹

- Alışverişin artması ve eşyaya fazla talep olması;

-نفق البيع

(alış veriş çok oldu) ifadesini kullanırlar.¹⁰⁰

- Yaranın kabuk bağlaması: Yara kabuk bağladı manasında;

- نفق ال جرح

(yara kabuk bağladı) şeklinde kullanırlar.¹⁰¹

- Ölmek, yok olmak manasında;

-نفقت الدابة

(hayvan öldü) ifadesi kullanılır.¹⁰²

Bu anlamların tümünün nifâk ve münâfik kavramlarıyla anlam ilişkisi kurulabilir.

⁹⁵ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yay., 2001, C:1.

⁹⁶ Ali Rıza Temel, *İslam Davası ve Münâfiklar*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987,s.9.

⁹⁷ En’am, 6 /35.

⁹⁸ Hülya Alper, “Nifâk ya da İmanda Çatışma (Kur’ân-ı Kerîm Bağlamında Nifâk Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme)”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2002/1), s.6.

⁹⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 357-358.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 357-358.

¹⁰¹ Zebidî, *a.g.e.*, VII,79.

¹⁰² Cârullah Muhammed b. Ömer Zemahşerî, *Esasü'l-Belağa*, Beyrut, 1998, s.848.

“İnanmadığı halde kendisini mü’min gösteren kimse” anlamına gelen **münâfık** kelimesinin “tarla faresinin bir tehlike anında kaçmak üzere yuvası için hazırladığı birden fazla çıkış noktasının birinden girip diğerinden çıkması” şeklindeki kök manasından hareketle “dinin bir kapısından girip diğer kapısından kaçan çifte şahsiyetli kimse” olarak da tanımlanmıştır.¹⁰³

Münâfık kelimesinin sözlük anlamı ile münâfiğin psikolojik durumu arasında ilişkiyi incelersek; nifâk kelimesinin taşıdığı, yer altında faaliyet gösteren köstebek, girişi belli çıkışı belli olmayan tünel, önceden hazırlanmış zor durumda kalınca kaçacak diğer bir çıkış deliği buldurmak, dehliz gibi anlamlarına bakarak münâfıklığın, gizli saklı işler peşinde koşma, olanı saklama, olmayanı gösterme, öte yandan gizli saklı iş yapmanın psikolojik baskısı ile her an tetikte olmayı gerektiren bir teyakkuz ve önceden hazırlıklı olma halini ifade ettiği anlaşılabilir.

Kelimenin sözlük anlamındaki giriş ve çıkış deliklerinden birinin gizli olması, münâfiğin herkesin içinde göstererek İslâm’a girişini, kimsenin görmediği yerden çıkışını sembolize eder.¹⁰⁴ Nifâkın sözlük anlamında geçen köstebeğin gizli deliğinin iç kısmı çukur iken, dış yüzünün dümdüz olarak görülmesi münâfiğin içi ile dışı arasında fark oluşunu ifade eder.¹⁰⁵

Köstebeğin bir tehlike anında, giriş çıkış için hazırda gizli bir delik buldurması, onun canını koruma endişesindedir. Münâfık da korku içinde, endişeli ve tedirgin bir yaşam sürer.¹⁰⁶ Köstebeğin ürüne zarar verdiği gibi münâfıklar da topluma zarar verirler.¹⁰⁷ Köstebekler, tarladan nasıl başkasının emeği ile ekip diktiği ürünleri çalıyorsa, münâfık ta yorulmadan, zorluk çekmeden, savaşmadan¹⁰⁸ zaferi ve ganimeti paylaşmak isterler.¹⁰⁹

Kur’an-ı Kerim de münâfıkların yeraltındaki köstebek gibi gizli yerleri mekân edindiklerini bildirmektedir;

*“Münâfıklar, zararlı eylemlerini gerçekleştirmek, inkârcılıklarını pekiştirmek için gizli yerler inşa ederler.”*¹¹⁰

¹⁰³ Alper, “Münâfık” md, *a.g.e.*, 2006, C.31, s.565.

¹⁰⁴ Bakara, 2/8,9,14; Maide, 5/61.

¹⁰⁵ Yıldırım, *a.g.t.*, s.4-5.

¹⁰⁶ Bakara, 2/19.

¹⁰⁷ Bakara, 2/205.

¹⁰⁸ Tevbe, 9/81.

¹⁰⁹ Nisa, 4/141; Fetih, 48/15.

¹¹⁰ Tevbe, 9/107.

1.6.1. Nifâk Çeşitleri

Münâfık kelimesi “küfrünü gizleyip imanını izhar eden kişi” anlamında İslam’dan önce Araplarca bilinmeyen Kur’anî bir kavramdır.¹¹¹ Hz. Peygamber döneminde nifâk, Kur’an’da kendilerinden sıkça bahsedilen, inanmadığı halde Müslüman olduğunu söyleyen münâfıkların yapmış oldukları eylemleri ifade etmekteydi. Daha sonraki dönemlerde, terimin anlamı genişletilerek, inandığı halde Allah’ın emir ve yasaklarını yerine getirme konusunda ihmâlkâr davranan kimseler için de münâfık kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.¹¹² Bu iki nifâk çeşidini birbirinden ayırabilmek için, inanmadığı halde inanmış görünmeye itikâdî veya imanî nifâk, inanıp da amel bakımından ihmâlkâr olma durumuna amelî nifâk denilmiştir.¹¹³

Nifâkı, itikâdî ve amelî nifâk olarak ayırmanın Kur’anî delili olmamakla birlikte, bazı hadislerle¹¹⁴ dayanılarak bu sınıflamaya gidilmiştir.¹¹⁵

1.6.1.1. İtikâdî Nifâk

Eğer nifâk inançla ilgili ise buna itikâdî nifâk veya nifâku’l-küfr denmiştir.¹¹⁶ Dışı iman, içi küfür dolu iken, inanmadıkları halde “Allah’a ve ahiret gününe inandık”¹¹⁷ diyenlerin durumu itikâdî nifâktır. Bakara Sûresinin 8-20. Ayetleri bu kişileri anlatır. Sahibinin dünyada iken Müslüman muamelesi görüp, ahirette ise, ateşin en alt tabakasında¹¹⁸ bulunmasına neden olacağı Kur’an tarafından haber verilmiştir.¹¹⁹

1.6.1.2. Amelî Nifâk

Kişinin kalben Allah’a inanıp tasdik ettiği halde, dini vecibeleri yerine getirme konusunda gevşeklik, bilgisizlik ve tembellik yüzünden ihmalkâr davranmasıdır.¹²⁰ Hz. Peygamber döneminde samimi mü’minler ibadetlerinde, yaşantılarında çok hassas

¹¹¹ Adnan Demircan, *Hz. Peygamber Döneminde Münâfıklar*, Beyan Yay., İstanbul, 2006, s.15.

¹¹² Demircan, *a.g.e.*, s.15-16.

¹¹³ Ahmet Sezikli, *Hz. Peygamber Devrinde Nifâk Hareketleri*, TDV Yay., Ankara, 1994, s.10-15.

¹¹⁴ Tirmizi, “İman”, 14.

¹¹⁵ Demircan, *a.g.e.*, s.16.

¹¹⁶ Ferhan Genç, “Kur’an’da Münâfıklarla İlgili Temsil ve Teşbihler”, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD Tefsir BD, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s.14.

¹¹⁷ Bakara, 2/8.

¹¹⁸ Nisa, 4/145.

¹¹⁹ Hüseyin Çelik, “Kur’an’da Nifâk”, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enst. Temel İslam Bilimleri ABD, Doktora Tezi, Ankara, 2002, s.17.

¹²⁰ Sadık Kılıç, *Kur’an’a Göre Nifâk*, Furkan Yay., İstanbul 1982, s.35-36.

davranıyorlar, en ufak bir yanlışlarında nifâka düşmüş olmaktan korkuyorlardı.¹²¹ Bir hadiste¹²² Hanzala b. Rebî'in, Resûlullah'ın yanından ayrıldıktan sonra aynı ruh hâlinin devam etmemesinden dolayı, münâfik olmaktan endişe ettiği ve bunu Hz. Peygamber'e sorduğu, onun da bu halin nifâk alâmeti olmadığı cevabını verdiği nakledilmektedir.¹²³ Böylece sürekli kendilerini kontrol ve denetim altında tutuyor, kendileriyle muhasebe halinde oluyorlardı. Amelî nifâkın da şirk gibi çok sinsi bir şekilde fark ettirmeden insanı kuşatabileceği anlaşılmaktadır. Hz. Ömer, dini yaşayışlarında zaman zaman hassasiyet göstermeyen samimi mü'minlere bile sert çıkışlar yapmıştır.¹²⁴ Bu konuda bu günün Müslümanları da dini yükümlülükleri yerine getirirken, sahabenin hassasiyetini örnek almalıdır.

1.6.2. Nifâkın Toplumsal ve Psikolojik Sebepleri

Yüce Allah insanları bu âlemde inanmak ve inanmamak konusunda muhayyer bırakmıştır. "Dinde zorlama yoktur..."¹²⁵ Ayeti bunu açık bir şekilde ortaya koyar. Bununla beraber bir kısım insanlar, dinin öğretilerine karşı, kalplerinde inkâr ve şüphe taşıdıkları halde Müslüman görünmeyi tercih etmişlerdir. Kur'an'da birçok ayette inanç bakımından mü'minler ve kâfirlerden başka münâfiklardan da bahsedilmektedir.¹²⁶

Kalben tasdik etmedikleri imanı, dillerinde taşıyan ve Müslüman olduklarını iddia eden insanların bu din anlayışı nifâk olarak adlandırılmıştır.

Nifâk bir yönüyle inanç sahtekârlığıdır. Diğer yandan da şüphe ve kuşkuların sarmaladığı bir mizaç deformasyonudur. Kişilerin kendisini inşa eden dinamiklere ve ilkelere ters düşmesini, dahası kendisiyle çatışmasını ifade eden psiko-sosyal bir olgudur.¹²⁷

¹²¹ Genç, *a.g.t.*, s.17.

¹²² Buhari, İman, 36.

¹²³ Alper, *a.g.m.*, s.7.

¹²⁴ bkz. Enbiya Yıldırım, "Celal Aynasında Bir Portre: Hz. Ömer," *Dicle Üniv. İ.F. Dergisi*, C:8, sayı:1, Diyarbakır, 2006, s.56.

¹²⁵ Bakara, 2/256.

¹²⁶ (Bakara Sûresi'nin ilk ayetleri mü'minleri anlatır. Altıncı ve yedinci ayetleri kâfirlerden bahseder. Takip eden on üç ayeti münâfiklar hakkındadır.)

¹²⁷ Yunus Ekin, "Nifâkın Mahiyeti ve Tanınmasında Semiyotik Verilerin Önemi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, sayı. 22, s. 131.

Medine'de, Müslüman cemaatin, siyasi, sosyal, ekonomik açıdan bir güç haline gelmesiyle birlikte nifâkın bir kısım menfaat ve korkulara istinaden ortaya çıktığı genel kabul gören görüştür.¹²⁸

Münâfıklık hem dini hem psikolojik hem de sosyolojik bir takım yansımaları olan bir durumdur.¹²⁹ Nifâkın varlığını sadece İslam'ın güçlü ve hâkim unsur olmasının doğurduğu endişelere veya menfaat ilişkilerine indirgemek temelde pek isabetli görünmemektedir.¹³⁰ Zira Müslüman olmak her zaman kişilere çıkar sağlamayabilir; hatta beraberinde canlarını uğruna feda etmeleri gereken sorumluluklar getirebilir. Bazen de müşrik veya ehl-i Kitap olmak kişiye daha fazla menfaat ve dünyevi nimetler sağlayabilir.¹³¹ Her bir münâfığın nifâkının gerisinde farklı sebepler olabilir. Zira asıl itibariyle nifâk insanların kişilik yapılarıyla doğrudan ilgili olup, söz konusu menfaat, korku, beklenti gibi diğer etkenlerin bu sağlıklı kişilik yapısıyla birleşmesi veya birbirini tetiklemeleri ile nifâk mümkün olur. Bu kişilerin her konuda nifâk içinde olmaları mümkündür. İman yönünden münâfıklık olduğu gibi ahlâkî yönden de münâfıklık söz konusu olabilir. Bir hadiste¹³² Hz. Peygamber'in mü'minleri uyardığı üç münâfıklık belirtisi olan; yalan söylemek, verdiği sözü tutmamak ve emanete hiyanet etmek, ahlâkî nifâktir.¹³³ Ahlâk seviyesi düşük, erdem sahibi olmayan kişi, dini konularda münâfik olduğu gibi, sosyal hayatın içinde siyasal, ekonomik her türlü menfaat getirisi olan konularda da ikiyüzlülük yapabilir.

Medine'de başlayan nifâk hareketlerinde Abdullah b. Übeyy b. Selûl ve Ebû Âmir olmak üzere iki sembol isim vardır.¹³⁴ Her ikisinin de, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicret etmesiyle yarım kalan siyasi planları vardı. Abdullah ibn Übey'in Medine'ye kral olması söz konusuydu. Hz. Peygamberin gelişiyle tüm planları altüst oldu. Diğer bir münâfik olan Ebû Âmir'in, dini alanda elde etmeye çalıştığı kariyeri Hz. Peygamber'in hicreti ile başlamadan bitmiştir.¹³⁵ Ama münâfıklığı sadece bu duruma bağlamak ta doğru olmayacaktır, daha çok kişinin psikolojisi ve karakterindeki bazı

¹²⁸ Sezikli, *a.g.e.*, s. 24, 31.

¹²⁹ Muhammed Ersöz, "Kur'an'da Münâfik Karakteri ve Onlar İçin Kullanılan "بعضهم من بعض" İfadesi Üzerine Bir İnceleme" *Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. İ.F. Dergisi* 2016, Sayı. 8, s.84.

¹³⁰ Ersöz, *a.g.m.*, s.84.

¹³¹ Ekin, *a.g.m.*,s.133.

¹³² Buhârî, Şehadet, 28; Müslim, İman, 25.

¹³³ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsiri*, TDV yay., C:1, s.79-80.

¹³⁴ Ekin, *a.g.m.*, s.133.

¹³⁵ Ersöz, *a.g.m.*, s.85.

problemlerle doğrudan ilgisi vardır. Kur'an'da münâfikların bu yönlerine sıklıkla değinilmektedir.¹³⁶ Nifâk Kur'an'da belirtildiği üzere kalbî hastalıktır.¹³⁷ Gerçekte hastalık ifadesi, sıhhatin zıddı olup insanın tabiatındaki veya mizacındaki itidali ve iyilik halini yitirmesidir. Mecazen ise, kişilik bozuklukları ve insanın sağlıklı düşünme yetisini yitirmesi, bir nevi idrak ve irade tutulması anlamını taşımaktadır.¹³⁸ İnsanın metafizik yönünün ve ruhunun merkezi konumundaki kalbin, nifâk hastalığına maruz kalması, başta iman olmak üzere kalbî, aklî, ahlâkî pek çok olumlu faaliyeti engellemektedir.¹³⁹ Müfessirler “kalplerdeki hastalık” dan maksadın, insan kalbinin ve kişiliğinin, inkâr, şüphe, yalancılık, aldatma, cimrilik, korkaklık ve haset gibi ahlâkî zaafiyetlerin istilasına maruz kalması yorumunu yapmışlardır.¹⁴⁰

¹³⁶ Nisa, 4/143;

¹³⁷ Bakara, 2/10; Ahzab, 33/60,61; Maide, 5/52.

¹³⁸ Ekin, *a.g.m.*, s.133.

¹³⁹ İsfahâni, *a.g.e.*, s.765.

¹⁴⁰ Ekin, *a.g.m.*, s.133.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDEKİ NİFÂK HAREKETLERİ

2.1. MÜNÂFIKLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE NİFAKIN SEBEPLERİ

Hız. Peygamber ve beraberindeki Müslümanların Mekke'deki hayatları zor şartlar altında geçiyordu. İşkenceye maruz kalıyorlar, dünyevi nimetlerden mahrum kalıyorlardı. Bu şartlarda, inanmadığı halde inanmış gibi görünmenin hiçbir getirisi olmayacağı için Mekke döneminde münâfıklıktan söz edildiği görülmektedir.¹⁴¹ Hız. Peygamber ve Müslümanların Medine'ye hicretlerinden sonra, orada İslâm Devleti kurulmuş ve güç kazanmaya başlamıştı.¹⁴² Hız. Peygambere inanmayan ve İslâmiyet'e sıcak bakmayan bir kısım Medineliler ile Medine civarındaki Bedevilerden bazı ileri gelenler, İslâm'a girmiş gibi görünmeyi siyasi ve maddi çıkarları için uygun görmüşlerdir. Böylece buldukları muhitte gözden düşmemiş olacaklardı.¹⁴³ Bununla birlikte Müslümanlığı hemen kabul etmeyip gelişmeleri takip eden bir zümre, müşriklerle yapılan Bedir savaşının kazanılmasının ardından ilk faaliyetlerini başlatmışlardı. Münâfiklarla ilgili ayetlerin Medine'de gelmiş olması, nifâk hareketlerinin Medine'de başladığının delillerindendir.¹⁴⁴

Münâfiklar, barış zamanı Ensar¹⁴⁵ ve Muhacirler¹⁴⁶ arasında kavgalar çıkartarak İslâm toplumunu içten yıpratmaya çalışıyorlar, öte yandan Hız. Peygamber'e gelen vahiyleri küçümseyerek sözlü saldırılarda bulunuyorlar, O'nu yıpratmaya çalışıyorlardı.¹⁴⁷ Savaş zamanı ise Müslümanların cesaretini kırmaya, düşmanla işbirliği yaparak onların faaliyetlerini kolaylaştırmaya, Rasulullah'a karşı kötü işler planlayıp İslâm Ordusunu içten çökertmeye çalışmaktaydılar.¹⁴⁸ Bu nifâk faaliyetleri çoğu zaman Müslümanlar tarafından Hız. Peygamber'e şikâyet ediliyordu ama münâfiklara

¹⁴¹ Sezikli, *a.g.e.*, s.29.

¹⁴² Yıldırım, *a.g.t.*, s.12.

¹⁴³ Ahmet Sezikli, "Münâfik" md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.568.

¹⁴⁴ Sezikli, *a.g.e.*, s.30.

¹⁴⁵ (Ensar: Medine'ye hicretlerinden sonra Hız. Muhammed ve Müslümanlara yardım eden Medineli Müslümanlar).

¹⁴⁶ (Muhacir: Dinleri ve inançları uğruna Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanlar).

¹⁴⁷ Seyfullah Kara, "İfk Olayının Etkileri Ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar," *Atatürk Üniv. İ.F.Dergisi*, 15/2001, s.355.

¹⁴⁸ Sezikli, "Münâfik" md., *a.g.e.*, C.31, s.568.

sorulduğu zaman, yaptıklarını asla kabul etmiyorlar ve yemin ederek suçlarını inkâr ediyorlardı.¹⁴⁹

Hız. Peygamber Medine'ye geldiğinde, orada Müslüman ve müşrik Araplarla, Yahudiler ve az sayıda da Hıristiyan vardı. Müslümanların siyasi bir teşkilata kavuşup, Rasulullah'ın da Devlet Reisliği konumunu kazanmasıyla yeni bir grup; münâfıkların ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁵⁰ Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere tarihi kaynakların ittifakla belirttiklerine göre, dâhili kavgaların sona ermesini isteyen Medineliler, Hazrec kabilesinden Abdullah İbn Übey İbn Selûl'ü Medine'ye kral yapmaya karar vermişler ve altın tacının siparişini bile vermişlerdi.¹⁵¹ Hız. Peygamber'in Medine'ye gelişinden sonra ensar ve muhacirlerden bütün Müslümanlar O'nun etrafında birleşince, Abdullah İbn Übey, yarım kalan hayalleriyle, istemeye istemeye Müslüman oldu.¹⁵² Münâfıkların büyük kısmı Abdullah İbn Übey'in etrafında toplanmış Medineli Araplar olmakla birlikte tamamı bunlardan ibaret değildi. Yahudiler ve Bedeviler arasında da münâfıklar mevcut idi.¹⁵³ Bunu Kur'an şöyle haber veriyor;

*“Çevrenizdeki Bedeviler içinde münâfıklar var. Medine ahalisi içinde de ikiyüzlülüğü huy edinmiş olanlar var. Sen onları bilmezsin, onları biz biliriz....”*¹⁵⁴

İbn Hişâm, Yahudi münâfıkların, İslâm'ı küçük düşürmek, Müslümanların morallerini bozmak, müşriklerin ihtidâlarını engellemek gayesiyle, sabahleyin Müslüman olup, akşama “Biz bunu beğenmedik, iş yokmuş” deyip tekrar dinlerine rücû ettiklerini bildirir.¹⁵⁵

Oysa Kur'an bütün eylemlerin merkezine olduğu gibi iman eyleminin odağına da isteyerek kabul ve tercihi, yani özgür irade ile seçme ve iştiraki yerleştirerek, korku (ikrâh) ya da beklentiye dayalı, ruhî ve içsel samimiyetten yoksun iman bağlanışını (nifâk, riyâ) reddeder.¹⁵⁶

¹⁴⁹İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara, 1988, C.3, s.523.

¹⁵⁰ Yıldırım, *a.g.t.*, s.24.

¹⁵¹ Canan, *a.g.e.*, C.3, s. 521.

¹⁵² Canan, *a.g.e.*, C.3, s. 522.

¹⁵³ Yıldırım, *a.g.t.*, s.24.

¹⁵⁴ Tevbe; 9/101.

¹⁵⁵ Canan, *a.g.e.*, C.3, s.522.

¹⁵⁶ Sadık Kılıç, “Tevbe 6. Ayeti Bağlamında Kur'an Hoşgörüsü ve Dini Çoğulculuk Paradigması”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2014, 50/2,s.79.

2.2. MÜNÂFIKLARIN SAVAŞLARDAKİ TUTUMLARI

2.2.1. Bedir ve Uhud Savaşı

Bedir Savaşı'na (Ramazan 2/ Mart 624) münâfıkların katıldıklarına dair bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Zeyd b. Harise'nin Müslümanlara zafer müjdesini vermek üzere devesinin üzerinde geldiğini gören münâfıklar Yahudilerle birlikte "Rasulullah'ın öldürüldüğü ve Müslümanların yenilgiye uğradıkları" yalanını yaymaya başlamışlardı.¹⁵⁷

Münâfıklar ilk defa toplu olarak Uhud'da ortaya çıkmışlardır. İlk nifâk hareketleri burada etkili bir şekilde görülmüştür.¹⁵⁸ Mekkeli müşriklerin Medine'ye doğru yola çıktıklarının duyulması üzerine Müslümanların yeni bir savaş için hazırlık yapmaları gerekiyordu. İlk iş olarak Hz. Peygamber şehirde kalıp savunma savaşı yapmak ile şehir dışında meydan savaşı yapma konusunda Müslümanlarla istişare yaptı.¹⁵⁹ Münâfıkların lideri Abdullah b. Übey de görüşünü şehirde savunma savaşı yönünde bildirmişti.¹⁶⁰ Hz. Peygamberin kendi görüşü de şehirde kalmak yönünde olmasına rağmen genç sahabelerin talepleri nedeniyle meydan savaşı yapılmasına karar verildi. Hz. Peygamber yanında 700 kişilik bir kuvvet ile Uhud'a doğru yola çıktı. Bunun üzerine Abdullah b. Übey de 300 kişi ile birlikte Medine'den yola çıktı ve Müslümanlara katıldı. Ancak yolda Medine'den ayrılmama görüşüne itibar edilmediğini öne sürerek savaşa katılmaktan vazgeçti ve kendisine bağlı kuvvetleri de alarak Medine'ye geri döndü.¹⁶¹ Münâfıkların başı Abdullah ibn Übey'in Uhud'a gelmesi, savaşmak konusunda samimi olduğunu göstermez. Belki nifâkı daha geniş kitlelere yayabilmek için gitmişti. Nitekim Kur'an münâfıkların gizli niyetlerini açıklamıştı. Uhud'a kadar gidip savaşmadan dönmeleri, Müslümanları zor durumda bırakmış olsa da, savaştan sonra, münâfıkların samimi müslümanlardan seçilip ayrılmalarını sağladığı için, kendilerini erken dönemde deşifre etmelerinin işe yaradığı yorumu yapılabilir. Henüz savaş başlamadan gerçekleşen bu kopma neredeyse Hazrec'ten Hâriseoğulları ve

¹⁵⁷Demircan, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁵⁸ Sezikli, *a.g.e.*, s.63.

¹⁵⁹Bkz: Demircan, *a.g.e.*,2016, s. 53-54.

¹⁶⁰Şinasi Kuş, "Kur'an-ı Kerim ve Tefsire Göre Bütün Yönleriyle Münâfık", Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimler ABD Tefsir BD, YL Tezi, Konya, 1996, s.24.

¹⁶¹Ahmet Vefa Temel, "Münâfıkûn Sûresi Tefsiri ve Tasvir Ettiği Münâfık Karakteri", Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD Tefsir BD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,1996, s.11-12.

Evs'ten Selimeoğullarının da geri dönmesine neden olacaktı, fakat sonra dönmekten vazgeçtiler.¹⁶² Onların bu tavırları Kur'an'da şöyle açıklanmıştır:

*“O zaman sizden iki bölük, Allah onların velisi olduğu halde bozulup çekilmeye yüz tutmuştu; mü'minler yalnız Allah'a güvensinler.”*¹⁶³

Abdullah b. Amr b. Harâm, münâfikların arkasından gidip onları savaşmaları için geri getirmeye çalıştıysa da savaş olmasını beklemediklerini söyleyerek dönmediler. Münâfikların İslâm ordusunun neredeyse üçte biri kadar bir kuvvetle geri dönmeleri Müslümanları olumsuz etkilemişti.

Hz. Peygamber(s.a.), Abdullah b. Cubeyr komutasındaki bir okçu birliğini Ayneyn tepesine yerleştirerek ikinci bir emre kadar yerlerini terk etmemelerini emrederek vadinin boğazını tutturdu.¹⁶⁴ Savaşın başlarında düşman ordusu bozulur gibi olunca, komutanlarının uyarılarına rağmen mevzilerini terk eden okçular savaş meydanına inince düşman süvari birlikleri bu fırsatı değerlendirdiler. Müslümanlar burada birçok güzide Sahabeyi şehit vererek geri çekilmek zorunda kaldılar.¹⁶⁵

*“İki ordunun karşılaştığı günde başınıza gelenler, Allah'ın emriyle ve mü'minleri ayırt etmesi içindi. Bir de münâfikları ortaya çıkarması için. Onlara ‘Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulunun’ denildi. Onlar savaş olacağını bilsek elbette size katılırız’ dediler. O gün onlar imandan çok küfre yakın idiler. Kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı. Gizlediklerini Allah onlardan daha iyi bilir.”*¹⁶⁶

Uhud savaşında münâfikların İbn Ubey komutasında geri dönmelerinden sonra, kalanların arasında nifâk ehli ya da eğilimli kimse kalmadığı söylenemez. Özellikle bozgunla birlikte İslâm ordusu arasında korku ve panik havasının yaygınlaştırılması, Hz. Peygamber'in öldürüldüğü haberinin yayılması münâfikların etkisinin sürdüğünü düşündürmektedir.¹⁶⁷

İbn Übey, savaşta bazı sahabelerin şehit olmaları üzerine “ Muhammed bana karşı çıkıp kıt görüşlü kimselere uydu” diyerek Müslümanları suçluyordu. Samimi bir Müslüman olan oğlu Abdullah da yaralı sahabeler arasındaydı. Babası olacakları

¹⁶²Demircan, a.g.e., s.56.

¹⁶³ Âl-i İmrân, 3/122.

¹⁶⁴ Muhammed Hamîdullah - Casim Avcı, “Uhud Savaşı” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.42, 2012, s.55.

¹⁶⁵Bkz: Demircan, a.g.e., s.58.

¹⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/166,167.

¹⁶⁷ Genç, a.g.t., s.39.

önceden tahmin ettiğini söylüyor, onu da kendisini dinlemediği için eleştiriyordu. Oğlu ona şöyle cevap verdi; “Allah Teâlâ’nın, Rasulü ve Müslümanlar için yaptığı şey hayırlıdır.”¹⁶⁸

Münâfıklar “Öldürülenler bizimle beraber olsalardı ne ölürlerdiler ne de öldürülürlerdi” diyerek halkın üzüntüsünü tahrik ediyorlardı.

Bu konuda vahiy şöyle buyurmaktadır:

*“Ey iman edenler! Sizler, sefere çıkan veya savaşa giren kardeşleri hakkında, Allah sonunda bunu kalplerinde bir hasret acısı kılsın diye ‘Onlar yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi’ diyen inkârcılar gibi olmayın. Hayat veren de öldüren de Allah’tır; Allah yaptıklarınızı görmektedir.”*¹⁶⁹

*“Onlar, oturup kardeşleri hakkında ‘Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi’ diyenlerdir. De ki: Eğer sözünüzde doğru iseniz, ölümü başınızdan savın!”*¹⁷⁰

2.2.2. Hamrâ’ul-Esed Gazvesi

Müşrikler savaş alanından ayrılıp Mekke’ye doğru harekete geçtiler. Er-Ravha’ya vardıklarında Müslümanları tamamen ortadan kaldırmak için Medine’ye dönmeyi istediler. Ancak buna cesaret edemediler ve Mekke istikametinde yollarına devam ettiler. Bunu haber alan Hz. Muhammed (s.a.v) meseleyi istişare etmek için arkadaşlarını toplayarak, Müslümanların zayıf olmadığını göstermek ve düşmana gözdağı vermek için onları takip etmenin gerekliliğini anlattı. Yorgun ve yaralı olmalarına rağmen büyük bir gayret ve cesaret göstererek Allah Rasûlü’nün çağrısına uyan 200 kişilik ya da başka bir kaynağa göre 70 kişilik bir kuvvet Medine’ye 15 km. uzaklıktaki Hamrâ’ul-Esed’e geldi.¹⁷¹ Bunu haber alan Kureyş ordusu kumandanı Ebu Süfyan planından vazgeçti. Orada üç gün konakladıktan sonra düşmanın çekip gittiği anlaşılınca Medine’ye dönüldü. İşte o zor şartlar altında bazıları ciddi şekilde yaralı olarak Hz. Peygamber’in çağrısına uyanlar hakkında şu ayet inmiştir:

¹⁶⁸ Demircan, a.g.e., s.59.

¹⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/156.

¹⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/168.

¹⁷¹ Bkz: Demircan, a.g.e., s.60-61.

“Bunca yara aldıktan sonra yine Allah’ın ve Peygamber’in çağrısına koşanlar var ya işte onlardan bu güzel davranışta bulunan ve karşı gelmekten sakınanlar için de büyük mükâfat vardır.”¹⁷²

İbn Übey, katılmadığı Uhud savaşından sonra bu gazveye katılmak istediye de Hz. Peygamber (s.a.) onun bu talebini kabul etmedi.¹⁷³

2.2.3. Benû Mustalik Gazvesi

Müstalikoğullarının İslâm ordusu ile savaşmak için hazırlık yaptığı haberini alan Hz. Peygamber bir birlik oluşturarak Müstalikoğulları üzerine gazveye çıktı. Bu gazve düşmanın zayıf olması ve bilinen yakın bir bölgeye yapılması nedeniyle çok sayıda münâfiğin katıldığı bir gazve olmuştur.¹⁷⁴

Hz. Peygamber önce gideceği yeri bildirmedi. Şam’a doğru gidiyor izlenimi verdi. Sonra Tihame’ye yönelerek hızla asıl hedefine ilerledi. Bu gazada savaştan çok münâfikların Ensar ve Muhacirler arasında fitne çıkarma girişimleri damgasını vurmuştur.¹⁷⁵

Savaştan sonra suyu az olan Mureysi’ kuyusunun başında Hz. Ömer’in hizmetinde bulunmak için yanında savaşa götürdüğü Ceheçâh b. Sa’id el-Gıfârî ile Hazreclilerin müttefiki Cuheniler’den Sinân b. Yezid arasında tartışma çıkmıştı.¹⁷⁶ Biri “Ey Ensar, yetişin!” diğeri de “Ey Muhacir yetişin!” diye bağırınca iki taraf karşı karşıya gelip neredeyse eski cahiliye asabiyetini ve kan davasını canlandıracaklardı. Hz. Peygamber bunu duyunca onları yatıştıran bir konuşma yaptı ve bunların cahiliye âdeti olduğunu söyledi. Abdullah b. Übey ise bunu fitne çıkarmak için fırsat bildi. Kendi kavminden olanlara hitaben; “Bu Muhacirler bizim beldemizde bize kafa tutuyorlar. Onlarla aramızdaki durum “köpeğini semirt, seni yesin” sözündekine döndü. Hele Medine’ye dönelim, göreceksiniz ki güçlü olan zayıf olanı ordan çıkaracak! Onlara yer verip, imkânlarınızı paylaşarak bunu siz yaptınız. Muhammed’in yanındakilere yardım etmeyin ki dağılıp gitsinler!” diye konuştu. Bu konuşmayı işiten çocuk yaştaki Zeyd b. Erkam, bunu Hz. Muhammed’e anlattı. Abdullah İbn Übey’i çağırıp bu sözü söyleyip

¹⁷² Âl-i İmrân, 3/172.

¹⁷³ Demircan, a.g.e., s.61.

¹⁷⁴ Ali Aksu, “İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme - Sebep ve Sonuçları Açısından” *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran 2004, C.VIII, sayı:1, s.3.

¹⁷⁵ Kuş, a.g.t., s.29.

¹⁷⁶ Kara, a.g.m., s.346.

söylemediğini sordu. O da yemin ederek böyle şeyler söylemediğini bildirdi. Hz. Peygamber onun hakkında bir işlem yapmadı. Bu arada vaktinden önce yola çıkma talimatı verdi ve uzun süre mola vermeyerek yanındakileri yorgunluktan söylentilerle uğraşacak takatten mahrum bıraktı. Bu olaydan sonra Münâfıkûn Sûresi indirildi.¹⁷⁷ Hz. Peygamber Zeyd'in kulağını tutup "Allah seni doğruladı ve bu kulağın hakkını verdi" diyerek onun üzüntüsünü giderdi.¹⁷⁸

2.2.4. Hendek Savaşı

Münâfıkların bazılarının Allah Rasulüne gelip, korumasız olduğu bahanesiyle evlerine gitmek için izin istediklerini Kur'an açığa çıkarıyor;

*"Onlardan bir grup 'Ey Medineliler! Sizin işiniz burada durmak değildir, hemen dönün' diyorlardı. Onlardan bir bölük de, aslında açıkta olmadığı halde 'Evlerimiz açıkta ve korumasız' diyerek peygamberden izin istiyorlardı; bunların istediği kaçırmaktan başka bir şey değildi."*¹⁷⁹

Hendek savaşı sırasında müşriklerin kuşatması uzun sürünce Müslümanlar kuşatma altında sıkıntılı bir süreç yaşamaya başladılar. Münâfıklar adetleri olduğu üzere her sıkıntılı dönemde çıkarmaya çalıştıkları gibi fitne çıkarmak istediler. Münâfıklardan biri; "Muhammed bize Kısra ve Kayser'in hazinelerini vaat ediyordu. Oysa bugün herhangi birimiz için tuvalete gitmek bile güvenli değil" diyordu.¹⁸⁰ Kur'an bu münâfıkça yorumu deşifre ediyordu;

*"Yine o zaman münâfıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar, 'Allah ve Rasulünün vaatleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş' demişlerdi."*¹⁸¹

2.2.5. Hudeybiye Anlaşması

Hz. Peygamber (s.a.v.) Hicrî 6. yılın Zilkade ayında sadece umre yapmak niyetiyle yanında Müslümanlarla beraber Mekke'ye doğru yola çıktılar. Bazı münâfıklar da bu sefere katıldılar. Ama bazı Bedevi Arap kabileleri bu sefere iştirak etmemek için çeşitli bahaneler ileri sürdüler. Kur'an-ı Kerim onların gerçek niyetlerini şu ayetle ortaya çıkarmıştır;

¹⁷⁷ M. Kâmil Yaşaroğlu, "Münâfıkûn Suresi" md., TDV İslam Ansiklopedisi, C.31, 2006, s.569.

¹⁷⁸ Karaman vd., a.g.e., C.5, s.360.

¹⁷⁹ Ahzâb, 33/13.

¹⁸⁰ Temel, a.g.t., s.18.

¹⁸¹ Ahzâb, 33/12.

“Arap kabilelerinden savaşa katılmayanlar sana, gönüllerinde olmayanı dillerinin ucuyla söyleyerek, ‘Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah’ın bizi bağışlamasını iste’ diyecekler. Onlara şöyle de; ‘size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik etmeyi murad ederse, sizin için Allah’a karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter.’ Hayır! Allah Bütün yaptıklarınızı bilmektedir. Tam aksine siz, Rasulün ve mü’minlerin artık ailelerine hiç dönemeyeceklerini sandınız, bu gönlünüze hoş geldi. Kötü zanna kapıldınız ve mahvolmuş bir topluluk haline geldiniz.”¹⁸²

Hudeybiye’de susuzluk baş göstermeye başlayınca, Benû Selime’nin başkanı olan Ced b. Kays ile Ebû Katâde arasındaki bir konuşmada Ced, umre için yola çıkmadığını ve ihrama girmediğini söyleyince Ebû Katâde bunu Hz. Peygamber’e söyledi. Münâfıklık yaptığı ortaya çıkan Ced b. Kays Benû Selime’nin başkanlığından düşürüldü.¹⁸³

2.2.6. Hayber’in Fethi

Hz. Peygamber Hayber üzerine sefere çıkmaya hazırlanırken münâfıkbaşı Abdullah b. Übey Yahudilere Hz. Peygamber’in sefer hazırlığında olduğunu haber verdi. Ayrıca az bir kuvvetle geleceğini, korkulacak bir şey olmadığını ama tedbir olarak mallarını kaleye doldurup kendilerinin de kalenin dışında gelenleri karşılamalarını önerdi.¹⁸⁴

2.2.7. Huneyn Savaşı

Bazı İslâm âlimleri Huneyn Gazvesi’ni önemi bakımından Büyük Bedir Gazvesi’ne benzetmektedirler. İbn Kayyim müşrik Araplarla yapılan savaşların Bedir’le başlayıp Huneyn’le bittiğine dikkat çekerek bu iki savaşın önemi ve vukû bulan hadiselerin benzerliği bakımından adlarının sürekli yan yana zikredildiğini söylemektedir.¹⁸⁵ Mekke’nin fethinden sonra, kendini Müslümanları yenebilecek tek güç olarak gören ve bu şekilde itibarını artırmayı hayal eden Hevâzinlilerin lideri Mâlik b. Avf en-Nasrî’nin Huneyn’de adamlarını topladığı ve Müslümanların üzerine

¹⁸² Fetih, 48/11-12.

¹⁸³ Demircan, *a.g.e.*, s.68-69.

¹⁸⁴ Demircan, *a.g.e.*, s.70.

¹⁸⁵ Nurgissa Duisenov, “Sebep ve Sonuçlarıyla Huneyn Gazvesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı YL Tezi, Konya, 2011, s.11.

yürüyeceği haberini alan Hz. Peygamber, ordusunu Hevazinlilerin üzerine sevk etti. Hevazinliler savaş alanına ailelerini ve mallarını da getirmişlerdi.¹⁸⁶

Huneyn savaşının başlarında Müslümanlar, çeşitli sebeplerden dolayı paniğe kapılarak dağıldılar. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yakınındaki bir grup Mekke'nin fethedildiği gün Müslüman olmuş Mekkeliler, düşmanlıktan dolayı ileri geri konuşmaya başladılar. Bu grup arasında yer alan Ebû Süfyân b Harb, kaçış manzarasını görerek: "Bozgunluk ve hezimetin önüne geçilmez, Kızıl denize kadar devam eder" dediği rivayet edilir.¹⁸⁷

Sonuç olarak Hz. Peygamberin yanında sebat eden bir grup sahabe ile dağılan Müslümanlar toplanarak savaş kazanıldı.¹⁸⁸

2.2.8. Tebük Seferi

Tebük seferi, Hz. Peygamberin son gazvesi idi ve yaklaşık 50 gün sürdü.¹⁸⁹ Tevbe Sûresi'nin hemen tamamının Tebük seferinden az bir zaman önce başlayıp, sefer devam ettiği sürece ve seferin sonrasındaki günlerde nazil olduğu, içeriği ve konusuna ilişkin tarihî bilgilerden anlaşılmaktadır.¹⁹⁰

Hz. Peygamber bu seferden önce diğer uygulamalarından farklı olarak sefer hakkında bilgi verdi. Rumların üzerine gidileceğini, düşmanın sayıca çok olduğunu, zorlu ve uzun bir yola gidileceğini duyurdu. Münâfiklar hemen nifâk faaliyetlerine başladılar.¹⁹¹

Havanın sıcak olmasından dolayı sıkıntı ve zorluk gazvesi olacağı belli olan bu gazveye halkın katılımını engellemek için propagandaya giriştiler. Kısmen etkili de oldular.

*"Ey iman edenler! Size ne oldu ki, 'Allah yolunda seferber olun' denilince yerinize çakılıp kaldınız; yoksa ahiretten vazgeçip de dünya hayatıyla yetinmeye razı mı oldunuz? Hâlbuki dünya hayatının sağladığı fayda âhiretinkine göre pek azdır....."*¹⁹² meâlindeki ayetler gelince Müslümanlar arasında sefer hazırlıklarına yardım konusunda yarış başladı. Fakat münâfiklar bu konuda da boş durmadılar, samimi

¹⁸⁶Demircan, a.g.e., s.71.

¹⁸⁷ Duisenov, a.g.t., s.30.

¹⁸⁸ Duisenov, a.g.t., s.44.

¹⁸⁹ İsmail Yiğit, "Tebük Seferi" md., TDV İslam Ansiklopedisi, 2011, C.40, s.230.

¹⁹⁰ Karaman vd., a.g.e., C.2, s.716.

¹⁹¹ Kuş, a.g.t., s.34.

¹⁹² Tevbe, 9/38-41.

bir şekilde yardım edenleri gösteriş yapmakla suçladılar. Malı olmadığı halde az da olsa bir katkı sağlayabilmek için gece boyunca su çeken Ebu Âkil'in kazandığı 2 sa' (6 kg) hurmanın yarısını bağışlaması üzerine de “Şunun azıcık hurmasına Allah'ın ihtiyacı mı var?” diyorlardı.¹⁹³

Münâfıkların sığağı bahane ederek halkı seferden caydırma faaliyetlerini yürütmek için toplanma yeri olarak kullandıkları Süveylim'in evini, Talha b. Ubeydullah Hz. Peygamber'in emriyle yakmıştır.¹⁹⁴ Sığağı bahane edenleri Kur'an şöyle eleştiriyordu;

“Allah'ın Rasulü'nün çağrısına uymayarak seferden geri kalanlar yerlerinden ayrılmamış olmaktan dolayı sevinç duydular; canlarıyla, mallarıyla Allah yolunda savaşmak istediler, üstelik bu sıcakta sefere çıkmayın, dediler. De ki: ‘Cehennem ateşi çok daha sıcaktır.’ Anlayabilselerdi!”¹⁹⁵

2.3. HZ. PEYGAMBER'İ KÜÇÜK DÜŞÜRME ÇABALARI

2.3.1. İfk Hadisesi

İftira; birinin yapmadığı bir kötülüğü, hatayı ya da suçu ona yüklemek tarzıyla yalan söylemek ve bunu yaymaya çalışmaktır.¹⁹⁶

Benû Müstalik Gazvesi dönüşünde meydana gelen bir olay üzerine, münâfıklar Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Aişe'nin namusuna karşı bir iftira kampanyası başlattılar. İslâm Tarihinde 'İfk Hadisesi' olarak bilinir. Peygamber eşlerinden ve Hz. Ebubekir'in kızı Hz. Aişe'nin başından geçen sıradan bir olayı, Abdullah b. Übey ve yandaşları, İslâm'ın yüksek mânevî değerlerini yıpratmak için, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'i aynı anda hedef alan, çirkin bir iftira kampanyası yaparak bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirmek istediler.

Hız. Aişe ile ilgili iftiraya yol açan ve hemen hemen tüm kaynaklarda aynı şekilde nakledilen hadisede, gazve dönüşü konaklanan yerden ihtiyaç gidermek için uzaklaşan Hız. Aişe, dönüşte gerdanlığının düşmüş olduğunu fark eder ve dönüp aramaya koyulur. Ancak konaklama yerine geldiğinde kafilenin hareket etmiş olduğunu görür. Kilosu hafif olan Hız. Aişe'nin mahfenin (hevdec) içinde olmadığı fark

¹⁹³ Kuş, a.g.t., s.35.

¹⁹⁴ Demircan, a.g.e., s.73.

¹⁹⁵ Tevbe, 9/81.

¹⁹⁶ Rasim Adasal, *Kişilik ve Karakter Portreleri*, Minnetoğlu Yay., 1980, s.143.

edilmemiştir. Ordunun artçılardan Safvân b. Muattal es-Sülemî kamp yerini kontrol amacıyla geri döndüğünde onu bulur ve devesine bindirir, kendisi yürüyerek kafileye yetişirler.¹⁹⁷ Başlangıçta bu olay kimsenin dikkatini çekmemişken, Abdullah b. Übey b. Selül'ün başlattığı dedikodu büyüyerek, bazı mü'minlerin de katılımıyla önemli bir olay haline gelmiştir. Resûl-i Ekrem nasıl bir hükme varacağı konusunda uzunca bir süre tereddütte kalmış, sonunda Nur Sûresinin 11. Ayetinden itibaren başlayan ayetler gelince gerçek ortaya çıkmıştır.¹⁹⁸

“O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır. Bunu işittiğiniz zaman mü'min erkekler ve kadınların birbiri hakkında Hüsn-i zan beslemeleri ve ‘Bu apaçık bir iftiradır’ demeleri gerekmez miydi?”¹⁹⁹

Hz. Aişe, ifk hadisesini anlatırken şunları söylemiştir; “Suçsuz olduğumu biliyordum. Allah'ın da suçsuzluğumu ilan edeceğine inanıyordum. Fakat, Kur'an'dan bir ayet indirerek beni temize çıkaracağını tahmin etmemiştim. Yine de Allah'ın suçsuz olduğumu bir rüyayla uykusunda, Rasulullah'a bildirmesini bekliyordum.”²⁰⁰

Hz. Aişe kendisini fazlasıyla rencide eden ve üzen bu iftira hadisesinin sonuç itibariyle hakkında hayırlı olduğunu anlamış, şahsı vesilesiyle 10 ayet inmesini hayatının en şerefli hadisesi olarak kabul etmiştir.²⁰¹

Bu olayda münâfikların Hz. Peygamber'in ve Hz. Ebubekir'in şerefini lekelemek, Müslümanların gözünden düşürerek nüfuzlarını kırmak ve ikisinin arasını açmak çabasında oldukları anlaşılmaktadır. Böylelikle mü'minler arasındaki dayanışma ve kardeşliği bozarak İslâm'a zarar vermek, İslâm'ın yükselişini engellemek istedikleri açıktır.²⁰²

2.3.2. Hz. Peygamber'in, Evlathğının Boşadığı Hz. Zeyneb İle Evliliği

Münâfikların ortalığı karıştırmak, Hz. Peygamber'e iftira atmak için fırsat olarak kullanmak istedikleri bir diğer olay, Rasulullah'ın Cahş Kızı Zeyneb'le evlenmesidir.

¹⁹⁷ Kuş, a.g.t., s.31.

¹⁹⁸ Mustafa Fayda, “İfk Hadisesi” md., TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000, C.21, s.508.

¹⁹⁹ Nur, 24/11,12.

²⁰⁰ Aksu, a.g.m., s.7.

²⁰¹ Fayda, “İfk Hadisesi” md., a.g.e., s.509.

²⁰² Kuş, a.g.t., s.33.

Zeyneb, Rasûlullah (s.a.s.)'in öz halası Ümeyme'nin kızı, dedesi Abdülmuttalib'in torunudur.²⁰³ Kureş'in Haşimi kolundandır.

İslâmiyet'in ortaya çıktığı sıralarda Arap yarımadasında ve Mekke'de kölelik yaygın olarak bulunuyordu. Köleler, hürlerle arası kesin çizgilerle ayrılmış alt bir sosyal sınıf oluşturuyordu.²⁰⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.), öz halasının kızı Zeyneb'i, azatlısı ve evlatlığı Zeyd ile evlendirerek, toplumda sınıflaşmaları kaldırmak, Arapların yanlış anlayışını yıkmak istedi. Zeynep bu evliliği başlangıçta istememesine rağmen, Rasûlullah (s.a.v.) istediği için kabul etti.²⁰⁵ Ancak evlilik iki tarafı da mutlu etmemişti. Rasûlullah'ın *"Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork!"*²⁰⁶ Emrine rağmen, sonunda Zeyd O'nu boşadı. Diğer taraftan, Rasûlullah (s.a.v.), peygamberliğinden önce Zeyd'i evlâd edinmişti. Arapların örfüne göre, evlatlık öz çocuk gibi sayılırdı. Bu sebeple, evlatlığın boşadığı kadın, evlat edinen kişiyle evlenemezdi. Zeyneb ve ailesinin, kendi emri ile yapılan evlilik yüzünden daha fazla üzülmelerini istemeyen Hz. Peygamber, boşandıktan sonra Zeyneb ile kendisi evlenmeyi içinden geçiriyor, ancak toplumun tepkisini kestiremiyordu. Konu ile ilgili aşağıdaki ayet nâzil olmuştur²⁰⁷;

*"Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun; öncelikle çekinmen gereken Allah olduğu halde sen, halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra, mü'minlere evlatlıklarının (kendileriyle beraber olup ayrıldıkları) eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik."*²⁰⁸ Ayeti ile Arapların bu örfünü de yıkıyordu. Hz. Peygamber, Zeyd'den boşanan Zeyneb'i Allah'ın emriyle nikâhlanmış oldu.²⁰⁹

Ayet-i kerimede yer bulan bu evliliğin, emr-i ilahî ile, hukuki ve sosyal bir reformu gerçekleştirmek amacıyla yapıldığı belirtilmiştir. Bu ayetle;

- Kan akrabalığı ile hükmî akrabalık ayrılmıştır.
- Evlatlığın boşadığı hanım helal kılınmıştır.
- Nikâh Allah tarafından kıyılmıştır.²¹⁰

²⁰³ Mustafa Necati Barış, "Zeyneb bint Cahş ve Hz. Peygamber ile Evliliği", *Çukurova Üniv. İ.F. Dergisi* 10/2, s.179.

²⁰⁴ Mehmet Âkif Aydın - Muhammed Hamîdullah, "Köle" md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2002, C.26, s.246.

²⁰⁵ Barış, *a.g.m.*, s.181.

²⁰⁶ Ahzâb, 33/37.

²⁰⁷ Barış, *a.g.m.*, s.182.

²⁰⁸ Ahzâb, 33/37.

²⁰⁹ İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, DİB Yay., Ankara, 2016, s.143-144.

²¹⁰ Canan, *a.g.e.*, s.185

Ancak müşrikler ve münâfıklar Hz. Peygamber'in evliliği ile ilgili dedikodu yaymaktan geri durmadılar. "Oğlunun helalliği ile evlendi" dediler. Bunun üzerine şu mealdeki ayet indi:

*"Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir. Fakat O, Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir."*²¹¹

2.4. HZ. PEYGAMBERİN MÜNÂFIKLARA KARŞI TUTUMU

Hz. Peygamber, münâfıklara karşı son derece kontrollü davranmış, onlara karşı akıllıca bir strateji uygulamıştır. Onları İslâm toplumunun dışına itmemiş, kendilerini düzeltme fırsatını onların elinden hiç almamış, ibadet ve savaş gibi tüm faaliyetlerinde Müslümanlarla birlikte bulunabilmişlerdir. Böylece her halleriyle Hz. Peygamberin ve Müslümanların gözü önünde bulunmuşlar, nifâk çıkarmak için bir araya gelmeleri, yaptıkları planlar sahabenin haberdar olması ile Hz. Peygambere iletilebilmiştir. Vahiy yoluyla münâfıklar hakkında pek çok ayet inmiş, İslâm toplumu içinde 'pirincin içindeki beyaz taşlar' durumundaki münâfıkların maskeleri indirilmiş, içlerinde besledikleri İslâm ve Hz. Peygamber düşmanlığı deşifre edilmiştir. Esasen İslâm Dini, insanların içlerinde sakladıklarına değil, zahirlerine bakar. Allah Rasulü bu konu ile ilgili "Biz amellerin bize görünen zahiri yönüyle hükmederiz" buyurmuştur.²¹²

Bir rivayete göre, Uhud Savaşında şehid olanlar için "Eğer bizimle olsalardı öldürülmezlerdi" diyen münâfıkları öldürmek için izin isteyen Hz. Ömer'e izin vermeyen Hz. Peygamber, "Allah'tan başka İlah olmadığını ve benim O'nun Rasulü olduğumu tasdik etmiyorlar mı?" diye sordu. "Evet, ya Rasulallah, fakat bunu öldürülmek için yapıyorlar." Hz. Peygamber "Allah'tan başka İlâh yoktur ve Hz. Muhammed O'nun Rasulüdür" diyen birini öldürmekten nehyedildim" buyurdu.²¹³

Bir hadiste "Bir kimse, 'Allah'tan başka Tanrı yoktur' der ve Allah'tan başka tapılan ilâhları inkâr ederse, onun malı, canı dokunulmazdır. Gizli hallerinin hesabı ise Allah'a aittir" diye buyurulmuştur.²¹⁴

Hz. Peygamberin münâfıkların bütün yaptıklarına karşılık onları açık düşman ilan etmemesi, onların diğer açık İslâm düşmanları ile birleşerek daha büyük bir güç

²¹¹ Ahzâb, 33/40.

²¹² Genç, a.g.t., s.30.

²¹³ Demircan, a.g.e., s.110.

²¹⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Riyâzûs-Salihîn*, Çeviri Mehmet Emin Özafşar, Bünyamin Erul, DİB Yay.:917, Ankara, 2015, s. 375; Müslim, İmân,37.

haline gelmelerinin önüne geçmiştir. Ayrıca Hazrec kabilesinden olan Abdullah b. Übey'in sık sık kabile asabiyetini kaşması, hatta ensar ile muhacirleri karşı karşıya getirme çabaları karşılık bulabilir, eğer toplumdan dışlansalar kendilerine etkili bir taraftar bulur ve Müslüman toplum içinde iç savaş bile çıkarabilirlerdi. Hz. Peygamber onların yaptıkları her türlü faaliyeti de sonuçları itibariyle değerlendirmiş, Müslümanların aleyhine sonuçlanabilecek her faaliyetlerini zamanında önlem olarak engellemeye çalışmıştır.²¹⁵

Münâfikların bir araya gelip toplandıkları bir evin yakılması emrini veren Hz. Peygamber, onların örgütlenmelerini önlemek için azami dikkat göstermiştir. Aynı şekilde Dırar Mescidi de benzer bir amaçla münâfiklar tarafından inşa edilmiş, ancak amaçları ortaya çıkınca Hz. Peygamber tarafından yıktırılmıştır.

Yesrib'teki (Medine) Hazrec kabilesinin ileri gelenlerinden Ebû Âmir isimli bir şahıs Hıristiyanlığı seçmiş ve papaz olmuştu.²¹⁶ Medine'ye geldiğinden beri Hz. Peygamber'e muhalif olan bu kişi, görünüşte uzakta oturan yaşlıların Mescid-i Kuba'ya ve Mescid-i Nebi'ye cemaate yetişemediklerini, soğuk ve yağmurlu gecelerde insanların bu mescidlere gelmekte zorluk çektiklerini sebep gösterip, gerçekte ise nifâk ve fesat yuvası olarak Dırar Mescidini inşa ettiler. Mescid olarak yapılmış olan bu yer, dikkat çekmeyecek bir üs ve yönetim merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştı. Hz. Peygamberi kendi mescidlerinde namaz kıldırmak üzere davet ettiler. Böylece Dırar Mescidini itibarlı bir yer haline getirmeyi planlıyorlardı.

Tebük Seferi dönüşünde Hz. Peygamber yenilenen davet üzerine oraya gitmeye hazırlanırken, Allah Teâlâ Tevbe Sûresi 107-110. Ayetlerini inzal buyurarak Dırar Mescidi ve bu mescid ahalisinin gerçek yüzünü Rasulüne bildirdi²¹⁷;

“Bir de şunlar vardır ki, zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkârcılıklarını pekiştirmek, mü'minlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Rasulü'ne savaş açmış kişi lehine fırsat kollamak üzere bir mescid yapmışlardır. “Amacımız sadece iyilikti” diye de yemin edecekler. Allah şahit onlar kesinkes yalancıdırlar. Orada asla namaza durma! Daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid, namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da

²¹⁵ Demircan, a.g.e., s.111.

²¹⁶ Osman Zümrüt, “İslam Tarihinde "Zararlı Mescid" (Mescid-İ Dırar) Olayı ve Günümüze Anımsattıkları” *Ondokuz Mayıs Üniv. İ.F.Dergisi*, sayı:17, 2004, s.13.

²¹⁷ Zümrüt, a.g.m., s.9.

*temizlenenleri sever. Binasını Allah'a saygı ve O'nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir yoksa binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı?.....*²¹⁸

Böylece Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i en kritik zamanlarda münâfıklara karşı desteklemiş ve bilgilendirmiştir.

Hz. Peygamberin münâfıklara karşı tutumu şu başlıklar altında özetlenebilir;²¹⁹

- Serbestiyet: Müslüman statüsünde bütün haklardan istifade ettiler.
- Özürlerini kabul: İşledikleri her türlü hatalarına karşılık özür beyanları kabul edildi.
- İhtiyat: Hür bırakılmalarına rağmen hep takip edildiler, onlara karşı tedbirli davranıldı.
- Psikolojik baskı: Suçları yüzlerine söylendi ve özür dilemeye çağrıldılar.
- Cezalandırılmadılar ama tedirgin edildiler.
- Teşkilatlanmaları engellendi.

2.5. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ NİFAK OLAYLARININ PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK YÖNÜYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

* Münâfıkların niyetleri kötü ve izledikleri yöntem tehlikeli olduğu için, Kur'an onları sert bir üslup ile tenkit etmiştir. Ahiret hayatlarında azaba uğrayacakları hatırlatılarak tehdit edilmişlerdir. Buna rağmen ne ibret almışlar ne de yaptıkları işlerden pişmanlık duyup tövbe etmişler.²²⁰ Uyarı ve tenkitlere rağmen ders alıp kendilerini düzeltmedikleri için bazı ayetlerin sonunda onlara beddua edilmiştir.²²¹

* Kur'an'da münâfıkları beklediği bildirilen kötü akıbeta uğramamak için, her mü'min Kur'an'ın belirttiği münâfıklık özelliklerine karşı dikkatli olmalı, kendi imanının ve hayatının muhasebesini yapmalıdır. Eğer kendinde münâfıklık belirtisi görüyorsa, bu özelliklerinden ve nifâka sebep olan davranışlarından öncelikle kendini arındırmalıdır.

²¹⁸ Tevbe, 9/107-110.

²¹⁹ Canan, *a.g.e.*, C.3, s.520.

²²⁰ Abdülkerim Bingöl, "Kur'an'da Münâfıkların Tenkidi", *Muş Alparslan Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, C.4 Sayı.1, s.166.

²²¹ Âl-i İmrân, 3/119.

* Kur'an, kendileri hakkında bilgi verdiği münâfikların isimlerini ve kimliklerini açığa çıkarmayı değil, özelliklerinin tanıtılmasını amaçlamıştır.²²² Münâfıklık o günün belirli kişilerine özgü bir durum değildir. Her dönemde ikiyüzlü, bozguncu, menfaatçi toplumda fitne çıkaran insanlar bulunabilir. Onlarla mücadele etmeyi kişisel bir mecraya çekmemek gerekir. Kişilerle değil, yanlış eylemleri ile mücadele etmek gerekir. Ayrıca yaptıklarına bakarak insanları kolayca münâfik olarak etiketlemek de doğru değildir.²²³

* Kur'an her dönemin mü'minlerinin rehberi olduğuna göre, bugün de toplumda huzur ve barış ortamı sağlayabilmek için Kur'an'ın yol göstericiğine ihtiyaç vardır.

* Kur'an'ın nüzul döneminde büyük tahribatlar yapan, tarih boyunca varlığını koruyan ve sosyal hayatta güvensizlik yaratan nifâk hareketleri, günümüzde de Müslümanlar için önemli bir sorun alanı teşkil etmektedir. Bu nedenle onları teşhis etmek ve onların şerrinden emin olmak Müslümanlar için önemli bir meseledir.

* Bozguncu ve menfaatlerine göre tavır alan ikiyüzlü kişiler ile mücadele konusunda Hz. Peygamberin metodu örnek alınmalıdır.²²⁴ O gün Hz. Peygamberin görünen düşmanlarından daha tehlikeli olan iç düşmanları, Müslüman toplumun içinde yaşayan, onlarla birlikte mescidde namaz kılan, konuştukları zaman sözlerini dinleten ve giyim kuşamları ile etkileyici²²⁵ insanlardı. Müslüman sayıldıkları için İslami toplumun en mahrem sırlarına ulaşabilir, bunları düşmanlara iletebilirlerdi. Hz. Peygamberin onlarla ve onların yol açtığı sorunlarla baş etmede sergilediği tutum, bu günün Müslüman dünyasında ciddi anlamda eğitim konusu yapılmalıdır.

²²² Alper, *a.g.m.*, s.24.

²²³ Abdullah Yıldız, *Örnek ve Önder Hz. Peygamber*, Pınar Yay., 2014, s.89.

²²⁴ Alper, *a.g.m.*, s.24.

²²⁵ Münâfikûn, 63/4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN VE HADİSLER IŞIĞINDA NİFAK VE MÜNÂFIKLARIN PSİKOLOJİSİ

İslâmi kültürde “İnsanı Yaratan Allah’ın, elbette onu herkesten daha iyi tanıyacağı” şeklinde bir inancın var olması ister istemez “Kur’an ve psikoloji” kavramlarının yan yana gelmesini, insan ve insan psikolojisini, bir de Kur’anî ipuçlarını takip ederek anlamaya çalışmayı zorunlu kılmaktadır.²²⁶

Kur’an-ı Kerim ve hadislerde temel özellikleri anlatılan münâfıkların karmaşık bir ruh yapısına sahip oldukları ve sağlıklı bir düşünce yapılarının olmadığı anlaşılmaktadır. Tüm inanç ve yaşam felsefelerini ‘tek dünyalılık’ üzerine kurmuş olduklarından yaptıkları kötülüklerin muhasebesini yapma gibi bir erdemden yoksun oldukları görülmektedir. Münâfıkların, psikolojileri ve kişilik özelliklerini incelemek, birey ve toplum açısından ortaya çıkardıkları tehlikeyi anlamak ve bugüne ışık tutmak için, kullandıkları psikolojik savunma mekanizmaları ve kişilik bozukluklarını derinlemesine incelemek gerekmektedir.

Bu bölümde, genel anlamda kişilik bozuklukları ve psikolojik savunma mekanizmaları sınıflandırılarak incelenecektir. Sonra Din Psikolojisi çerçevesinden dindarlığın motivasyonları ve dini redde götüren etmenlerin, münâfıkların dine bakışını nasıl etkilediği ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise, Kur’an ve hadislerde bahsi geçen münâfıklık özellikleri belirlenip, münâfıkların hangi tür kişilik bozuklukları ile uyumlu davrandıkları ayet ve hadisler ışığında incelenecektir. Münâfık ve nifâk kavramları, insan kişiliğinin psikopatolojik bir yansıması olarak ele alınacak ve kişilik bozuklukları ve altındaki psikolojik savunma mekanizmaları irdelenecektir.

3.1. KİŞİLİK TANIMI

Bireyi başkalarından ayıran, tutarlı olarak sergilediği doğuştan gelen ve sonradan kazanılan biyolojik ve psikolojik özelliklerinin bütünüdür.²²⁷ Kişilik, zihinsel,

²²⁶ Behlül Tokur, “Dindarlık Sorunu: Psikolojik Bir Tahlil”, *Atatürk Üniv. İ.F. Dergisi*, Sayı: 41, Erzurum 2014, s.277.

²²⁷ Osman Özdemir vd., “Kişilik Gelişimi”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2012;4(4) doi:10.5455/cap.20120433, s.567.

duygusal, sosyal ve fiziksel özelliklerin süreklilik gösteren yönlerini içerir. Böylece kişiliğin eğilim, davranış ve ilişki kalıpları ve tepkilerini belirleyen temel unsur olduğu söylenebilir.²²⁸ Allport'a göre kişilik, "Bireyin çevresine, kendine özgü bir biçimde uyumunu sağlayan psikofizik güçlerin dinamik bir örüntüsüdür."²²⁹ Buna göre bireyleri birbirinden ayıran iki temel özellik vardır: Birincisi biyolojik ya da fiziki farklılıklar ki buna mizaç denir, ikincisi ise psikolojik farklılıktır. Buna da karakter denir.²³⁰

Kişinin doğuştan gelen genetik özellikleri ile çevresel etkenlerin etkileşiminden bir süreç içinde kendine özgü kişiliği gelişmektedir.²³¹

Bir davranışın ya da özelliğin, kişiliğin bir parçası olarak değerlendirilebilmesi için kalıcı olması ve uyum sağlamak amacıyla kullanılması gerekmektedir.²³²

Kişiliğin gelişim sürecini açıklamak için çok sayıda kuram geliştirilmiştir. Freud'un Psikoseksüel Gelişim Kuramı, Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı, Bowlby ve Bağlanma Kuramı, Kohut'un Kendilik Psikolojisi Kuramı, Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı gibi.²³³ Her bir gelişim kuramı, insan gelişiminin özellikle bir alanını odak noktası kabul ederek, o noktanın diğer alanlarla ilişkisini belirleyerek bir görüş ortaya koymuşlardır.

Temel ihtiyaçlarını toplumla çatışma haline düşmeden doyurabilen kimselerin psikolojik bakımdan sağlıklı oldukları söylenebilir. Bu anlamda normal insan, sosyal norm ve standartlarla uyum halinde, kendi arzu ve isteklerini toplumun beklentileri ile özdeşleştirmiş olup psikopatolojik belirtilerden arınmış kimsedir. Kişinin kendi kültürüne göre, beklenenden fazla davranış uyumsuzluğu göstermesi, bu durumun sıkıntı yaratması ve süreklilik arz etmesi, işlevsellikte belirgin bozulmaya yol açması halinde kişilik bozukluğundan söz edilir.²³⁴

3.2. KİŞİLİK BOZUKLUKLARI

Kişilik Bozuklukları; kalıcı kişilik özelliklerinin esneklikten yoksun bir nitelik kazanarak, kişinin çevresiyle ilişkilerinde ve kendi içinde sıkıntılara neden olacak

²²⁸ Özdemir vd., *a.g.m.*, s.567.

²²⁹ Barlas Tolun, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Gazi Üniv. Yay., Ankara, 1985, s.375.

²³⁰ Aydın Ankay, *Psikopatlar ve Kurbanları*, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2016, s.1.

²³¹ Özdemir vd., *a.g.m.*, s.587.

²³² Yusuf Bilge, "Kişilik Bozuklukları Ve Savunma Mekanizmaları", *Turkish Studies, Social Sciences Volume 13/10, Spring 2018*, s.154.

²³³ Özdemir vd., *a.g.m.*, s.569-574.

²³⁴ Özdemir vd., *a.g.m.*, s.569.

boyutlarda bozulması, sosyal veya mesleki fonksiyonlarda belirgin stres ve yetersizliğe neden olmasıdır.²³⁵ Kendisini ve çevresini algılamasında, dolayısıyla ilişkilerinde değişmez, kalıcı, uyumsuz ve içselleştirilmiş davranış ve yaşantı örüntüleri sergileyen kişilik özellikleri nedeniyle kişi, yaşadığı durumlara uygun tepkiler vermek yerine, farklı durumlara birbirinin benzeri tepkiler verir.²³⁶

Kişilik bozuklukları üç ana başlık altında incelenirler.²³⁷

A Grubu: Patolojik özellikler içeren, başkalarının yadırganabilecek ve alışılmışın dışında davranışlarla belirlenen kişilik özelliklerini içerir.

1. Paranoid Kişilik Bozukluğu
2. Şizoid Kişilik Bozukluk
3. Şizotipal Kişilik Bozukluk

B Grubu: Duygusal ve hızlı değişim gösteren, inişli çıkışlı davranışlarla belirlenen kişilik özellikleri içerir.

1. Narsistik Kişilik Bozukluğu
2. Antisosyal Kişilik Bozukluğu (Psikopat)
3. Histriyonik Kişilik
4. Sınır (borderline) Kişilik Bozukluğu

C Grubu: Kaygılı ya da korkulu, toplumsal izolasyonu yüksek kişilik özellikleri gösterir.

1. Kaçman Kişilik Bozukluk
2. Bağımlı Kişilik Bozukluk
3. Obsesif - Kompulsif Kişilik Bozukluğu
4. Pasif-Saldırgan Kişilik Bozuklukları oluşturur.

Bu tezin konusu nifâk ve münâfıklık olduğu için bu bölümde sadece münâfıkların kişilik özelliklerini yansıtan kişilik bozuklukları üzerinde durulacaktır.

²³⁵ Bilge, *a.g.m.*, s.154.

²³⁶ Engin Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s.260.

²³⁷ Geçtan, *a.g.e.*, s.260.

3.2.1. Paranoid Kişilik Bozukluğu

Bu kişiler aşırı şüpheli ve kuşkucudurlar. Sürekli olarak çevresindeki kişilerden şüphelenirler. Kendisine tuzak kurulduğuna veya kendisine bir kötülük yapılacağına inanırlar.²³⁸

Aşırı hassas ve alıngan, korkak hatta ödle, kimseye güvenememe, sürekli kin besleme, bir nedeni olmadan başkalarının kendini aldattığını, sömürdüğünü veya zarar vereceğini düşünme, kötü amaçla kullanılır zannıyla sırrını vermekten kaçınma gibi davranışları hayat biçimi haline getirmişlerdir.²³⁹

Paranoid kişinin yaşantıları splitting (bölme) üzerine kurulmuş bir savunma sistemi tarafından yönlendirilir. Bebeklik döneminde sevgi ve kızgınlığın aynı objede yaşanabileceğini öğrenemeyip paranoid-şizoid durum içinde kilitlenmiştir. Nefretin egemen olarak sevgiyi yok edeceği korkusu, katlanılması güç bir anksiyete yaşamasına neden olur. Bunun üstesinden gelebilmek için, splitting (bölme) yoluyla tüm kötülükleri dış dünyadaki insanlara yöneltir.²⁴⁰ Kendini de saldırganların kurban etmek istedikleri kişi olarak görür ve kendini sürekli savunması gerektiğine inanarak yaşar. Artık gerilim kendisiyle dış dünya arasında yaşanmaktadır.

3.2.2. Narsistik Kişilik Bozukluğu

Kişi kendisinin herkesten üstün ve ayrıcalıklı olduğuna inanır. Sürekli olarak kendisini önemser, ilgi bekler. Etrafındaki insanları değersiz ve önemsiz görür. Onları sömürebilir.²⁴¹

Yıkıcı narsistler dünyaya büyük kötülükler etmiştir. Yapıcı ve işlevsel olanlardan büyük liderler, devrimciler çıkabilir ve kimin yapıcı, kimin yıkıcı olduğu kıstasları muğlaktır.²⁴² Kendilerini beğenir ve beğenilmeyi isterler. Başarı ve yeteneklerini abartmayı severler. Kişilerarası ilişkilerde, kendi amaçları için başkalarının zayıf yanlarını kullanmak isterler. Çoğu zaman başkalarını kıskanırlar ya da başkalarının kendilerini kıskandığını düşünürler. Başka insanların duygularını ve ihtiyaçlarını anlayamazlar.

²³⁸ Zeynep Cemalcılar vd., *Psikolojiye Giriş*, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 2012, s.206-207.

²³⁹ Mehmet Kerem Doksat, "Kişilik Bozuklukları", İ.Ü. Cerrahpaşa T.F. Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi No:62, Mart 2008, s.249.

²⁴⁰ Geçtan, *a.g.e.*, s.261.

²⁴¹ Cemalcılar vd., *a.g.e.*, s.206.

²⁴² Doksat, *a.g.m.*, s.251.

Narsistik kişilik bozukluğu gösteren insan eleştiriye katlanamaz ve böyle bir durumu öfkeyle karşılar. Hak edecek bir şeyler yapmadığı halde kendisine özel biriymişçesine davranılmasını ister. Diğer insanların neler yaşadığını ya da onlara neler yaşattığını fark edemez.

3.2.3. Antisosyal Kişilik Bozukluğu (Psikopat Kişilik)

Cleckley' e göre, psikopatlar insanlarla ilişkiler kurar görünürler ama aslında son derecede yüzeysel olan bu ilişkiler içinde tümünden sorumsuz davranır, diğer insanların duygularına ya da durumlarına aldırılmazlar. Cleckley'e göre, insan olmanın temel niteliklerinden yoksun olan bu insanlar, yaşadıklarından ve yaşattıklarından ders alamazlar.²⁴³

Sorumsuzlukları ve çevreyi istismar eden davranışları ile ailelerini ve arkadaşlarını müşkül durumda bırakırlar. Sonraki yıllarda psikopat terimi giderek terk edilmiş ve onun yerine, bu durumun kökeninin psikolojik olmaktan çok toplumsal olduğu varsayımından esinlenerek sosyopat terimi kullanılır olmuştur. Psikopat denildiğinde, başkalarıyla empati yapmaktan tümünden yoksun, insan ilişkilerini duygusal bağ yerine iktidar sağlamaya yönelik ve sadomazoşist bir tutum içinde sürdüren insanlar anlaşılmaktadır.²⁴⁴

3.2.4. Sınır (Borderline) Kişilik Bozukluğu

Sınır kişilik bozukluğu dört alt gruba ayrılarak incelenir.²⁴⁵

Birinci Tip Sınır Kişilik Bozukluğu (Psikotik Sınır Grubu): Olağandışı uyumsuz davranışlar; gerçeklik sınamasında bozulmalar; gelişmemiş kimlik duygusu; olumsuz tepkiler verme eğilimi ve açık yaşanan öfke.

İkinci Tip Sınır Kişilik Bozukluğu (Merkez Borderline Sendromu): Olumsuz duyguların egemenliği; ilişkilerde zigzag örüntüsü izleyen tutarsızlıklar; açık yaşanan kızgınlık; değişken kimlik duygusu.

Üçüncü Tip Sınır Kişilik Bozukluğu (Borderline Tipi Grup): Önceki gruplardan daha uyumlu davranışlar; diğer insanların kimliğini taklit etme eğilimi; duygusal tonların kaybolması; içtenlik ve doğallıktan yoksun ilişkiler.

²⁴³ Geçtan, *a.g.e.*,s.275-276.

²⁴⁴ Geçtan, *a.g.e.*,s.276.

²⁴⁵ Geçtan, *a.g.e.*,s.265.

Dördüncü Tip Sınır Kişilik Bozukluğu (Nevrotik Sınır Grubu): Anksiyete ve depresyonun ağırlıklı olduğu kişilik özellikleri gösterir. Grinker ve arkadaşlarına göre, borderline kişilik bozukluğunun tüm alt gruplarının ortak özellikleri aşağıdaki biçimdedir:

- (1) Kızgınlığın tek duygusal tepki olması.
- (2) Bozuk insan ilişkileri.
- (3) Tutarlı bir kimlik duygusunu sürdürememe.
- (4) Depresyon.

3.2.5. Histrionik Kişilik Bozukluğu

Histrionik kişi için çekici görünmek çok önemlidir. Görünümü ve davranışları abartılı bir biçimde baştan çıkarıcıdır. Çevresinden sürekli olarak güvence, ilgi ve övgü bekler ya da talep eder. Duygusallığı abartılı iniş çıkışlar gösterir. Örneğin, az tanıdığı kişileri gördüğünde onları sevgi gösterilerine boğabilir, İlgi merkezi olmadığı durumlarda tedirgin olur. Benmerkezcidir ve istediği bir şeyin anında yapılmasını ister.²⁴⁶

3.2.6. Pasif-Saldırgan Kişilik Bozukluğu

Pasif-Agresif Kişilik Bozukluğu da denilen bu bozuklukta kişi, genelde yanlış anlaşıldığını ve değerinin bilinmediğini düşünür, olağan sosyal ve mesleki sorumluluklarını yerine getirme konusunda pasif direniş gösterir. Bazen de kasıtlı olarak işlerini kötü yapar ya da işi yavaşlatır. Bu arada, çoğu kez başkalarının da işlerini engellemiş olur. Kendisinden çok şey beklendiği gerekçesiyle çevresini haksız yere suçlar. İşlerini başkalarının sandığından daha iyi yaptığına inanır. Somurtkan ve kavgacı olabilirler; haksız yere otoriteyi eleştirir ve küçümser, Düşmanca karşı gelme ile suçluluk duyguları arasında gider gelirler.²⁴⁷

3.3. PSİKOLOJİK SAVUNMA MEKANİZMALARI

Psikanaliz, ruh tahlili anlamına gelir. Adından da anlaşılacağı gibi, insanın ruhsal dünyası üzerinde gerekli incelemelerin yapılabilmesi için ruhun derinliklerine

²⁴⁶Geçtan, *a.g.e.*, s.278.

²⁴⁷Işın Baral Kulaksızoğlu vd., *Psikiyatri*, İstanbul Üniv. Basım ve Yay., İstanbul, 2009, s.338.

inilmesi, kişinin bilincinde olduğu şuur üstü olayların incelenmesiyle yetinilmeyip, kişinin unuttuğu, farkında olmadığı ama etkisinin şuur olaylarından daha fazla olduğu şuur altı olayların incelenmesi gerekir tezini savunmaktadır.²⁴⁸

Freud'un kendisinin "derinlik psikolojisi" olarak tabir ettiği bu kuram, insan davranışlarının temelinde bilinçdışı süreçlerin daha etkin rol oynadığını savunur. İnsan ruhsal yapısı bir buz dağına benzetilirse, suyun altında kalan büyük bölümü şuuraltı alanına aittir.²⁴⁹ Doyurulmamış ve bastırılmış arzu ve güdüler, özellikle cinsellikle ilgili olanlar, doyuma ulaşmak için sürekli şuurunu zorlarlar.

Freud'a göre kişilik; id (alt benlik), ego (benlik) ve süper ego (üst benlik) olmak üzere üç temel sistem üzerinde şekillenmiştir.²⁵⁰ Bu sistemlerinin birlikte dengeli bir şekilde çalışmasıyla sağlıklı kişiliğin gelişebileceğini ifade eder. İd, şuuraltındaki ilkel ve organik ihtiyaç ve dürtülerin kaynağıdır, aynı zamanda acıdan kaçınma ve haz duyma ilkesine göre çalışır. Süper ego, kişinin ait olduğu toplumun değerler sistemini benimseyen ve özümseyen kişinin vicdanî ve ahlâkî yönüdür, toplumun ideallerinin içsel temsilcisidir.²⁵¹ Ego ise, gerçeklik ilkesi ile çalışan bir yöneticidir. Ego, içgüdülerin dış dünya ile uyumu sağlar ve uygun obje ile ihtiyacın giderilmesi gerçekleşinceye kadar haz ilkesini geçici olarak ertelemeye çalışır.²⁵²

Ego, idden gelen istekler ile süper egonun mükemmel olma çabalarını dengelemek zorundadır. Ego bu zorlanmalarla mücadele edemediğinde, diğer bir deyişle, id, ego ve süper ego arasındaki dengenin bozulması durumunda anksiyete (kaygı) gelişmektedir. Çeşitli anksiyeteler savunmaları harekete geçirir.²⁵³

Bir problem durumunda kişi başlıca iki büyük sorunla karşı karşıya kalır; Yeni durumuna uyum sağlamak için çaba göstermek ve psikolojik dağılmaya karşı kendini korumak.²⁵⁴ Genellikle yeni duruma uyum sağlama güçlüğü, çabaya yönelik davranışlarla; psikolojik dağılmaya karşı kendini koruma ise, savunmaya yönelik davranışlarla çözümlenmeye çalışılır. Yani kişi, canını sıkan bir durumu inkâr etme ya

²⁴⁸Habil Şentürk, "Freud'un Psikoloji ve Din Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım" *Dinî Araştırmalar*, C.7. sayı:19, s.222.

²⁴⁹ Geçtan, *a.g.e.*, s.56.

²⁵⁰Özdemir vd., *a.g.m.*, s.571.

²⁵¹ Bkz; Geçtan, *a.g.e.*, s.57,58,59.

²⁵² Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, Berikan Yayınevi, Isparta, 2014, s.16.

²⁵³ Erkan Kalem, "Life Style Index (Yaşam Biçimi Ölçeği) Ego Savunma Mekanizmaları Testinin Türkçe Formu Dil Eşdeğerliliği, Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışmaları", İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, YL tezi, İstanbul, 1999, s.6.

²⁵⁴ Geçtan, *a.g.e.*, s.66.

da davranışını haklı gösterecek bir neden bulma gibi, insanı psikolojik zedelenmeye ya da değerini yitirmeye karşı koruyan "ego" savunma mekanizmalarını kullanır.²⁵⁵ Çabaya yönelik davranışlar yerine, kendini korumaya yönelik olarak savunma mekanizmalarının sürekli kullanılması ruh sağlığının bozulmasına, sorunların derinleşmesine yol açar. Çünkü ego savunma mekanizmaları, tıpkı ağrı kesici ilaçlar gibi ağrıyı yok eden; fakat ağrının asıl nedenini ortadan kaldırmayan, çatışmaların meydana getirdiği kaygıları geçici olarak gideren, bireye bir doyum ve mutluluk sağlamayan davranışlardır.²⁵⁶

Bu savunma mekanizmaları, çoğunlukla farkında olmadan, doyurulmamış psikolojik ihtiyaçların yarattığı iç gerilimden kurtulmak üzere, bireyin kendini aldatmak pahasına başvurduğu davranış mekanizmalarıdır. Engellenmeler ve çatışmalar sonucu bireyde oluşan kaygıları, gerilim ve huzursuzlukları bir dereceye kadar hafifletir. Hemen herkes yaşamında şu veya bu şekilde bu tür savunma mekanizmalarını kullanmaktadır.²⁵⁷ Ancak ego savunma mekanizmaları sürekli olarak kullanıldığında kaygıyı azaltmak yerine gerçeklerden kaçılmasına sebep olarak daha tehlikeli sonuçlar meydana getirebilmektedir.²⁵⁸

Freud'un kızı Anna Freud, babasının çalışmalarını genişleterek, Egonun savunma mekanizmalarını ayrıntılı bir biçimde tanımladı.²⁵⁹

Anna Freud, savunmaların kaynaklarına ve kaygıya bağlı olarak çeşitli şekillerde oluşabileceğini belirtmiştir. Savunmaları, süper egonun yol açtığı savunmalar, nesnel kaygının yol açtığı savunmalar, birbirine zıt isteklerin ortaya çıkarttığı çatışmalara karşı geliştirilen savunmalar ve dürtü şiddetinin yol açtığı kaygıya karşı dürtü savunması olarak sınıflandırmıştır.²⁶⁰

Andrews, Singh ve Bond (1993) yaptıkları bir ölçek geliştirme çalışmasında savunma mekanizmalarının olgun olmayan (düşük düzeyli), nevrotik ve olgun (yüksek düzeyli) olarak üç boyutta toplandığını belirtmişlerdir. Olgun olmayan savunmalar; yansıtma, pasif saldırganlık, dışa vurma, yalıtma, değersizleştirme, otistik fantezi, inkâr, yer değiştirme, disosiasyon, bölünme, mantığa bürüme, bedenselleştirme olarak

²⁵⁵ Geçtan, *a.g.e.*, s.66.

²⁵⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi- Savunma Mekanizmaları*, Ankara, 2014, s.7.

²⁵⁷ Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, çev. Hüsnü Arıcı vd., Hacettepe Yay., Ankara,1980, s.329.

²⁵⁸ MEB, *a.g.e.*, s.13.

²⁵⁹ Geçtan, *a.g.e.*, s.65.

²⁶⁰ Alim Kaya - Binaz Bozkur, "Kadercilik Eğilimi İle Özyeterlik İnancı ve Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Ege Eğitim Dergisi* 2017 (18) 1, s.128.

sıralamışlardır. Nevrotik savunmalar; yapma-bozma, yapay özgecilik, idealleştirme, karşıt tepki geliştirme mekanizmalarıdır. Olgun savunmalar başlığı altında ise yüceltme, mizah, beklenti ve baskılama mekanizmaları yer almaktadır.²⁶¹

Vailant (1977), savunma mekanizmalarını hiyerarşik olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmanın en alt basamağını narsistik ve patolojik savunmalar olarak adlandırmış ve bu savunmaların ilk gelişim dönemlerinde ve ciddi psikopatolojik rahatsızlıklarda kullanıldığını belirtmiştir. İkinci basamakta yer alan olgun olmayan savunmaların daha çok çocuk ve ergenler ile kişilik bozuklukları ve duygu durum bozuklukları olan kişilerde yaygın olarak kullanıldıkları belirtilmektedir. Üçüncü basamakta yer alan nevroitik savunmalar, normal yetişkinlerde de kullanılmasına rağmen çoğunlukla obsesif-kompulsif bozukluk ve histerik yapıdaki kişiler tarafından ya da stres altında bulunan nevroitik kişiler tarafından kullanılmaktadır. Bu tür savunmalar ruhsal gerginliği göreceli olarak düşürse bile ilişkilerde uzun vadede sorunlara neden olmaktadır. Dördüncü basamakta yer alan olgun savunma mekanizmaları ise daha olumlu bir yapıya sahiptirler. Sağlıklı bireyler tarafından kullanılan olgun savunmalar yaşam olaylarıyla baş etmeyi kolaylaştırabilmekte ve ilişkileri olumlu olarak etkileyebilmektedir.²⁶²

Kadercilik eğilimi ile olgun olmayan, olgun ve nevroitik savunma mekanizmaları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını araştıran bir çalışmada²⁶³, yapılan analiz sonucunda olgun olmayan savunma mekanizmaları ve kadercilik eğilimi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gösterilmiştir. Yani kadercilik eğilimi arttıkça olgun olmayan savunma mekanizmalarını kullanma oranının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Olgun savunma mekanizmaları ise, kadercilik eğilimi ile negatif yönde ve anlamlı bir ilişkiye sahip bulunmuş. Bu bulgulara göre olgun savunma mekanizmalarını kullanma oranı düştükçe kadercilik eğiliminin arttığı söylenebilir.²⁶⁴ Bu çalışmada bireyin kendisine rahatsızlık veren içsel ve dışsal uyarıcılara karşı geliştirdiği savunma mekanizmaları ve kişiyi gerçekliği çarpıtarak sorumluluk almaktan alıkoyan kadercilik

²⁶¹ Kaya- Bozkur, *a.g.m.*, s.127.

²⁶² Kaya - Bozkur, *a.g.m.*, s.128.

²⁶³ (Alim Kaya ve Binaz Bozkur tarafından “Kadercilik Eğilimi İle Özyeterlik İnancı ve Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” konulu araştırmanın çalışma grubunu 2015 – 2016 eğitim öğretim yılında Akdeniz Bölgesindeki bir üniversitede eğitim gören ve pedagojik formasyon eğitimi alan 428 öğrenci oluşturmuş. Betimsel nitelikte ilişkisel tarama modeline dayanmakta çalışmada katılımcıların kadercilik eğilimlerini belirlemek amacıyla Kaya ve Bozkur (2015) tarafından geliştirilen Kadercilik Eğilimi Ölçeği kullanılmış.)

²⁶⁴ Kaya - Bozkur, *a.g.m.*, s.137-139.

eğilimi, bireylerin zorlandıkları durumlarla baş etmek için gerçeği çarpıtma yoluna gitmeleri yönüyle benzer bulunmuştur.

Kişilik bozukluklarında, kişinin kendisini ve başkalarını algılamasında sorun olduğu söylenebilir. Kişi, bu sorunlu algılarının yarattığı anksiyeteye baş edebilmek ve uyum sağlamak için savunma mekanizmalarına başvurmuştur. Ancak normal bireylerden farklı olarak kişilik bozukluğu olan bireyler savunma mekanizmalarını aşırı ve katı bir şekilde kullanmaktadırlar.²⁶⁵

Savunma mekanizmalarının kullanımının işlevsel olduğu gelişim döneminden sonra da bağımsız bir şekilde devam ettirilmesi, baskın bir şekilde kullanılması ve kişiliğin bir parçası haline getirilmesi psikopatolojiye yol açmaktadır.²⁶⁶

Yurtdışında immatür (olgunlaşmamış, düşük düzeyde) savunmaların çeşitli kişilik bozukluklarındaki uyumsuzlukla ilişkili olduğunu gösteren çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır.²⁶⁷

Ülkemizde de kişilik bozukluklarının savunma mekanizmalarına göre farklılaşmış farklılaşmadıkları ya da başka bir deyişle belirli savunma mekanizmalarının belli bir kişilik bozukluğuyla ilişkili olup olmadığını araştıran bir çalışmada,²⁶⁸ kişilik bozukluklarıyla ağırlıklı olarak düşük düzeydeki savunma mekanizmalarının pozitif ve anlamlı ilişkisi olduğu bulunmuştur.²⁶⁹

Savunma mekanizmalarının sayısı konusunda araştırmacılar arasında bir fikir birliği yoktur. Doğru ve tam bir mekanizmalar listesi oluşturulamayacağı kabul edilir.

270

Amerikan Psikiyatri Derneği'nin yayınladığı tanı kitabında on dokuz savunma mekanizması tanımlanmıştır.²⁷¹ Bu bölümde çoğunlukla kabul gören mekanizmalar üzerinde durulacaktır.

²⁶⁵ Bilge, *a.g.m.*, s.154.

²⁶⁶ Bilge, *a.g.m.*, s.154.

²⁶⁷ Bilge, *a.g.m.*, s.155.

²⁶⁸ (Yusuf Bilge "Kişilik Bozuklukları ve Savunma Mekanizmaları" konulu araştırmasında 136'sı kadın, 106'sı erkek olmak üzere toplam 242 kişilik (yaş aralığı 18-64) bir örnekleme çalışmış. Şizoid kişilik bozukluğu dışında tüm kişilik bozukluklarının düşük düzeyli savunma mekanizması grubuyla, diğer savunma mekanizması gruplarından (nevrotik ve yüksek düzeyli) farklı olarak anlamlı derecede ve pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Pasif saldırganlık savunma mekanizması, tüm KB'lerle pozitif yönde korelasyon gösterirken yansıtma, dışa vurma otistik fantezi, bölme ve bedenselleştirme SM'leri Şizoid KB dışında tüm KB'lerle ilişkilidir. Diğer immatür savunma mekanizmaları ise spesifik olarak farklı kişilik bozukluklarıyla farklı seviyelerde ve pozitif yönde ilişkiler gösterdiği bulunmuş.)

²⁶⁹ Bilge, *a.g.m.*, s.164.

²⁷⁰ Kalem, *a.g.t.*, s.12.

²⁷¹ Kalem, *a.g.t.*, s.13.

3.3.1. Düşük Düzeydeki ve Nevrotik Savunma Mekanizmaları

Düşük düzeydeki savunma mekanizmaları; Düşük düzey içinde bulunulan şartlara uyum sağlamaya yönelik çaba olmakla birlikte, sürekli kullanımları gerçeği ileri derecede tahrif eder. Etkili bir ruhsal denge ve sosyal uyum sağlayamaz.

Nevrotik savunma mekanizmaları; çatışmanın çözümüne katkıda bulunsa da, nevroitik kişilik davranış örüntülerinin hâkim olmasına neden olabilir. Nevrotik davranışlar, uyumsuz niteliklerine rağmen insanın dünyayı algılayışında önemli sapmalara neden olmaz ve ileri derecede bir kişilik bozulması yaratmaz, ancak kişinin genellikle kaygılı, mutsuz, çevresiyle ilişkilerinde uyumsuz olmasına neden olur.

3.3.1.1. İnkâr (Yadsıma) ve Düşleme

Tüm ilkel savunma mekanizmaları çevredeki tehlikelerin varlığını inkâr amacını güder. Benlik için tehlikeli olarak algılanan ve bunaltı doğurabilecek bir gerçeği yok saymak veya görmemektir. Bu savunma biçimi ile Anna Freud iki tür inkârdan söz etmiştir: 1-Düş yoluyla inkâr (kişinin çatışmalarını hayalinde çözümlemesi) 2- Söz ve davranışlarda inkâr.²⁷²

3.3.1.2. Başkalarını Suçlama (Yansıtma)

Kişinin kabul edilemez dürtü ve arzularını başkalarına atfetmesiyle suçluluk duygusundan kurtulması ve bu şekilde kendini aldatmasıdır. Kişi, kendisinde bulunmasını kabul edemediği dürtüleri ve duyguları başkalarında görür ya da başkalarının bu dürtüleri kendinde gördüklerine inanır.²⁷³

3.3.1.3. Bölünme (splitting)

Bu kişiler dünyayı siyah ve beyaz olarak görür. Çevredeki insanların "tümüyle iyi" ve "tümüyle kötü" bölmelere yerleştirirler. İyi olarak görünenlerin iyilik dereceleri abartılır ve tanrılaştırılır, kötü olarak algılanmış olanlar ise yerden yere vurulur. İki bir kişide bir araya getirilemez. Hem ego hem de nesnenin bölünmesi, inkâr ve yansıtma ile bir arada olur.²⁷⁴

²⁷² Geçtan, *a.g.e.*, s.73.

²⁷³ MEB, *a.g.e.*, s.17.

²⁷⁴ Kalem, *a.g.t.*, s.18.

3.3.1.4. Çarpıtma (Distorsiyon)

Dış dünyanın, kişinin ruhsal ihtiyaçlarını doyuracak şekilde değiştirilerek algılanmasıdır. Gerçek güdüler kabul edilemeyecek nitelikte olabilir, bu güdüyü tam tersine çevirerek algılama kaygıyı giderecektir. Başkalarını memnun etmek için aşırı çaba gösteren birinin gerçek güdüsü, onları memnun etmemek korkusu olabilir.²⁷⁵

3.3.1.5. İçleştirme (İntrojeksiyon)

İçleştirme mekanizması, kişinin bir diğer insanın ya da bir grubun bazı özelliklerini ve inançlarını kendi benliğine katarak kişiliğinin parçası durumuna getirmesidir. Bu mekanizma birçok yönden yansıtma mekanizmasının tam karşıtıdır: İlkinde dıştaki olaylar içe alınır, ikincisinde ise iç yaşantılar dış dünyaya mal edilirler. Bu mekanizmanın bir diğer türü olan içe alma (incorporation) mekanizmasında ise kişi, kaybetmeye tahammül edemeyeceği kendisini terk eden ya da ölüm nedeniyle yitirdiği kişiyi ya da kişileri kendi ego yapısına mal eder.²⁷⁶

3.3.1.6. Somatizasyon

Hipokondri nevrozunda görülen bu savunma türünde saldırgan dürtüler kişinin organlarına yöneltilir. Kabul edilmez nitelikteki dürtüler öylesi bir baskı altında tutulur ki, çoğu ancak bedensel yakınmaları yoluyla iletişim kurabilir.²⁷⁷

3.3.1.7. Çocuksu Davranma (Gerileme)

Daha çok 4-5 yaş çocuklarda görülür, çatışma ve anksiyeteden kurtulmak için gelişim fazının erken devrelerine döner.²⁷⁸

3.3.1.8. Yön değiştirme (Displacement)

Bir dürtü ya da duygunun neden olduğu tepkinin açığa vurulması tehlikeli olduğunda, tepkinin o uyarandan bir başkasına yöneltilmesine ya da o tepkinin yerine başka bir tepki gösterilmesine yön değiştirme denir. Yön değiştirme mekanizması iki

²⁷⁵ Morgan, *a.g.e.*, s.325.

²⁷⁶ Geçtan, *a.g.e.*, s.88.

²⁷⁷ Geçtan, *a.g.e.*, s.98.

²⁷⁸ Morgan, *a.g.e.*, s.328.

biçimde işler: (1) Yönetiminde güçlük çekilen duygu, ait olduğu obje ya da durumla hiç ilgisi olmayan bir obje ya da duruma yöneltilir ve (2) Tehlikeli sayılan duygunun yarattığı tepkinin yerine bir başka tepki gösterilir.²⁷⁹ Bu savunma biçimini “Eşeği dövemediği için semeri döver” sözü güzel açıklar.²⁸⁰

3.3.1.9. Düşünceleştirme (Entellektüalizasyon)

Acı veren bir olaya ilişkin duygusal yıkımlardan mantıklı açıklamalarla kurtulmaya çalışır. Duygusal süreçlerden kurtulmak için düşünsel süreçleri aşırı derecede kullanır.²⁸¹

Günümüzde düşünce ve mantık, çağdaş insanın duygusal yaşantıya karşı geliştirdiği etkili bir koruma aracı durumuna gelmiştir. Anksiyeteden ve çatışmalardan korunabilmek için kişi her olayda entellektüel açıklamalar yapar. Dikkat iç dünyadan daha çok dış olaylar üzerinde toplanır. Duygusal reaksiyonlar vermektan kaçınmak, gerçek duygularını ortaya koymamak için olayları saf bilgi boyutunda ele alırlar.

3.3.1.10. Mantığa Bürünme (Rasyonalizasyon)

Bahane bulma da denilen bu savunma biçiminde kişi, kaygı yaratıcı olaylarda akla uygun açıklamalar yaparak sıkıntıdan kurtulmaya çalışır.²⁸²

3.3.1.11. Dönüştürme (Konversiyon)

Anksiyete yaratabilecek bilinçdışı duyguların bilinç düzeyinde ortaya çıkmasını engelleyebilmek ya da zorlanma yaratan çevresel durumlardan kaçabilmek için, gerçek bir organik nedeni olmayan bedensel hastalık belirtileri biçiminde ortaya çıkan, nevrotik düzeyde bir savunma mekanizmasıdır.²⁸³

²⁷⁹ Geçtan, *a.g.e.*, s.90.

²⁸⁰ Morgan, *a.g.e.*, s.326.

²⁸¹ Kalem, *a.g.t.*, s.17.

²⁸² MEB, *a.g.e.*, s.16.

²⁸³ Geçtan, *a.g.e.*, s.97.

3.3.1.12. Dışa vurum

Bilinçdışı bir arzu veya dürtüyü beraberindeki duygulanımdan kaçınmak için, davranışsal olarak ifade etme. Bir dürtünün süregelen bir şekilde dolaysız ifadesine izin vermektir.²⁸⁴

3.3.1.13. Karşıt tepki kurma (Reaction formation)

Suçluluk duygusu yaratan güdüler çok yoğun olduğunda bunların baskı altında tutulması güçleşir. Bu durumda kişi, bu isteklerinin tam karşıtı olan tutum ve davranışlar geliştirerek kendini korumaya çalışır. Dolayısıyla, baskıya alınmış düşmanca duygular sevgi gösterileriyle, saldırgan istekler sevecenlikle, cinsel istekler ahlâk savunuculuğuyla maskelenir. Karşıt-tepki oluşturma mekanizmasını kullanan kişiler, kendi yaşamlarını olduğu gibi, yakın çevrelerindeki insanların davranışlarını da baskı altında tutma eğilimindedirler²⁸⁵

3.3.1.14. Bastırma (Supresyon)

İçgüdüsel dürtülerin, eski yaşantıların bilinç dışına itilip, insanın isteği dışında "bilinçdışında" tutulması ve bilince çıkmalarının önlenmesine baskı (represyon), uygun görülmeyen istek ve anıları bilinçten uzaklaştırma mekanizmasına ise bastırma (supresyon) denir.²⁸⁶

3.3.1.15. Yapma bozma (doing-undoing)

Yapma bozma mekanizması, kişinin kendisi ve çevresi tarafından onaylanmayacak düşünce ya da davranıştan vazgeçmesi ve eğer böyle bir söz ya da eylem dışa vurulmuşsa, ortaya çıkan durumu onarmasıyla belirlenir. Çatışmalarla veya dış stres faktörleriyle başa çıkmak için, kişi simgesel olarak bunları düzeltici veya iptâl edici sözler veya hareketler yapar ama yeterli rahatlama olmayınca tekrar eder. Daha çok obsesif edimlerle ortaya çıkar.²⁸⁷

²⁸⁴ Kalem, *a.g.t.*, s.16-17.

²⁸⁵ Geçtan, *a.g.e.*, s.96.

²⁸⁶ Geçtan, *a.g.e.*, s.71.

²⁸⁷ Kalem, *a.g.t.*, s.17.

3.3.1.16. Duygusal Soyutlanma (Emotional Insulation)

Kişinin diğer insanlardan bağımsızlık kazanarak duygusal ihtiyaçlarının onlar tarafından etkilenmesine karşı önlem almasıdır. Böyle bir insan, ilişkilerinde duygusallığa yer vermeyerek düş kırıklığına ve zedelenmeye karşı korunmaya çalışır. Bu insanlar duygusal ihtiyaçlarının üzerini adeta bir kapakla örterler.²⁸⁸

3.3.1.17. Duygudaşlık (Sympathy)- Boyun Eğme (Submission)

Horney, insanların anksiyeteden korunmak için geliştirdikleri tutumları üç bölümde toplamıştır²⁸⁹;

İnsanlara yaklaşma, insanlardan uzaklaşma ve insanlara karşı tutumlar geliştirme. İnsanlara yaklaşma amacıyla geliştirilen tutumları iki alt bölüme ayıramıştır: İnsanların sevgisini kazanabilmek için onlara duygudaş olmak ve diğer insanların yönetimi altına girmeyi kabul etmek. Duygudaşlık mekanizmasında kişinin geliştirdiği tutum, "Eğer (insanlar) beni severlerse beni incitmezler" biçiminde özetlenebilir. Bu tutum abartıldığında içleştirme mekanizmasına dönüşebilir. Normal ilişkilerde, insanın kendine olan saygısını koruyabilmesi için sevgi alışverişinin oldukça eşit koşullarda yapılması gerekir. İnsanlar birbirlerine bir şeyler vermekten ve almaktan zevk duyarlar. Bir insanın diğerine gücünün çok ötesinde bir şeyler vermek zorunda kalması olumsuz duygular yaratabildiği gibi, bir diğer insandan karşılığını veremeyeceği bazı şeyler alması da onu tedirgin edebilir. Bazı insanlar ya sürekli bir şeyler vererek kendilerini kabul ettirme ya da tam karşıtı, diğer insanlarla ilişkilerinde asalak bir yaşantı sürdürme eğilimindedirler. Çevrelerine sevgi karşılığı rüşvet dağıtırken, kendi kişiliklerinden vazgeçmiş olmanın yarattığı düşmanca eğilimleri sürekli baskı altına almak zorunda kalırlar.²⁹⁰

3.3.1.18. Özdeşim Kurma

Bölünme savunma mekanizmasıyla birlikte işler. Özdeşim kurma ile başkası gibi duyma, düşünme ve davranma yoluyla onun ulaşmak istediği amaçlara ulaşılacağı sanılır. Kişi bilinçdışı olarak benlik temsilini diğer kişiye yansıtır. Sonra o kişinin

²⁸⁸ Geçtan, *a.g.e.*, s.93.

²⁸⁹ Geçtan, *a.g.e.*, s.92.

²⁹⁰ bkz. Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s.98-99.

baskısı sonucu kendisi bilinçdışı olarak kendisine yansıtılanla özdeşleşir ve o doğrultuda hissetmeye ve davranmaya başlar.²⁹¹

3.3.2. Yüksek Düzeydeki Savunma Mekanizmaları:

Yüksek düzeydeki savunma mekanizmalarında ortak olan yön, egonun, tatmin duygusunu engellemeksizin ulaşılmak istenen amacı değiştirmesidir. Özgün dürtü ortadan kalkar, kendisine ait enerji başka bir amaçla kullanılır.²⁹² Egonun gerçeklik algısını ilkel düzeydeki savunma mekanizmaları gibi distorsiyona uğratmaz. Toplumsal uyumu sağlamaya yardımcı olur. Kişinin benlik saygısını düzenlemekte etkindir. Yüceltme mekanizmasında, ilkel nitelikteki eğilim ve istekler doğal amaçlarından çevrilerek, toplumca beğenilen etkinliklere dönüştürülürler. Edilgenlikten etkinliğe geçmek, olumsuz bir amacı yapıcı bir yöne çevirmek gibi türlü başarılı savunma yöntemleri “yüceltme” başlığı altında toplanabilirler.²⁹³ Ödünleme, engellenen ve doyurulamayan istek ve davranışların yarattığı tedirginliği, onların yerine geçebilecek diğer istek ve davranışlarda giderme biçiminde işleyen bir mekanizmadır. Örneğin çocukken kesici aletlere meraklı ve hayvanlara eziyet eden birinin veteriner veya cerrah olması, yasaklanan agresif dürtülerin toplumsal kabul görebileceği bir hale dönüşümünü sağlayan sublimasyon mekanizmasının eseridir. Yüksek düzeydeki mekanizmalardan özgecilik savunma mekanizmasında; ego, kendi içgüdülerini doğrudan değil başkalarının yararını gözeterek faaliyetler ile doyurma yolunu seçer. Belli bir karşılık beklemeeksizin, kişinin özsaygısını arttıracak şekilde başkalarına hizmet etmesi, yardımcı olması, fedakârlık göstermesidir.

Mizah savunma mekanizması; kişi kendinde bulunan bir eksiklikle ilgili mizahî bir bakış açısı geliştirir. Dayanılması güç bir şeye dikkatini verebilmesini ve tahammül edebilmesini sağlar. Gerçeği değerlendirme yetisini asla ortadan kaldırmaz ama başa çıkılması güç olan sorunla daha az psişik enerji harcayarak mücadele etmeyi sağlar.

²⁹¹ Kalem, *a.g.t.*, s.19.

²⁹² Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, s.85-86.

²⁹³ Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, s.86.

3.4. DİNDARLIK MOTİVASYONLARI VE BİREYİN DİNİ REDDEDİŞ NEDENLERİ

Dinî inanç insanın manevî dünyasında yaşanır. Psikoloji de kişinin ruhsal ve duygusal dünyasını, duygu ve düşüncelerinin davranışlarına yansımalarını incelediğine göre “Din” ve “Psikoloji” kavramlarını bir araya getiren bir bilim dalı olarak Din Psikolojisi; dinî inancın insan ruhundaki yansımalarını ve insanın duygu dünyası ve ihtiyaçlarının dindarlığına etkisini inceler. Yani Din Psikolojisi bireylerin ruhsal yaşantıları ve davranışları ile yaşadıkları dindarlığı anlamaya odaklanmıştır.²⁹⁴ Kişi inancını duygu ve düşüncelerinden bağımsız olarak yaşayamaz. Duygu ve düşünce dünyası ise psikolojinin konusu olduğuna ve her ikisinin de ortak noktası insan olduğuna göre, Din Psikolojisi bir bilim dalı olarak geniş bir araştırma alanına sahiptir.

Din Psikolojisi araştırmaları, insanın dinî ve ruhsal hayatının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesine katkı sağlar. Özellikle psikoterapik din psikolojisi, kişisel ve toplumsal olarak daha sağlıklı ve mutlu dinî ruh hayatının gerçekleştirilmesine hizmet edebilir.²⁹⁵

3.4.1. Dindarlık Motivasyonları

3.4.1.1. Anlam Arayışı

Varoluşundan beri insan, varlığının sebebini anlamlandırmaya, hayatın hakikatine erişmeye çalışmış, böylece hayatı tüm eksik ve yanlış yönlerine rağmen bir bütün olarak değerlendirip anlamlandırmak istemiştir. Anlam arayışı, insana en çaresiz ve güçsüz anında sarılabileceği bir değer ve hedef sunar. Anlamsızlık ise, insanlığı tehdit eden büyük bir belâdır. Bu belâdan kurtulabilmek için bilime, felsefeye, ideolojilere ve fikirlere başvurulduğunda mutlaka yanıtlanmamış sorularla karşı karşıya kalınır. Oysa din, tüm hayatı yorumlayan, bilinmeyen pek çok hususu tatminkâr cevaplarla açıklığa kavuşturan bir değerler sistemidir.²⁹⁶

²⁹⁴ Hayati Hökelekli vd., *Din Psikolojisi*, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 2010, s.4.

²⁹⁵ Certel, *a.g.e.*, s.33.

²⁹⁶ Hökelekli vd., *a.g.e.*, s.53.

3.4.1.2. Ölüm Korkusu ve Ölümsüzlük Arzusu

Doğan her canlı tabiatı gereği hayatta kalmaya çalışır. İnsanın bunca teknolojik gelişmeye rağmen çözüm bulamadığı, ölümsüzlük arzusunun en büyük tehdidi olarak gördüğü ölüm karşısında, dinlerdeki ahiret inancının ebedi hayat isteğine cevap veriyor olması bireyi dini kabule götüren etkenlerdendir. Din, sunduğu inanç ve değerler sistemine uygun yaşaması koşuluyla insana, her türlü dert ve kederden uzak, sonsuz bir cennet hayatı vaad eder. Böylece inanan için ölüm, korkunç bir belirsizlik olmaktan çıkar.²⁹⁷

3.4.1.3. Engellenme, Çaresizlik ve İlâhî Destek Beklentisi

Bir ihtiyacını veya arzusunu gidermek isteyen bir insanın herhangi bir nedenle hedefine ulaşamaması durumu engellenmedir. İnsan, gücünü aşan engellenmeler karşısında dinî inanç ve değerlere yönelir. İnsan güç yetiremediği durumlar karşısında, ona güven veren, sonsuz güç sahibi bir varlığa yönelmek ihtiyacı duyar. Ancak, çaresizlik durumunda dine yönelen kişi bazen tehlike geçince Allah'ı unutup, dinden uzaklaşabilmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, bu duruma dikkat çeken ayetler vardır.²⁹⁸

3.4.1.4. Suçluluk ve Günahkârlık Duygusu

Din ve ahlâk kuralları bireysel ve toplumsal yaşamı düzenleyen ilkeler sunar. Vicdan ise bu ilkelerin içselleştirilmesi ile oluşur. Birey suç işlediği zaman vicdanı devreye girer, bireyi sıkıntı ve gerilime sokacak şekilde yargılar. Bu gerilimden kurtulmak için, dine dönüş telafi ve teselli kaynağı olabilmektedir.²⁹⁹

3.4.1.5. Anlama ve Bilişsel Tatmin

İnsan zihni düşünme, algılama, yorumlama gibi özel süreçlere sahiptir. Bu zihinsel donanımla o, içinde yaşadığı hayatı ve evreni anlamaya ve yorumlamaya çalışır. Zihin boşluk ve belirsizlik kabul etmez. Mutlak kesinlik arzusuyla bilişsel tatmin

²⁹⁷Hökelekli vd., *a.g.e.*, s.54.

²⁹⁸ Certel, *a.g.e.*, s.104.

²⁹⁹ Hökelekli vd., *a.g.e.*, s.59.

arar, durumlar karşısındaki konumunu tayin eder, kendisi ve diğerleri arasındaki ilişkileri düzenler.³⁰⁰

3.4.1.6. Bağlanma ve Sığınma İhtiyacı

Çocuk doğduğu andan itibaren himaye edilme ve güvenlik ihtiyacını ebeveynlerine yöneltir. İleriki aşamalarda sonsuz kudret sahibi bir varlığa sığınma şeklinde tezahür eder. Psikolojik bir güdü olarak her insanda bir yönelim ve bağlanma ihtiyacı vardır. Din olgusunun evrensel bir nitelik taşıması insanın bu yönelim ve bağlanma ihtiyacından kaynaklanmaktadır.³⁰¹

3.4.1.7. Sosyal Öğrenme ve Toplumsallaşma

Dindarlığın şekillenmesi ve gelişmesinde sosyal öğrenme önemli bir rol oynar. Kişi yaşadığı toplumun normlarına uyum sağlar. Toplumun ortak değerlerinden biri olan dinî bilgi ve uygulamaları toplum içinde öğrenir ve benimser. Yaşadığı toplumla bütünleşen birey toplumun kültürü ile şekillenir. Kültürler dinlerin izlerini taşır.³⁰²

3.4.1.8. Eğitim:

Eğitim; bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla bilerek ve isteyerek değişme meydana getirme süreci olarak tanımlanır.³⁰³ Bu süreç insanın doğumundan ölümüne kadar psikolojik, sosyal, biyolojik davranış değişikliğine yol açacak çabaları içerir. Yaygın ve örgün eğitim şeklinde verilen dinî eğitimlerin, bireyin dindarlığının gelişmesinde önemli rolü olmaktadır.

3.4.2. Bireyin Dini Reddediş Nedenleri

3.4.2.1. Kendini Yeterli Görme ve Büyüklenme, Dünya Nimetlerine Düşkünlük

Kendi gücünü sınırsız görme, kimseye ihtiyacı olmadığını sanma, bir yaratıcı tanrının varlığını inkâr ve dini reddetmeye götürebilir.

³⁰⁰Hökelekli vd., *a.g.e.*, s.57.

³⁰¹ Certel, *a.g.e.*, s.106.

³⁰² Hökelekli vd., *a.g.e.*, s.63.

³⁰³ Aysin Şenel vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 2008, s.4.

Kur'ân Ad kavminin “dünyevi güç ve kuvvete dayanmalarıyla”³⁰⁴, Semud kavminin “dünya nimetlerine düşkünlükleriyle”³⁰⁵ kendi sonlarını hazırladıklarını bildirmiştir.³⁰⁶ İnsanın uhrevi amacından uzaklaşmasına sebep olan dünyevi haz ve nimetlere gösterdiği düşkünlük, Kur'an'a göre dindarlığın; yani kendi özüyle bütünleşmenin önündeki en büyük engel olarak görülür. Fıtratın doğal gelişiminin önünde tehlike arz eden bu durum, Kur'an'da “Hevasını Tanrı edineni gördün mü?”³⁰⁷ Şeklinde ifade edilir.³⁰⁸

3.4.2.2. Dini Kabul Etmenin Getirdiği Sorumluluktan Kaçma

Her din müntesiplerine emir ve yasaklardan oluşan sorumluluklar getirir. Bu sorumlulukları düzenli olarak yapmak nefsinde ağır gelen kimi kişiler inancı kendine göre değişikliğe uğratar. Allah'a inandığını, bunun dışında hiç bir şeyi kabul etmediklerini söyleyenler vardır. Böylece dinî yükümlülüklerden kurtulur, öte yandan dinin emir ve yasaklarını yok saymakla vicdanını rahat ettirir.³⁰⁹

3.4.2.3. Özgürlük Arzusu

İnsanlar hem bağlanma ihtiyacı duyarlar, hem de özgür olmayı savunurlar. Dinin bir takım nefse güzel gelen hareketleri yasaklamasını, özgürlüğüne müdahale gibi gören bazı kişiler bir otorite olarak Allah'ı ve dini reddederler.

Öte yandan insandaki heva ve hulud³¹⁰ arzusu, ‘hak ve hürriyet’ kavramlarını suistimal ederek, malını artırmak için her türlü haksızlığı kendine hak kabul etmek ve diğer insanların hak ve hürriyetleri üzerinden kendi hak ve hürriyetine sınırsız bir hâkimiyet oluşturma çabasına dönüşebilir. Din böyle bir çabayı onaylamayacağı için kişi dinden uzaklaşabilir.

³⁰⁴ Fussilet, 41/15.

³⁰⁵ Şuarâ, 26/146-149.

³⁰⁶ Tokur, *a.g.m.*, s.263.

³⁰⁷ Furkân, 25/43.

³⁰⁸ Tokur, *a.g.m.*, s.263.

³⁰⁹ Certel, *a.g.e.*, s.109.

³¹⁰ Tokur, *a.g.m.*, s.278.

3.4.2.4. Kötülükler ve Hayal Kırıklıkları

Dünyada işlenen kötülükleri Allah'ın merhametli ve adaletli oluşu ile bağdaştıramayan bazı kişiler dinden uzaklaşabilirler. Başına beklenmedik bir sıkıntı gelen, kaldıramayacağı bir dert ile karşılaşılana bazı kişiler, Allah'tan beklediği yardımın gelmediği fikriyle hayal kırıklığı yaşarlar ve dinden uzaklaşabilirler.³¹¹

3.4.2.5. Sosyal Çevre ve Eğitim

Din karşıtı bir inanç ve tutum ile yetiştirilen kişilerin Allah'ı ve dini reddetmesi olasıdır. Bazen de dindar bir insan yetiştirmek isterken fazla baskıcı bir tutum takıman ailelerin de tepkisel olarak dini reddeden evlatlar yetiştirmesi mümkündür.³¹²

3.4.3. Dindarlık Motivasyonları ve Dini Reddediş Nedenlerinin Münâfıklarda Tezâhürü

İslâm inancında insanların yaratılıştan dine meyilli³¹³ kabul edilmeleri onların neden dindar oldukları sorusundan çok neden dindar olamadıkları sorusunu gündeme getirir. Genel anlamda Kur'an'ın bu soruya cevap vermeye çalıştığını söyleyebiliriz.³¹⁴ Kur'an'da geçen narsisizm, kibir, kendini beğenmişlik, bencillik, cimrilik, yalancılık, iftiracılık, kindarlık, ikiyüzlülük ve alaycılık gibi olguların ahlâksal ve ruhsal açıdan irdelenmesi, Kur'an ve bütün büyük dinlerdeki temel öğretiler dikkate alındığında, insanlaşma³¹⁵ ve barış projesinin, bütün bu engelleri aşarak hayata geçirilebilmesinde kilit noktayı teşkil eder. Çünkü İslâm'ın gönderiliş amacı ve dindarlık, yani insanlaşma ve barış projesi, bu engelin aşılıp aşılamamasına bağlı olarak hayata geçirilebilecek bir olgudur.³¹⁶ Kur'an'ın deyişiyle münâfıkların kalplerinde hastalık bulunması ve kalplerinin mühürlü olması, sürekli şüphe, korku ve endişe içinde olmaları, bozguncu, nifâk çıkarıcı, kötülüğü yayan, iftiracı ve gizli planlar kuran, yalana sığınmış, gerçeğe sırt çevirmiş kibirli insanlar olmaları, kin ve haset duyguları ile dolu olmaları dolayısıyla, onların insanlaşma sürecinden uzaklaştıkları şeklinde yorumlanabilir.

³¹¹ Certel, a.g.e., s.113.

³¹² Certel, a.g.e., s.112.

³¹³ Şems, 91/8; "(Her doğan çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi yapar.)" Hadis (Buhari, Tefsir(Rûm),2.

³¹⁴Tokur, a.g.m., s.278.

³¹⁵Tokur, a.g.m., s.278.

³¹⁶Tokur, a.g.m., s.278.

Hayatı bu dünyadan ibaret gören, gerçekte iman etmemiş ve ahirete inanmayan, dünya menfaatini ilah edinmiş bu insanların bu halleriyle, dindarlığın motivasyonlarını sağlıklı bir şekilde kullanmaları beklenemez.

Öte yandan yüce bir ilahi güce inanmaya ihtiyaç duymayacak kadar kendini beğenen ve yeterli gören, kibirli kişiler olan münâfiklar; dinin cihat, namaz, zekât, iyiliği yaymak, kötülükten men etmek gibi emirlerini kalpten bir bağlılıkla yerine getiremezlerdi. Onları dini redde yönelten bir başka neden, İslâm dininin getirdiği sosyal adalet, hak, paylaşma gibi kavramların, sahip oldukları imkân ve nüfûzu, bir anlamda özgürlüklerini kısıtlamasından korkmaları olabilir.

Bu anlamda, münâfikların ‘iman ettik’ dedikleri halde iman etmemiş olmaları ve ahiret inançlarının olmaması, menfaatlerini din edinmeleri, kalplerinde hastalık olması ve kalplerinin mühürlü olması; diğer bütün kötü özelliklerini beslemiş ve geliştirmiş, onlara kendilerini düzeltme imkânı vermemiş, hem dindarlığın motivasyonlarından uzaklaştırmış hem de dini reddetmeye götürmüştür, denilebilir.

3.5. MÜNÂFIKLARIN AYETLERDE VE HADİSLERDE YER ALAN PSİKOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Bakara suresinin başından 20. ayete kadar üç inanç grubundan bahsedilir ve bunların özellikleri ortaya konur; 2.-5. ayetler arasında muttakiler (inananlar), 6.-7. ayetlerde kâfirler (inkâr edenler) ve 8.-20. ayetlerde de münâfiklar (ikiyüzlüler) ve onların özellikleri anlatılır. Bu bağlamda insanlar inanç bakımından üç kısma ayrılırlar³¹⁷;

1-Mü’minler;

*“Mü’minler, ancak Allah’a ve Rasulüne iman eden sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda malları ve canları ile cihad eden kimselerdir. İçleri dışları bir olanlar işte bunlardır.”*³¹⁸

2- Görünüş ve iç âlemi itibarı ile kâfir olanlar;

*“İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır.”*³¹⁹

³¹⁷ Mevlüt Erten, “Kur’an’da Murâkabe ve Münâfiklar”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/11, 2014, s.220.

³¹⁸ Hucurat, 49/15.

3- Görünüşte müslüman olmakla birlikte aslında ve iç âlemi itibarı ile kâfir olan münâfıklar;

*“İnsanlardan öyleleri de var ki, inanmadıkları halde; ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ derler. Akıllarınca Allah’ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar, hâlbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar.”*³²⁰

Firkad es-Senci şöyle demiştir: “Münâfık şöyle bir etrafına bakar ve kendisini kimse görmeyince kötülüğe dalar. O, murâkabesinde Allah’ı değil, insanları gözetir.”³²¹ Humeyd et-Tavîl de, kendisinden nasihat isteyen Süleyman b. Ali’ye, “Yalnızken eğer Allah’ın seni gördüğünü bilerek günah işliyorsan, çok büyük bir işe cesaret etmişsin demektir. Eğer Allah’ın seni görmediğini düşünüyorsan zaten kâfir olursun.”³²² Münâfıkların Allah’ı değil insanları gözettiğini ayet şöyle bildiriyor;

*“Şu bir gerçek ki onların yüreklerinde size karşı duydukları korku Allah’a karşı duyduklarından daha şiddetlidir. Çünkü onlar anlayışı kıt bir topluluktur.”*³²³

Bu bağlamda insanoğlunun en büyük sorumluluğunun; kendisi, yaşadığı toplum ve yaradanı ile olan ilişkisini sağlıklı bir zeminde yaşam boyu gelişerek belli bir kemâle ulaştırabilmesidir diyebiliriz. Yaradanı Rab olarak, kendini ve diğer insanları yaratılmış ve kul olarak, dünyayı imâr edeceği bir mekân olarak, serveti bir emanet ve imtihan olarak doğru yerlerine koyamamak, tüm yaşam sürecini yanlış rotada yürütmesine yol açmaktadır.

Psikoloji bilimi, psikolojik savunma mekanizmaları ve kişilik teorileri bağlamında bireyin kendisiyle ve çevresiyle olan ilişkilerdeki tutum ve davranışlarının normal ve anormal (patolojik) yansımalarını ortaya koymaktadır. Kur’an ve hadislerde yer alan münâfık ve nifâk kavramını günümüz bilimsel bilgileri bağlamında ele almak ve daha iyi anlamak için Psikoloji biliminin ortaya koyduğu bilimsel bilgiler önem arz etmektedir. Tezin bundan sonraki bölümünde, Kur’an ve hadislerde geçen nifâk ve münâfık ile ilgili genel kişilik özellikleri işlenecektir. Münâfıkların Kur’an’da geçen özellikleri işlenirken, yeri geldikçe yukarıda bahsi geçen savunma mekanizmalarından hangilerini kullanmış olabileceklerine değinilecektir.

³¹⁹ Bakara, 2/6-7.

³²⁰ Bakara, 2/8,9.

³²¹ Erten, *a.g.m.*, s.220.

³²² Erten, *a.g.m.*, s.220.

³²³ Haşr, 59/13.

Aşağıda verilen tabloda, münâfıklarla ilgili temel özellikler ve Kur'an'da geçtiği ayetlerin numaraları yer almaktadır.

Tablo 1: Kur'an'da yer alan nifâk ve münâfık özellikleri ve ayet numaraları

Münâfıkların Özellikleri	Ayet No
Kötülüğü emretme, iyiliğe mani olma, cimrilik etme ve Allah'ı unutma	9/67
Sürekli korku ve endişe içinde olmaları	9/56-57,2/8-9-10,63/4, 59/13,9/64,33/18-19-20,2/19,4/77-78,33/16
Kalplerinde hastalık olması ve kalplerinin mühürlü olması	2/8-9-10,33/60-61,5/52,9/125-127-87-83, 47/20,
Yalan söylemeleri, kalplerinde olmayanı konuşmaları, gerçekte iman etmemiş olmaları	9/107,2/8-9-10-14,58/18, 33/19,63/1,59/11,5/61-41,3/167,48/11,9/42-107-77
Bozgunculuk yapmaları, nifâk çıkarmaları, ikiyüzlü olmaları, savaştan kaçmaları	2/11-12-13-205; 9/81-47; 33/11-12; 3/154; 59/11-12-14; 58/14; 4/139; 74/30-31; 22/11; 4/72-73-76-141
Mü'minlere iftira atmaları, gizli planlar kurmaları	24/11-12; 4/112
Namaza üşenerek kalkmaları, istemeyerek infâk etmeleri, cimri olmaları	4/142; 4/38-39; 9/75-76-77-98-53-54
Dış görünüşlerinin ve konuşmalarının etkileyici, içlerinin kof olması	63/4; 2/204-206
Ayetleri inkâr etmeleri, şüphe içinde olmaları, Müslümanlarla ve dini değerlerle alay etmeleri	4/137-143-140-89; 63/3,6/4-5; 30/10; 2/14-15; 5/61; 9/45-64-79-65-66-124-125; 57/14; 24/50; 104/1; 3/119-120
Mü'minlere karşı kin, nefret ve haset duygularıyla dolu olmaları, mü'minlere iyilik dokunursa üzülmeleri, düşmanla işbirliği yapmaları	3/119-120; 3/118; 9/50; 47/29; 4/73
Kibirli olmaları, öğüt almamaları	63/5; 2/13; 2/206
Şeytanın aldatması gibi aldatıcı olmaları	59/16; 58/10-19-20; 8/48
Dünya Menfaatlerine Düşkün Olmaları	4/60-61; 24/48-50; 9/58
İyiliklerinin boşa gitmesi, ticaretlerinde kaybetmiş olmaları, kötü bir son ile cezalandırılmaları	9/69-109-110-68-101-84; 4/145-146; 2/15-16-17; 7/182-40; 59/15-16-17; 58/15-16-17-18; 57/13-14-15; 66/9; 8/60; 5/53

3.5.1. Kötülüğü Emretme, İyiliğe Mani Olma, Cimrilik Etme Ve Allah'ı Unutma

Tevbe Sûresinde münâfıklar aşağıdaki ifadelerle tanımlanmıştır;

*“Münâfıkların erkekleri de kadınları da birbirinin aynıdır. Kötülüğü emrederler, iyilikten alıkoyarlar, ellerini sıkarak cimrilik ederler. Onlar Allah'ı unuttu, Allah da onları unuttu. Münâfıklar fâsıkların ta kendileridir.”*³²⁴

³²⁴ Tevbe, 9/67.

Bu ayette münâfıkların dört temel kişilik özelliği belirtilmiştir. Bunlar;

- Kötülüğü emretme,
- İyiliğe mani olma,
- Cimrilik etme,
- Allah'ı unutma.

Buna karşın Kur'an-ı Kerim, mü'min kişilerin, iyiliği emredip, kötülükten sakındırmaya çalışmaları gerektiğini ve böyle yapanların kurtuluşa ereceklerini bildirmektedir. Bu konuya vurgu yapan ayetlerden biri şöyle buyurmaktadır; “*Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostları ve velileridirler. İyiliği emrederler, kötülükten vaz geçirirler, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Rasulüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir.....*”³²⁵

3.5.1.1. Kötülüğü emretme

“Kötülük” din ve felsefe tarihi boyunca üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. “Kötülük nedir ve nereden kaynaklanır?” Sorusu felsefe ve ilâhiyat tarihinde oldukça farklı boyutları ile tartışılmıştır. Bazı görüşler gerçek anlamda bir kötülüğün olmadığını, kötülüğün insandan veya tercihlerinden kaynaklanan bir sonuç olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Kötülük veya şer kavramının sözlük anlamına bakacak olursak;³²⁶

- İstenilen, beğenilen nitelikte olmayan, hoş gitmeyen,
- İyinin karşıtı
- Zararlı, tehlikeli
- Korku, endişe veren
- Kaba ve kırıcı
- Kişi veya toplum üzerinde olumsuz etkileri olan.

Bu anlamlara dikkat edildiğinde kötünün, genellikle “iyinin zıttı” olarak betimlendiğini görürüz. Gerek felsefe gerekse ilâhiyat literatürüne genel olarak baktığımızda kötülüğün bencillik, cahillik, menfaatçilik ve ihmalkârlıkla ilişkilendirildiği açıktır. Bencillik, cahillik, menfaatçilik ve ihmalkârlık psikolojik kavramlar olup insan kişilik ve karakter özelliklerini yansıtır. Bu nedenle kötülüğe insan

³²⁵ Tevbe, 9/71.

³²⁶ Nurten Kiriş, “Tarihsel Olarak Kötülük Problemi ve Çözüm Yolu Olarak Teodise”, *SDÜ Felsefe Bölümü Dergisi*, 2008, V:1,sayı:5, s.83.

psikolojisi açısından bakarsak; insanın kendini çevresindekilerden bağımsız olduğunu düşünmesi, ötekileri fark etmemesi, kendini kısıtlayacak ilâhî, ahlâkî ve sosyal bir kural algılamaması, kısacası “çevreyi ihmâl ve israf etmesi” olarak görebiliriz.

Spinoza’ya göre kötü; iyi bir şeye sahip olmamızı engelleyen şeydir. İnsanın sahip olacağı en değerli şey “erdemler” olduğundan, insanî erdemlerden uzaklaştıran her şey kötü olarak nitelenebilir. Çünkü erdemlerden yoksun bir insan, insanlık dışı nitelendirmesini hak eder. Montaigne ise insanî erdemleri; “bir insanın diğerinden daha çok insana benzemesini ya da ondan daha mükemmel olmasını sağlayan nitelikler” olarak açıklamıştır.³²⁷

Bu erdemler yoksa insanı psikolojik açıdan gelişmemiş veya olgunlaşmamış olarak görebiliriz. Çünkü insanî erdemler gerek sosyal gerekse kişisel ilişkilerde açığa çıkar. Bu erdemleri, varlığında bireye verdiğimiz ahlâki değeri artıran, yokluğunda ise bu değeri azaltan yürek, ruh ya da karakter özellikleri olarak tanımlayabiliriz.

Aristoteles’den beri erdem, edinilmiş bir iyilik yapma yeteneği olduğu bilinmektedir. Ama dahasını söylemek gerekirse; erdem, iyiliğin kendisidir, ruhtaki ve hakikatteki iyiliktir. Bu nedenle ayetin münâfikta tanımladığı ikinci özellik olan “iyilikten alıkoyma” niteliğini analiz etmek gerekmektedir.

3.5.1.2. İyiliğe mani olma

İyilik gerek felsefenin gerekse ilâhiyatın temel kavramlarından biridir.

Sözlükte “iyi olmak, iyilik etmek, üstün olmak, üstün kılmak” anlamlarına gelen ‘hayr’ kökünden gelip, ‘iyi’ yahut ‘iyilik’ manasında ve şerrin karşıtı olarak kullanılır.³²⁸ Hayr kelimesi mal ve servet manasına da gelir. Ayrıca en iyisi, daha iyisi anlamında ism-i taftîldir. Ragıp el-İsfahâni’ye göre hayr, “akıl, adalet, fazilet ve faydalı nesne gibi herkesin arzuladığı şey”dir.³²⁹

İyilik veya hayr kavramının anlamlarına özetle bakacak olursak;

- İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan,
- İşe yarar, ereğine, özüne uygun, doğru yapılmış; doğasına uygun,
- İstenmeye değer olan,

³²⁷ Andre Comte-Sponville, *Büyük Erdemler Risalesi*, Çev. Işık Ergüden, Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2004, s.15.

³²⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “hayr” md.

³²⁹ Mustafa Çağrı, “Hayr” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, C.17, s.43.

- Değere yönelmiş, değere ilişkin, değerle belirlenmiş, değerli olan.

Münâfıklar ahirete inanmadıkları için, kötülük yapmaları sebebiyle cezalandırılmaktan korkmadıkları gibi, yapacakları iyilikler için sevap kazanma beklentileri yoktur. Onlar tek dünyaya inanan insanlar olarak tüm beklentilerini bu dünyaya hasretmişlerdir. Bu dünya adına kendilerine getirisi olan her şey her ne yolla gelirse gelsin, onların kâr hanesine yazılır. Yapılan iyilikler de kayıptır.

Oysa Kur'an, bir mü'minin iyilik yapmasını bile yeterli görmemektedir, gerçek mü'min başkalarını da hayra çağırarak ve kötülükten sakındırmak için gayret göstermelidir. Dünya ve ahirette kurtuluşa ancak bu şekilde ulaşılabilecektir. Bu ayetlerden bazıları aşağıda verilmektedir;

*“Onlar Allah’a ve ahiret gününe inanırlar; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarlar ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışırlar. İşte bunlar erdemli insanlardandır.”*³³⁰

*“Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten sakındırmaya çalış, başına gelenlere sabret! Doğrusu bunlar azim ve kararlılık gösterilmeye değer şeylerdendir.”*³³¹

*“Eğer onlara yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülükten sakındırırlar. İşlerin sonu Allah’a varır.”*³³²

Hayır ve şer ile aynı kökten gelen kelimeler Kur'an-ı Kerim'deki anlamlarıyla hadislerde de geçmektedir;³³³

*“Müslüman dostlarına ve komşularına hayrı dokunandır.”*³³⁴

*“Müslümanların en hayırlısı, iyiliği beklenen, kötülük etmesinden korkulmayandır.”*³³⁵

Ayet ve hadislerde övülen bu kişilik özellikleri, münâfıkların özelliklerinin tam da tersi özelliklerdir.

³³⁰ Âl-i İmrân, 3/114.

³³¹ Lokmân, 31/17.

³³² Hacc, 22/41.

³³³ Çağrıci, “Hayr” md., a.g.e., 1998, C.17, s.44.

³³⁴ Tirmizî, Birr, 28

³³⁵ Tirmizî, Fiten, 76

3.5.1.3. Cimrilik yapma

Cimrilik paranın, malın, emeğin, bilgi ve duyguların paylaşılması ya da bölüşülmemesidir. Bunun çok fazla sebebi olabilir ama insan psikolojisi açısından temel zemini benlik ve bencillik duygusudur. Bu duygu bireyin empatiden yoksun olması ve diğerlerini hiç hesaba katmadan sadece ve sadece kendine odaklanması ile ilgilidir. Bencil kişi kendi ile ilgilenmek varken başkaları ile ilgilenmez, hatta başkalarıyla sadece kendisi için ilgilenir. Bu anlamda cimriliği yoğun ve aşırı bir şekilde kendine odaklılık olarak tanımlayabiliriz.

Cimriliğin zıddı olan cömertlik ise bir tür bağışlama ve paylaşma erdemidir. Bu erdem bireyin benlik ve bencillikten uzak olması ve başkasıyla empati yapabilme yeteneği ile ilişkilidir. Bu anlamda cömertlik bireyin diğeriyle ilişkisini içerir ve daha ziyade kalple ya da mizaçla ilgilidir.³³⁶

Cimri insan kendinin ve duygulanımlarının esiridir. Bu esaret bireyin benlikten, küçük alçaklıklarından, küçük sahiplenmelerinden, küçük öfkelerinden, küçük kıskançlıklarından kurtulmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumun farkında olan “insanî benlik” özsaygısını korumak ve sürekli kaygıdan kurtulmak için özür ve mazeret peşinde koşar. Bu da onu her durumda psikolojik savunma mekanizmalarını kullanmaya iter. Cimriliğin, ayette münâfığın temel kişilik özelliklerinden biri olarak belirtilmesi, münâfıkların bir birey olarak sorumluluk ve güven duygusundan yoksun ve özgür olmayan bireyler olduklarına dikkat çekmek içindir. Çünkü bu karakter özellikleri onların benlik ve duygulanımlarının esiri olmalarından kaynaklanmaktadır.

Cömertlik aynı zamanda bir sevgi, sevinç ve paylaşım arzusudur ve sevincin kendisidir, çünkü cömert kişi bu arzudan yararlanır ve en azından bu sevme sevgisini sever. Spinoza'nın tanımıyla; “Sevgi, bir dış nedenin fikriyle birlikte bulunan bir sevinçtir.” Sevmeyi sevmek, sonuç olarak, sevginin var olduğu ya da var olacağı fikrinden zevk almaktır; ama bu aynı zamanda onun meydana gelmesi için çabalamaktır ve cömertliğin ta kendisidir: Cömert olmak, sevmeye ve sonuç olarak harekete geçmeye çabalamaktır.³³⁷

Bu anlamda cimrilik bireyi ötekilerden ayırır, hatta ötekini bireyin algısında nesne konumuna indirirken, cömertlik ötekilere doğru yükseltir ve bireyi kendi küçük

³³⁶ Sponville., *a.g.e.*, s.121.

³³⁷ Sponville., *a.g.e.*, s.121.

ben'inden özgürleştirir. Sonuç olarak cömertlik, tüm erdemler gibi, çoğuldur, hem içeriğinde hem de ona verilen ya da onu nitelemeyi sağlayan adlarda çoğuldur. Yüreklilikle birleşince kahramanlık olabilir. Adaletle birleşince hakkaniyet oluşur. Şefkatle birleştiğinde iyilikseverlik olur. Acımayla birleştiğinde, karşımıza bağışlama çıkar. Ama onun en güzel ismi, herkesin bildiği sırrındadır: Yumuşaklıkla (hilm) birleşince, adına iyilik denir.³³⁸

Cimriliğin ayette münâfığın temel karakter özelliklerinden biri olarak belirtilmesine bu açıdan bakacak olursak; münâfığın hiçbir insanî erdeme sahip olmadığı veya olamayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü insanı insan yapan erdemler hep cömertlikle birleşir.

3.5.1.4. Allah'ı unuturlar

Ayet münâfikların temel vasıfları arasında Allah'ı unutmalarına vurgu yaparak, onların Allah'a inandık demelerine rağmen bir tercih veya bir eylemde bulunurken sanki gören ve gözeten bir Allah yokmuş gibi tercihte bulunmalarını yani O'nu unutmalarını, sonuç itibarıyla “sadakat” yoksunu olduklarını belirtir. Bu anlamda münâfığın bu ayette vurgulanan dördüncü vasfı sadakatsizliktir.

Sadakat ve sadakatsizlik, hatırlamanın, biri erdemli diğeri erdemsiz iki karşıt biçimdir. Bu nedenle ayet münâfikların sadakatsizliklerine “Allah'ı unuturlar” ifadesiyle vurgu yapmaktadır. İnsanın tüm saygınlığı düşüncededir; düşüncenin tüm saygınlığı ise bellektedir. İnsan ancak bellek ve sadakat sayesinde insanîdir.

Mademki bugün dünkünün aynısı değilim, önceki gün verdiğim sözü niçin tutayım ki? Bu sorunun cevabı “Sadakat nedeniyle”dir. İnsan psikolojisi açısından bakacak olursak kişisel kimliğin gerçek temeli sadakattir. Montaigne'e göre; “Varlığımın ve kimliğimin temeli tamamen ahlâkidir: Kendi kendime yemin ettiğim inanca sadakattedir bu temel.” Nasıl ki sadakat belleğin erdemiyse sadakatsizlik de (eksikliği ya da yanlışı olmaktan çok) hatasıdır.³³⁹ Yani sadakatsizlik bir tür unutmadır. Bu anlamda münâfığın kişiliğinin bir temeli veya bir zemini yoktur. Bu zemin olmadığından münâfıkta insanî erdemlerin oluşması ve gelişmesi söz konusu değildir.

³³⁸Sponville, *a.g.e.*, s.124.

³³⁹ Sponville, *a.g.e.*, s.33.

Sadakat diğerk değerler gibi bir değer, başka erdemler gibi bir erdem değildir: Değerlerin ve erdemlerin neden, niçin ve neler dolayısıyla var olduğunu gösteren şeydir. Adil kişilerin sadakati olmasa adalet olmaz, barış yanlısı kişilerin sadakati olmasa barış olmaz, zgr düşünceli insanların sadakati olmasa özgürlük olmaz. Dahası, doğru szli kişilerin sadakati olmadan hakikat olmaz.³⁴⁰ Bu nedenle insan psikolojisi açısından bakacak olursak; yaratıcıyla olan sözleşmeye yani imanına karşı sadık olmayan bir kişide insanı insan yapan erdemlerin bulunması çok zordur. Yine bu nedenle Kur'an, münâfıklığı insanlığın en alçak derecesi olarak tanımlamıştır.

Kur'an'da münâfıkların vurgulanan bu dört özelliğin zıddı olan iyiliği emretme, kötülükten nehyetme, infkta bulunma ve Allah'ı unutmama, mü'min özellikleri olarak vurgulanmaktadır. Bu açıdan ayete dikkat ettiğimizde münâfıkların dört vasfı ile m'minlerin dört karakter özelliği birbirlerinin tam zıddı kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda münâfik ile mü'min arasında siyah ile beyaz arasındaki zıtlık gibi bir zıtlık olduğu vurgulanmaktadır.

3.5.2. Sürekli Korku Ve Endişe İçinde Olmaları

hret inancı olmayan münâfıkların tek sermayeleri dünya hayatıdır. O nedenle bu hayatla ilgili başlarına gelebilecek her şeyden çok korkarlar. Dünya hayatıyla ilgili varlıklarını kaybettiklerinde her şeylerini kaybedeceklerini dşnrlr. Bu kayıp düşüncesi onları sürekli bir kaygıya, bu kaygı da korku ve endişeeye sevk eder. Bir insan sürekli korku, kaygı ve endişe içinde ise bunların üstesinden gelebilmesi ancak psikolojik savunma mekanizmalarının devreye girmesiyle mümkündür. Kur'an münâfıkların bu durumunu aşağıdaki ifadelerle ortaya koymuştur:

“Sizden olduklarına dair Allah'a yemin de ederler, hâlbuki onlar sizden değildir, fakat onlar korkak bir topluluktur. Eğer sığınacak bir yer, barınacak mağaralar bulsalar veya girilecek bir kovuk bulsalar, hemen koşup oraya sokulurlardı.”³⁴¹

Bu ayette münâfiklara dair vurgulanan temel karakter zellikleri;

- Yalan söyleme,
- Korkaklık,

³⁴⁰ Sponville, *a.g.e.*, s.33.

³⁴¹ Tevbe, 9/56-57.

- Sığınma/Kaçma.

Bu ayette yalan söyleme eyleminin aldatmak için olduğu ve bu aldatmanın bir korkuya dayandığı açıkça vurgulanmıştır. Yalan söyleyen insanlar üzerinde yapılan araştırmaların sonucunda, yalan söyleyen insanların her birinin istisnasız bir şeyden korktukları, o durumla yüzleşmemek için de yalan söyledikleri görülmüştür. Sam Harris, yalan söyleme ile aldatmayı birbirinden ayıran çizginin çoğu zaman bulanıklığı nedeniyle, insanları doğru ile aldatmanın bile mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle ahlâkî açıdan kötü olan şeyin aldatma olduğu, ifadenin doğru veya yanlış olmasından çok o ifadeyle gerçekleştirilmek istenen amacın sorgulanması gerektiğine dikkat çekmektedir.³⁴²

O münâfıklar yemin ederek mü'minlerden olduklarını söylüyorlardı. Ama Allah Teâlâ gerçeği açık ediyor ve onların mü'min olmadığını bildiriyor. Kalplerindeki anlaşılmasın diye yeminlerini koruyucu kalkan gibi kullanırlar. Münâfık gönlündekini dilinde olandan farklı tutar yani kendi içinde, gönlü ile dili arasında tefrika vardır. Kendi kendilerinde şahsiyet bölünmesi³⁴³ yaşarlar. Yaptıklarının anlaşılmasından korktukları için, korku içinde, sığınacak bir delik ararlar. Ayetin devamında münâfıkların korkaklıklarına vurgu yapılması yalan söylemek ile korkaklık arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Müslümanların güçlendiğini gördükçe, münâfıkların korkuları artar. Bu ayetlerde münâfıkların güçlerinin kırıldığı, hem hoşlanmadıkları, hem de yüzleri kalmadığı için Müslümanlarla oturmaktan kaçındıkları anlaşılıyor. Ayrıca münâfıkların gizli yerlerde toplanıp kendi aralarında konuştuklarına dair bir işaret olduğu da söylenebilir.³⁴⁴

Yalan söyleyen kişi, insanlardan korktuğu için adına yemin ettiği ve doğru olanı bilen bir yaratıcıya küstahlık yaparcasına gerçeğe aykırı bir beyanda bulunabilir. Sam Harris “Yalan” isimli kitabında bu durumu aşağıdaki şekilde ifade etmiştir;

“Her yalan, yalan söylediğimiz kişilerin özerkliğine bir saldırıdır. Bir kişiye yalan söylemekle, potansiyel olarak yalanları başka birçok kişiye, hatta topluluğa yaymış oluruz. Aynı zamanda kendimize, aldatmayı sürdürüp sürdürmeme konusunda,

³⁴²bkz. Sam Harris, *Yalan-%100 Dürüst Yaşamak Mümkün mü?* çev. Kemâl Atakay, Okuyan Us Yay., İstanbul, 2014, s.16-24.

³⁴³ Bayraktar Bayraklı, 12.12.2013 “Kur'an'dan Göñüle –Münâfıklık ”
<https://www.youtube.com/watch?v=ER1W7K8-658> (02.07.2018).

³⁴⁴Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, C.3, s.1152.

hayatlarımızı güçleştirebilecek ek seçimler dayatmış oluruz. Böylece, her yalan geleceğimizin korkulu rüyası haline gelir.”³⁴⁵

Kur’an Bakara süresinde münâfıklar için şöyle buyurmaktadır;

“İnsanlardan öyleleri de var ki, inanmadıkları halde; ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ derler. Akıllarınca Allah’ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar, hâlbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar. Kalplerinde hastalık vardır, Allah da hastalıklarını artırmıştır....”³⁴⁶

Savunma mekanizmaları, iç gerilimden kurtulmak üzere, bireyin kendini aldatmak pahasına başvurduğu davranış biçimidir. Münâfıklar içlerinde taşıdıkları niyetlerle dışa vurduklarının farklılığı nedeniyle sürekli bir gerilim yaşamaları sonucunda, savunma biçiminin ortaya çıkaracağı rahatlamadan da yararlanamazlar. Bu nedenle kişilik yapıları zamanla daha büyük problemlere yol açabilir. Sonuçta gerilim ve iç çatışmadan kurtulmak için söyledikleri yalanlar anksiyete ve korkularını giderek artırdığından dolayı ayetin ifade ettiği gerçek aldanmışlık durumu ile karşı karşıya kalırlar. Bu durum kalplerinde bulunan hastalığın artmasına neden olur.

Münâfikûn Sûresinin 4. Ayeti münâfıkların kalplerindeki hastalıklarının onları sürüklediği noktayı şu şekilde ifade eder:

“Onlara şöyle bir baktığında dış görünüşleri sana iyi bir izlenim verir; konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Ama onlar sanki bir yere dayanmış kütükler gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine yönelik sanırlar. Asıl düşman onlardır, onlardan korun! Allah kahretsin onları! Nasıl da haktan yüz çeviriyorlar!”³⁴⁷

Nitekim Abdullah b. Übey ve arkadaşları, giyim kuşamları ihtişamlı ve konuşmaları düzgün kimselerdi. “Ey Allah’ın Rasulü!” diye hitaba saygılı oldukları izlenimi veren sözlerle başlar, laflarını dinletirlerdi. Ama dinleme sırası kendilerine geldiğinde verilen mesajlara kulaklarını tıkırlar, dinler gibi davranırlardı.³⁴⁸

Modern psikolojide psikopatik kişiler cazip, etkin, kolay sosyal ilişki kuran insanlar olarak tanımlanır. Bunlar karizmatik görünümelerini ve zekâlarını diğerlerinin onları beğenmesi ve onlara güvenmesi için, ya da onlardan istediklerini elde etmek için kullanırlar. Psikopatlar veya sosyopatlar kendi istediklerini elde ettikleri sürece

³⁴⁵ Harris, a.g.e., s.57-58.

³⁴⁶ Bakara, 2/8-9-10.

³⁴⁷ Münâfikûn, 63/4.

³⁴⁸ Karaman vd., a.g.e., C.5, s.362.

yaptıkları ya da söylediklerinin diğer insanlara zarar vermesine aldırılmazlar ve bu gerçeği gizlemekte çok başarılıdırlar. Güçlü manipülasyon becerileri sayesinde, kişinin cazip, alımlı dış yüzünün altında yatan “psikopatik” kişiliği görmek oldukça güçtür. Bu nedenle bu kişilik özelliklerini taşıyan bireyler buldukları toplumda her türlü yalan ve riyakârlıkla karşısındakinin hislerini umursamadan haksız bir kazanç sağlayacak şekilde davranırlar.³⁴⁹

İşte Kur’an Münâfikûn Sûresinde münâfikların tüm bu kişilik özelliklerini bir arada tanımlayacak şekilde “*Onlara şöyle bir baktığında dış görünüşleri sana iyi bir izlenim verir; konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin*” ifadeleriyle dile getirmiştir. Bu ifadelerde münâfikların dış görünüşleri ve zihinsel manipülasyon yetenekleri veciz bir şekilde ortaya konarak onların psikolojileri tanımlanmıştır. Bu tür kişilik özelliği taşıyan bireylerde empati ve insan duygularına dair en basit bir kavrayış ya bulunmaz veya çok az bulunur. Tipik olarak, kendi bencil davranışlarının diğer insanlar üzerindeki maddi, manevi ve duygusal etkileri umurlarında olmaz. Güç ve çıkardan başka bir yönelimleri olmadığı gibi, diğer insanların da bu yönelimde olduğuna ve kendileri gibi duygusuz olduğuna inanırlar. Ayrıca, diğer insanların duygusal yaşamlarını doğru bir şekilde akıllarında canlandıramazlar ve yanlış bir biçimde herkesin duygusal yaşantısının kendilerinininki gibi sığ ve kısır olduğunu düşünürler. İnsanlar onların zihinsel dünyasında sadece nesnelere, hedeflere ve engellere olarak var olurlar. Ayrıca bu kişilerde, diğer insanları kullanma, suistimal etme ve onlara zarar verme düşüncesinden alıkoyan suçluluk ve pişmanlık duyguları yoktur.³⁵⁰

Suçluluk ve pişmanlık duygusu taşımazlar ancak iç dünyaları ve dış dünya arasındaki farklılık ve tezatlar onları sürekli bir kaygı, korku ve endişeye sevk eder. Bu nedenle ayetin devamında yer alan “*Her gürültüyü kendi aleyhlerine yönelik sanırlar*” ifadesi onların korkak ruh halini tanımlamaktadır. Bu psikolojideki kişiler, aşırı bir hayran olunma ihtiyacı, büyüklük hissi, hak sahibi olma hissi ve empati eksikliği gösterirler. Bunlar her şeyin kendileri etrafında döndüğünü düşünürler. Herkesin söylediklerinin ve yaptıklarının onlarla ilgili olduğunu zannederler. Durumun böyle olmadığı sosyal ortamlarda ilgi odağı olmak için sahne çalma ya da diğerlerini küçümseme gibi hareketlere başlarlar. Her işittikleri sesi kendi aleyhlerinde sanmaları, içlerinde her zaman taşıdıkları sırları ve hainlikleri ortaya çıkar diye her şeye şüphe ile

³⁴⁹ Robert D. Hare - Paul Babiak, *Takım Elbiseli Psikopatlar*, çev. Özgür Önen, Yerküre Yay., 2015, s.23.

³⁵⁰ Hare - Babiak, *a.g.e.*, s.27.

yaklaşmalarından kaynaklanır. Nitekim "Hain korkak olur" darbı meselindeki gibi hiyanetin ucu yüreklerinde saplı olduğu için hiç rahat olamazlar.³⁵¹

Kütüğe benzetilmeleri, bir kütüğe nasıl laf anlatılamazsa bunlara da öylece bir şey anlatıp dinletilemez vurgusu taşımaktadır. Her sestem, gürültüden korkmaları da boşuna değil, akıllarında, fikirlerinde kendi hiyanetlerini ortaya çıkaracak bir açıklama ya da vahiy mi gelecek ya da kendilerine zarar verecek bir saldırı mı olacak tedirginliği bulunuyordu. Bunun haberini yine vahiy vermektedir:

*"Münâfiklar, kendileri aleyhine olmak üzere kalplerindeki ortaya çıkaracak bir Sûrenin indirilmesinden endişe ediyorlar. De ki: Alay edin bakalım! Allah mutlaka o çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır."*³⁵²

Münâfikûn Sûresi'nin ilk sekiz ayetinde münâfikların kişilik özellikleri tüm açıklığıyla anlatılmaktadır. Bu ayetlerde bir tiplene ve bir karakter bozukluğu tanımlandığından, bunların belirli kişilerle sınırlı bir anlatım olmadığı aşikârdır. Bilinen somut olaylar kuşkusuz ayetlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır; fakat ifadelerde soyut bir anlatım üslubunun olması, mü'minlerin her zaman ve zeminde böyle tiplerle karşılaşabileceği ve bunlara karşı dikkatli olmaları gerektiği mesajı ayetlerle ortaya konmuştur.³⁵³

*"Şu bir gerçek ki onların yüreklerinde size karşı duydukları korku Allah'a karşı duyduklarından daha şiddetlidir. Çünkü onlar anlayışı kıt bir topluluktur."*³⁵⁴

Münâfikların korku içinde yaşadıklarını açıkça bildiren bu ayetler, onların kişilik özellikleriyle ilgili ipuçlarını ele verir. Münâfikların korkaklıkları vurgulanır. Korku korkuyu doğurur, yani korku artarak gider. Eğer kişi insanlardan korkuyor da Allah'tan korkmuyorsa münâfiklık belirtisi olabilir. İman ve ahiret inancının yokluğu veya zayıflığının göstergesi olabilir. Allah'tan korkmaları gerekirken insanlardan korkuyor olmalarından, öncelikle anlayışlarının az olduğu anlaşılıyor. Anlayışı kıt olan topluluklar, Allah'ı anlamaz, Allah'ın vahyini anlamaz, dolayısıyla kimden korkması gerektiğini öğrenemez.

³⁵¹ Yazır, a.g.e., C.8, s.69.

³⁵² Tevbe, 9/64.

³⁵³ Karaman vd., a.g.e., C.5, s.363.

³⁵⁴ Haşr, 59/13.

“Onlar Allah’ı gereği gibi takdir edip tanımadılar³⁵⁵.....” ayetinde Allah’tan gereği gibi haşyet duymayan, gereği gibi kulluk edemeyen kişilerin asıl eksikliklerinin Allah’ı gereği gibi tanımamaları olduğu bildirilmektedir.

Diğer bir ayet grubu da, münâfıkların savaş zamanı ölüm korkuları yüzünden savaşa katılmaktan mümkün olduğunca kaçındıklarını, tehlike yakındayken nasıl kendilerinden geçercesine gözlerinin baygın baktığını, tehlike geçince de eski alışkanlıkları gereğince mü’minlere dil uzatmaya, fitne çıkartmaya devam ettiklerini anlatmaktadır;

“..... Zaten bunların pek azı savaşa gelir. Tehlike yaklaştığında ölümden dolayı kendinden geçip gözü kaymış kimse gibi sana baktıklarını görürsün, tehlike geçince de hayra karşı cimrilik içinde size sivri dillerini uzatırlar. Bunlar gerçekte iman etmemişlerdir, Allah da onların yaptıklarını geçersiz saymıştır. Bunu yapmak Allah için çok kolaydır. Düşman birliklerinin hâlâ çekip gitmediklerini zannederler. Düşman bir daha geldiğinde ise, size ait haberleri uzaktan almak üzere çöllerde dağınık yaşayan bedevilerin arasında bulunmayı arzularlar. Zaten aranızda da bulunsalardı savaşa çok az katılırlardı.”³⁵⁶

Bu ayette ifade edilen münâfık davranışı psikolojik savunma mekanizmalarından pasif agresif davranış modeline uymaktadır. Bu davranış modelinde kişi saldırganca duygularını dolaylı olarak karşıdakine yansıtır. Bu durumda kişi kendilerinden beklentisi olanlara çeşitli edilgen davranışlarla karşı koyarlar. Dışarıdan gelen taleplere karşı pasif direnç gösterirler. Bu edilgen tepkiler, savaşa katılma konusunda ayette belirtilen tutum ve davranışlar şeklinde ortaya çıkar. Ayette de ifade edildiği gibi kendilerinden beklenen görevi bahaneyle reddeder veya pasif olarak direniş gösterirler.

Kur’an münâfıkları gerek bireysel gerekse toplumsal sorumluluklarını yerine getirmekten uzaklaştıran durumun, onlardaki korku, kaygı ve endişe olduğuna, diğer birçok ayette de dikkat çekmiştir. Bakara Sûresinde;

“Yahut onlar, karanlıklar içinde gökten boşanan, gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler. Yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkırlar. Hâlbuki Allah inkârcıları çepeçevre kuşatmıştır.”³⁵⁷

³⁵⁵ Zümer, 39/67.

³⁵⁶ Ahzâb, 33/18-19-20.

³⁵⁷ Bakara, 2/19.

Bu ayetle; münâfikların, Kur'an'ın manevi aydınlığı karşısında korku, kuşku ve ikiyüzlülük karanlıklarında sürekli bir korku içinde oluşları anlatılmaktadır. Ra'd (gök gürültüsü), kalpleri rahatsız eden korkuyu temsil eder. Karanlık, gürültülü, korkunç durum içinde ara sıra parlayan şimşek de, onların kalplerinde zaman zaman beliren iman ışığıdır. Ama korku, kuşku ve nifâk bulutları, kalplerdeki bu nuru kapatınca karanlık içinde kalırlar.³⁵⁸ İnsan psikolojisi sürekli korku, kaygı ve endişeyi kaldıramayacağı için bunu azaltmak ve yaşama adapte olmak üzere psikolojik savunma mekanizmalarından biri veya birkaçını bir arada kullanır. Kur'an münâfikların inkâr savunma mekanizmalarını kullandıklarını, onların kat kat karanlıklar içinde buldukları ve parmaklarıyla kulaklarını kapattıkları şeklinde tarif etmiştir. Bu ayet psikolojik savunma mekanizmalarından inkârı veciz bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü insanın ona acı veren duygu, düşünce ve gerçekler karşısında kullandığı en temel patolojik savunma biçimi inkârdır. Bu savunma biçimi insanı kendinden ve gerçeklikten uzaklaştırdığı gibi bireysel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmemesi için de bir gerekçe oluşturur. Bu nedenle Nisâ süresinde; *“Kendilerine ‘Elinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin’ denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınca bir de gördün ki, içlerinden bir grup Allah’tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korkuyla insanlardan korkuyorlar da ‘Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın, bize bir süre daha mühlet verseydin!’ diyorlar. Onlara de ki: Dünya menfaati önemsizdir, Allah’tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve size zerre kadar haksızlık edilmez. Nerede olursanız olun, ölüm sizi yakalar; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!.....”*³⁵⁹ buyurulmuştur. Bu ayet de münâfikların inkârla başlayan ve sorumluluklardan kaçınma ile sonuçlanan münâfik psikolojisini ortaya koymaktadır.

Mekke’de henüz savaş izni gelmemişti. Allah yolunda ölümü göze alacak ruh olgunluğu ve güçlü iman sahibi oluncaya kadar namaz ve zekât ile emrolunmuşlardı. Zaman zaman Rasulullah ile konuşarak savaş için izin istiyorlardı. Hicretten sonra savaş emri gelince bir kısım mü’minler, daha ziyade münâfiklar korkmuşlar ve ‘Bu emir keşke biraz daha sonra gelseydi’ demişlerdi. Kur’an’da savaştan ve ölümden korkanlara, bu kaçışın bir faydası olamayacağı uyarısı yapılıyor;

³⁵⁸ Ateş, a.g.e., C.1, s.43.

³⁵⁹ Nisâ, 4/77-78.

“Onlara şunu söyle: ‘Ölümden veya öldürülmekten kaçsanız bile bu kaçış size bir fayda vermeyecektir. Kaçıp kurtulmanız halinde de bundan çok az faydalanabileceksiniz.’”³⁶⁰

Allah’ın dilediğinden başkasının olmayacağı, eğer ki Allah bir kimsenin ölmesini dilemişse, bu sonuçtan onu hiçbir tedbirin kurtaramayacağı belirtiliyor.³⁶¹

Kişiliğin gelişiminde en ilkel basamak olan nefsin en büyük korkusu, isteklerinin yerine gelmemesidir. İsteklerinin gerçekleşmesine engel olan her şeyi düşmanı, arzularının tatminine yarayan tüm unsurları da dost olarak kabul eder. Bu şekilde yaşayan bir kimse de nefis odaklı yaşıyor, demektir.³⁶²Nefsin bu özelliklerini kontrol altına almamış, benmerkezci, çıkarıcı, kendini dünyanın merkezinde gören kimse, hayatı kendi istekleri doğrultusunda yaşamak ister. Varlıklı, şöhretli, etkili olmak, her şeyi kontrolü altında tutmak ister. Sahip olduğu bu konumu tehlikeye atacak her türlü unsuru kendisi için tehdit görüp onu bertaraf edebilmek için her yolu mübâh görür.

Toplum içinde yaşayan insanın nefisini eğitme yolları vardır. Eğer insanlara bireysel çıkarıcılıktan başkalarına faydalı olma haline doğru evrilecekleri doğru hedefler gösterilirse nefis eğitimi sağlanmış olur. İnsan, arzu ve dürtülerini erteleyen, onlara direnç gösterecek becerileri çocuk yaşlardan itibaren sosyal yolla öğrenmeye başlar. Din de nefsi eğitme yollarındandır. İnsanın değeri yaptığı iş kadardır, hangi amaç uğruna çaba sarf ettiği ile ölçülür. Eğer kişi yalnızca kendisi için yaşarsa, kıymeti ancak kendisi kadardır.³⁶³ Allah insana yeryüzünün halifesi olma şerefini bahşederek onun değerini ona göstermek istemiştir.

İnanma ihtiyacı insanların zihinsel gelişmişlik düzeylerine göre artmaktadır. İnsanın varoluşla ilgili soruları arttığı, kendini ve hayatı anlamlandırmaya çalıştığı zaman, soyut düşünce ortaya çıkmaktadır. Soyut düşünceler yönünde ilerleyen bir insan, aslında din ihtiyacını ortaya koyuyor demektir. Tek, mutlak güce, sınırsız ilim ve hikmet sahibi, her şeyi kontrol edebilen bir yaratıcıya inanmak ve güvenmek insana rahatlık sağlar ve onda güven duygusu oluşturur.

Genelde anlam arayışı ile din ilişkisine bakıldığında, insanın inanma ihtiyacında olduğu, dahası doğuştan inanma kabiliyeti ile dinî yönelişe açık ve eğilimli olduğu

³⁶⁰ Ahzâb, 33/16.

³⁶¹ Ateş, a.g.e., C.4, s. 2053.

³⁶² Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yay. İst. 2009, s.183.

³⁶³ Tarhan, a.g.e., s.196.

görüşü kabul görmektedir. İslâm literatüründe “fitrat” kavramıyla açıklanan bu kabiliyet, olgunlaşp zenginleştikçe dini duyguların eşlik ettiği tecrübelerin ortaya çıkmasına yardımcı olur. İnsanın doğumundan ölümüne hayat süreci, biyolojik, sosyolojik, psikolojik yetersizlikler içinde geçer. Sonluluk, ölümlülük, belirsizlik, bilgisizlik, güçsüzlük gibi acziyet göstergeleriyle baş edebilmek için insan; mutlak, sonsuz, yüce bir varlığa teslim olma ve ona kendini adama ihtiyacı duyar. Bu yönelişte çeşitli psikolojik eğilimler olabilir; fikri açıklık ve anlam ihtiyacı, şükür ve minnettarlık ihtiyacı, güvenlik ve sığınma ihtiyacı gibi beklentiler bulunabilir.³⁶⁴ Böylelikle gerçek Tevhid inancına sahip bir insanın mutsuz olması için bir neden bulunmaz. Görünmeyene iman insanın gelişmişlik düzeyini gösterir. Görünür olandan görünmeyene iman, insanlığın tekâmülüdür.³⁶⁵

Kulluk, insanın Yaratıcı ile bağlantı kurmayı başarması, ibadet ise, bu bağlantıyı sürdürerek güç kaynağından enerji almasını sürdürmesidir. Eğer insan mutlak bir güce inanırsa, kendini ona karşı sorumlu hisseder. Bu inancın gereğini yapar. Eğer bu inançtan yoksun kalırsa, hesap vereceği kimse olmayacaktır.³⁶⁶ Bu insanların sayısının toplum içinde artması, o toplumun çöküşünü hızlandırır.

İnsanda ölümün algılanması ile ilgili genetik bir eğilim vardır. Şu ana kadar tanımlanmış olmasa da, zaman kavramı ile ilgili olduğu düşünölen bir gen, insanın ölüm gibi bir gerçekle yüzleşeceğinin farkına varmasını sağlar.³⁶⁷

Esasen her canlının temel güdüsü hayatta kalmaya çalışmaktır. İnsan da bu amaçla hayatı boyunca çalışır. Günümüzde bunca teknolojik ilerleme ve gelişmeye rağmen insan ölümün gizemi karşısında çaresizdir. Ölüm korkusu birçok farklı korku ve kaygı türlerini bünyesinde taşır; belirsizlik korkusu, bedeni kaybetme korkusu, acı duyma korkusu, yalnızlık korkusu, yakınlarından uzak olma korkusu, denetimi kaybetme korkusu, kimlik duygusunu kaybetme korkusu gibi.³⁶⁸

Bu noktada din, sunduğu inanç ve değerler sistemine uygun yaşamak şartıyla, korku ve endişeden uzak, huzurlu ve sonsuz bir hayat vaat eder. Böylece din, inananlar için ölüme olumlu bir anlam kazandırır.³⁶⁹

³⁶⁴ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yay., 2002, s.152-153.

³⁶⁵ Tarhan, *a.g.e.*, s.197.

³⁶⁶ Tarhan, *a.g.e.*, s.212.

³⁶⁷ Tarhan, *a.g.e.*, s.207.

³⁶⁸ Hökelekli vd., *a.g.e.*, s.54.

³⁶⁹ Hökelekli vd., *a.g.e.*, s.55.

Akıl gelecek için planlar yapar. Akıllı insan geleceğini bildiği ölümden sonrası için de hazırlık yapar. Sonsuzluğa inanan birisi için ölüm korkunç bir şey değildir. Dahası ölümden sonrası için hazırlık yapan kişi, yeterince çalışarak sınava giren öğrenci gibidir. Ölümden sonrası için kendi adına umutludur. Ölüm korkusunu yenmek için ‘ölümü düşünmemeyi tavsiye etmek’ gerçekçi bir görüş değildir. İnsan ölümü gerçekten unutamaz. Bazı kişiler ölümden sonra hayat olamayacağına inanarak, tüm planlarını bu dünya hayatı üzerine yapmakta ve Kur’an-ı Kerim’de sıkça kendilerinden bahsedilen, kalpleri hastalıklı insanlar ortaya çıkmaktadır. İnsan baş edemediği gerçeklerden kaçma eğilimindedir. Bunların başında ölüm korkusu gelir. Ölüm korkusu, inananlar için, öldükten sonra yaptığı kötülüklerin hesabını verme korkusu, daha doğrusu hesap verememe ve azap korkusu anlamı taşır. Ancak ölümden sonra bir hesap günü olacağı konusunda şüphe içinde olanlar için, ‘ölüm korkusu’ öldükten sonra karşılaşacaklarından değil, “ölmekten korkmak”tır. Yani ölüm ile bu hayattan ayrılmaktan korkmaktır. Münâfikların ölüm korkusunun ölmekten korkmak şeklinde olduğu söylenebilir.

Bu nedenle münâfiklar Allah yolunda savaşmaktan türlü bahanelerle kaçarlardı. Ölümden korktukları için hem savaşa katılmazlardı hem de savaştan kaçtıklarının düşünülmesini istemezler. Bu nedenle psikolojik savunma mekanizmalarından rasyonalizasyonu (mantığa bürümeye) kullanarak onlara acı veren ve anksiyete yaratan durumdan akla uygun açıklamalar yaparak kurtulmaya çalışırlardı. Sahte bahanelerle savaşa katılmamalarının haklı bir nedeni varmış gibi göstermek isterler. Onların bu durumunu ayet aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadır;

“Allah’ın Rasulünün çağrısına uymayarak seferden geri kalanlar, yerlerinden ayrılmamış olmaktan dolayı sevinç duydular; canlarıyla, mallarıyla Allah yolunda savaşmak istemediler, üstelik ‘Bu sıcakta sefere çıkmayın’ dediler. De ki ‘Cehennem ateşi çok daha sıcaktır.’ Anlayabilselerdi!”³⁷⁰

Tebük Seferi’ne katılmamak için havanın sıcak olduğu bahanesine sığınan, aynı zamanda mü’minleri de sefere gitmekten caydırmaya çalışarak, bahanelerinin haklılığını göstermeye çalışan münâfikların kötü niyetleri Allah Teâlâ tarafından açığa çıkarılıyor. Münâfikların savaşa gitmeme kararlarını açıkça belirtmek yerine, savaşa gitmeyi çok

³⁷⁰ Tevbe, 9/81.

istedikleri halde dış şartlar nedeniyle gidemiyormuş gibi konuşmaları onların çıkarıcı ve ikiyüzlü kişiliklerinin sonucudur.

Bu davranışları psikolojik yönden değerlendirildiğinde, Rasyonalizasyon (mantığa bürüme) savunma biçimiyle akla uygun bir gerekçe bulma ve haklılıklarını bu gerekçeye dayandırma çabaları gözden kaçmamaktadır. Münâfikların bu tutumlarında entellektüalizasyon savunma biçimini kullandıkları da söylenebilir. Dikkati kendi iç duygularından dış olaylara çekmek için, olayları sırf bilgi boyutunda ele almak, örneğin havanın çok sıcak oluşuna vurgu yaparak, savaştan kaçma isteklerini geri planda bırakmak entellektüalizasyon savunma biçimi ile açıklanabilir. Sadece kendilerini değil, Müslümanları da düşünüyormuş gibi gösterip, kaçma isteklerini göz ardı etme çabaları da açıktır.

“Şayet Allah seni onlardan bir toplulukla tekrar karşılaştırır da başka bir sefere çıkmak için senden izin isterlerse, de ki; ‘Bundan böyle benimle asla sefere çıkmayacak ve benim maiyetimde düşmana karşı asla savaşmayacaksınız. Mademki ilk önce oturup kalmayı yeğlediniz, şimdi de geride kalanlarla birlikte oturmaya devam ediniz.’”³⁷¹

Vahiy, münâfikların niyetlerini ortaya koyduktan sonra, Müslümanların onların bahanelerine inanmadıklarını gösterircesine, bundan sonraki seferlere alınmamalarını buyurmaktadır.

3.5.3. Kalplerinde Hastalık Bulunması, Kalplerinin Mühürlü Olması

Toplum içinde yaşayan bireyin yaşadığı toplumun kültürel norm ve ahlâkî ilkelere göre davranması ve olgunlaşması beklenir. Bu kültürel norm ve ahlâkî ilkelerden önemli ölçüde sapmalar kişinin o toplumdaki ayrışmasının bir işaretidir. Bu sapmalar süreklilik arz ettiğinde kişiye özgü iç yaşantısı ve davranış örüntüsü ortaya çıkar. Bu durumda bir tür kişilik bozukluğundan bahsedilir.

Kişilik bozukluklarının, farklı etkenlerin karşılıklı etkileşimleri ve bir arada bulunmaları ile ortaya çıktığı düşünülebilir. Bu bozukluklarda temel problem, kişinin kendisini ve diğerlerini algılamasındaki sorunlardır. Kur'an-ı Kerim'de münâfiklik kavramı tam da kişinin kendisini ve diğerlerini algılamasındaki bu sorunları kapsayıcı şekilde ele alınmıştır. Kişide ortaya çıkan bu sorunları Kur'an, bir tür kalbi hastalık olarak aşağıdaki şekilde tanımlamıştır;

³⁷¹ Tevbe, 9/83.

“İnsanlardan öyleleri de var ki, inanmadıkları halde; ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ derler. Akıllarınca Allah’ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar, hâlbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar. Kalplerinde hastalık vardır, Allah da hastalıklarını artırmıştır....”³⁷²

Ayette geçen ve ‘hîle’ manasına gelen Hud’a kelimesi esasında içinde bir ‘gizlilik’ manası taşır. Başkasına karşı görünüşte doğruluk ve selamet düşündüren bir işi açıklayıp, gerçekte ise, onu zarara uğratacak bir şeyi içinde gizlemek şeklinde tanımlanır. Şuur ise, şu anda his halinde olan ve henüz hafızaya ve akla tamamen geçmemiş bulunan açık bir ilimdir. Şuur, dalgınlığın zıddıdır.³⁷³

Münâfikların bu hileciliğinin ve şursuzluğunun sebebi, onların kalplerinde yok edici bir manevî ve ahlâkî hastalık bulunmasıdır. Maraz (hastalık), bedenin dengesini bozan ve görevini yerine getirmesini engelleyen aksaklık durumudur. Maddi hastalık olabildiği gibi manevi hastalık hali de olabilir. Bu hastalık, bilhassa selef müfessirlerinin açıkladığı üzere inançsızlık hastalığı, şüphe ve nifâk hastalığıdır. İdrak ve iradeyi yok eden, bütün ahlâksızlığın başlangıcı olan şek ve şüphe hastalığı bilginin de bütün değerini yok eder. Bütün kötü niyetlerin başı olan bu hastalığa yakalanan kişi hak tanımaz, Allah’tan şüphe eder, Allah’ın emrinden şüphe eder, kitabından, peygamberinden şüphe eder, her şeyden kuşkulandır. Kötü zan ile dolar. Bütün fiil ve hareketleriyle kendisine karşı kendisini yalanlar. Zevkine, keyfine o kadar düşkündür ki onlardan hiç şüphe etmez. Onun için hak ve hayır bir hiçtir. Mevki hırsı, kibir, baş olma sevdası her şeydir. Ona hîle, aldatma, entrika bir başarı gibi görünür, mü’minle mü’min, kâfirle kâfir gibi görünür. Asıl ilginç olan ise, dünya nimetlerine gömülseler de iğneli beşikte gibi can sıkıntısı içinde yaşarlar.³⁷⁴

Ruh ve beden sağlığı bakımından kalp çok önemli bir organdır. Kur’an dilinde kalp, daha ziyade vicdan, iman ve ahlâkın merkezi olarak anlamlandırılır. Bu merkez aynı zamanda insan kişiliğinin, tutum ve davranışlarının ana kaynağıdır. Nitekim Buhari’nin naklettiği bir hadis bu konuda şöyle söyler;

“Dikkat edin bedende bir parça et vardır, o düzgün olunca bütün vücut düzgün olur, bozuk olunca da bütün vücut bozuk olur, işte bu kalptir.”³⁷⁵

³⁷² Bakara. 2/8-9-10.

³⁷³ Yazır, a.g.e., C. 1, s.203.

³⁷⁴ Yazır, a.g.e., C. 1, s.206-207.

³⁷⁵ Buhârî, İman,24.

Kur'an, münâfıkların kalplerindeki bu hastalığın toplumsal dirlik ve düzen açısından ne kadar tehlikeli olduğuna dikkat çekmek için aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır;

*“Münâfıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine’de asılsız haber yayanlar yaptıklarına son vermezlerse seni onların üzerine sevk edeceğiz; o zaman seninle beraber orada fazla oturamayacaklar, Allah’ın rahmetinden uzaklaşmış olarak nerede bulunsalar yakalanıp öldürülecekler.”*³⁷⁶

İkiyüzlüler, Hz. Peygamber aleyhinde ileri geri konuşup duranlar, namuslu insanlar hakkında kötü sözler uyduranlar ve kalpleri kötülük planlamaktan artık sağlıklı çalışamaz hale gelmiş bu insanlar, Allah’ın gazabını celbetmiş, bu davranışlarından vazgeçemedikleri takdirde büyük bir cezaya çarptırılacakları, hatta lanetlenip öldürülecekleri kendilerine ihtar edilmiştir.³⁷⁷

Eğer bu insanların sağlam bir inançları olsaydı, akıllarını kullanabilselerdi ve kalpleri bozulmuş, hastalık yerleşmiş olmasaydı, yüce bir makamdan gelen azap sözünü ciddiye alır, derhal kendilerini düzeltmenin yollarını ararlardı. Münâfıklıkta kalmayı tercih edenlerin sonlarını yine Kur’an haber veriyor;

*“Kalplerinde hastalık olanlara gelince, bu onların kirlerine kir katmıştır ve onlar inkârcı olarak ölüp gitmişlerdir. Ne zaman bir sûre indirilse ‘Sizi birisi görüyor mu?’ diye birbirlerine bakarlar, sonra sıvışıp giderler. Anlamamakta direndikleri için Allah da onların kalplerini çevirmiştir.”*³⁷⁸

Kalplerinde hastalık olan münâfıkların zararlarının ancak kendilerine olduğu, onların çirkin davranışları sürdükçe pislik içinde kalmakta oldukları, en kötüsü içinde buldukları durumdan ders çıkaramayıp ikiyüzlülükte ısrarcı oldukları ilgili ayetlerde belirtilmektedir. Bu nedenle, sırf kendi tercihlerinin sonucu olarak, Allah onların bozuk yüreklerinde münâfıklığı kalıcı³⁷⁹ kılmıştır.

*“Kalplerinde hastalık bulunanların, ‘Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz’ diyerek onların dostluklarını kazanmaya çalıştıklarını görürsün... ..”*³⁸⁰

‘Kalplerinde hastalık bulunanlar’ sözünden maksat inanmadıkları halde inanmış görünen münâfıklardır. Cahiliye döneminde Arabistan’daki Yahudiler ve Hıristiyanlar

³⁷⁶ Ahzâb, 33/60-61.

³⁷⁷ Ateş, a.g.e., C. 4, s. 2091.

³⁷⁸ Tevbe, 9/125,127.

³⁷⁹ Tevbe, 9/77.

³⁸⁰ Maide, 5/52.

ekonomik bakımdan putperest Araplardan daha iyi durumda idiler. Medine’de Yahudiler en verimli topraklara sahip oldukları gibi ticaretle de etkindiler. Yarımadanın diğer bölgelerinde özellikle Yemen’de bulunan Hıristiyanlar da ekonomik bakımdan diğerlerinden daha iyi durumda idiler.

“Sorumluluk sadece varlıklı oldukları halde senden izin isteyenler için vardır. Onlar geride kalanlarla beraber olmayı yeğlediler; Allah da onların kalplerini mühürledi; artık doğruyu bilemezler.”³⁸¹

“Geride kalanlarla beraber olmayı yeğlediler de kalpleri mühürlendi; artık anlayıp kavrayamazlar.”³⁸²

Yukarıdaki iki ayette, Tebuk seferine çıkmamak için bahaneler uyduran, varlıklı oldukları ve sefere gidebilecek durumdayken izin isteyen kişileri kast ederek kalplerinin mühürlenmesine sebep oldukları bildirilmektedir. Geride kalanlar diye tercüme edilen ‘havâlif’ kelimesi Arap dilinde daha çok kadınları ifade etmek için kullanılır; fakat ‘belirli bir işte kendisinden verim alınamayacak olanlar’ anlamına da gelir. Bazı müfessirlere göre, kadınlara benzetilmek onların ağırına gideceği için kelime bu anlamıyla kullanılmıştır.³⁸³

“İnananlar, ‘Keşke savaşa izin veren bir Sûre indirilmiş olsaydı!’ derler. Ama hükümü açık bir Sûre indirilip de onda savaştan söz edilince, kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığı geçiren kimsenin bakışı gibi sana baktığını görürsün. Onlara yakışan da budur!”³⁸⁴

Ayette, savaş gibi açık ölüm riski taşıyan bir durumda hastalıklı kalplerin korku ile dolu olacağı, başka türlü olmasının beklenmediği ve münâfiklardan beklenen tutum ve davranışı açık bir şekilde ortaya koymuştur.

3.5.4. Yalan Söylemeleri, Kalplerinde Olmayı Konuşmaları, Gerçekte İman Etmemiş Olmaları

Allah ve ahiret inancı kalbinde yer etmemiş, dolayısı ile gizlediklerinin de açığa vurduklarının da bir ‘Bilen’i olduğuna ve bir gün hesabının sorulacağına inanmayan insanların, buldukları durumu kendi lehlerine çevirmek için en çok başvurdukları yol

³⁸¹ Tevbe, 9/93.

³⁸² Tevbe, 9/87.

³⁸³ Karaman vd., a.g.e.,C.3, s.45.

³⁸⁴ Muhammed, 47/20.

‘yalan söylemektir’. Sosyolojik ve psikolojik anlamda insanları yalana yönelten sebeplere bakıldığında, kişilerin kişilik özellikleri ile ilgili sebeplerin ön plana çıktığı görülür. Zaten yalan söylemeyi alışkanlık haline getiren insanların genellikle hastalıklı kişilik yapısında oldukları söylenebilir.

Örneğin kişi gururu ve kibri nedeniyle yalan söyler. ‘Bilmiyorum’ demek zor geldiği için yalanı tercih eder. Ya da başkalarına gösteriş yapmak ister. Her zaman üstün gelen ve haklı olan taraf olmak istediği için bile bile gerçekleri saptırır. Hayatında yalana rahatlıkla yer veren kişi, çoğu zaman bir çıkar için yalandan yana tavır koyar. Başkaları ile alay etmek, zor durumda bırakmak, toplumun gözünde itibarını düşürmek amacıyla yalan ve iftiraya varan sözler söylenir. Yani kötülük yapmak ve aldatmak için yalan söylenir. Zor gelen bir işi yapmaktan kurtulmak için de yalan söylenir. Karşısındakileri kendi istediği yönde düşündürmek için, yaşadığı veya şahit olduğu bir şeyi abartarak anlatmak da yalan söylemek demektir. Yapmayacağını bile bile söz vermek ve yerine getirmemek de bir çeşit aldatmacadır. Sıklıkla insanlardan korkup çekinerek yalan söylenir. Bazen de sebepsiz yere sırf alışkanlıkla yalan söylenir.

Yalana sevk eden bütün bu nedenler ve özellikler, bir toplum içinde bir arada yaşamının zeminini oluşturan güven duygusunu ortadan kaldıran bir durumdur. Toplumsal norm ve ahlâki ilkeler bu zemin üzerinde geliştiği için güven duygusunu zedeleyen veya tahrip eden yalan en önemli kişilik bozukluğu olarak kabul edilebilir. Münâfikları anlatan Kur’ân ayetlerinde onların yalan söyleme alışkanlıklarına sürekli vurgu yapılmış olduğu görülmektedir. Aşağıda münâfikların yalan konuştuklarını açıkça bildiren ayetlerden, tefsire gerek olmaksızın örnekler verilmektedir;

“....‘Amacımız sadece iyilikti’ diye de yemin edecekler. Allah şahid onlar kesinkes yalancıdırlar.”³⁸⁵

“İnsanlardan öyleleri de var ki, inanmadıkları halde; ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ derler. Akıllarınca Allah’ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar, hâlbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar.”³⁸⁶

“.....Yalan söylediklerinden dolayı onlara acı veren bir azap vardır.”³⁸⁷

“.....Bilin ki onlar yalancıların ta kendileridir.”³⁸⁸

³⁸⁵ Tevbe, 9/107.

³⁸⁶ Bakara, 2/8,9.

³⁸⁷ Bakara, 2/10.

³⁸⁸ Mücâdele, 58/18.

“.....Onlar iman etmiş değildirler, bundan dolayı Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allah için kolaydır.”³⁸⁹

“Münâfiklar sana geldiklerinde, ‘Senin kesinlikle Allah’ın peygamberi olduğuna tanıklık ederiz’ derler. Allah, senin, O’nun peygamberi olduğunu biliyor ve Allah münâfikların yalancı olduğuna tanıklık ediyor.”³⁹⁰

“Mü’minlerle karşılaştıklarında ‘İman ettik’ derler, reisleriyle baş başa kaldıklarında ise, ‘Biz sizinle beraberiz, biz sadece alay ediyoruz’ derler.”³⁹¹

“.....Allah onların göz göre göre yalan söylediklerine tanıklık ediyor.”³⁹²

“Yanınıza inkârla girip inkârla çıktıkları halde, size geldiklerinde ‘İnandık’ derler. Allah gizlediklerini daha iyi bilmektedir.”³⁹³

“.....Onlara, ‘Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulunun’ denildi. Onlar, ‘Savaş olacağını bilsek elbette size katılırız’ dediler. O gün onlar imandan çok küfre yakındılar. Kalplerinde olmayanı, ağızlarıyla söylüyorlardı. Gizlediklerini Allah onlardan daha iyi bilir.”³⁹⁴

Uhud savaşı için Medine’den yola çıktıktan sonra, savaş alanına gelmeden, Abdullah b. Übey’in başını çektiği 300 kişilik grup geri dönme kararı alınca Müslümanlar, onları Allah yolunda savaşmaları için ikna etmeye çalıştılar. Ancak münâfiklar; ‘Bugün burada bir savaş olacağını sanmıyoruz. Eğer savaş olacağını tahmin etsek elbette sizinle geliriz’ bahanesi ile savaşmaktan kaçıyorlardı. Oysa müşriklerin Bedir savaşının intikamını almak için her türlü savaş hazırlığını yapıp geldiklerini çok iyi biliyorlardı.³⁹⁵

Elmalılı bu ayetin tefsirinde ‘Savaşmayı bilseydik savaşırık’ anlamı da olabileceğini belirtmektedir. Böylece bozgunculuk çıkarmak ve alay etmek istediler. O gün onlar imandan çok küfre yakın idiler. Kalplerinde olanın tersini söylüyorlardı.³⁹⁶

“Ey Peygamber! Kalpleri inanmamış olduğu halde ağızlarıyla ‘İnandık’ diyenlerden ve Yahudilerden inkarda yarışircasına koşanlar seni üzmesin.....”³⁹⁷

³⁸⁹ Ahzâb, 33/19.

³⁹⁰ Münâfikûn, 63/1.

³⁹¹ Bakara, 2/14.

³⁹² Haşr, 59/11.

³⁹³ Maide, 5/61.

³⁹⁴ Âl-i İmrân, 3/167.

³⁹⁵ Karaman vd., a.g.e., C.1, s.712.

³⁹⁶ Yazır, a.g.e., C.2.s.463.

³⁹⁷ Maide, 5/41.

Müslümanların yanında savaşmaktan kaçtıkları halde ısrarla bahane uydurarak aslında savaştan kaçmadıklarını ve önemli gerekçelerle katılmadıkları yalanını söylüyorlar;

*“Arap kabilelerinden savaşa katılmayanlar sana, gönüllerinde olmayanı dillerinin ucuyla söyleyerek, ‘Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah’ın bizi bağışlamasını iste’ diyecekler.”*³⁹⁸

Bu ayette sözü edilen Arap kabileleri, Medine civarında yaşayan ve daha önce Hz. Peygamber ile birlikte sefere çıkma sözü verdikleri halde sonra cayan Bedevi gruplardır. İmanları kişiliklerine ve kararlarına yeterince yansımamış olan bu gruplar, mü’minlerin sağ salim evlerine dönemeyeceklerini düşünüyorlardı.³⁹⁹

Kendilerine sefere neden katılmadıkları sorulunca da hayvanları ile çocuklarının bakımını bahane ettiler. Tıpkı münâfikların yaptıkları gibi....

*“Kolay elde edilecek bir kazanç ve kısa bir yolculuk olsaydı mutlaka peşinden gelirlerdi; fakat meşakkatli yol onlara uzun geldi. Bir de kalkıp, ‘Gücümüz yetseydi, mutlaka sizinle beraber sefere çıkardık’ diyerek kendilerini helak edercesine yemin edecekler. Oysa Allah, onların mutlaka yalan söylediklerini biliyor.”*⁴⁰⁰

Vahiy, kendi çıkarları için bile olsa uzun ve meşakkatli bir yolculuktan kaçınan münâfikların, eğer kolay yoldan ganimet sağlansaydı, gönüllü olacaklarını bildiriyor. Münâfiklar ise, durumu gerçek niyetlerini saklayıp, güç yetiremedikleri ya da malları ve ailelerini korumak zorunda oldukları bahanesine sığınarak savaştan kaçıyorlar.

*“Bir de şunlar var ki, zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkârcılıklarını pekiştirmek, mü’minlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Rasulüne savaş açmış kişi lehine fırsat kollamak üzere bir mescid yapmışlardır. ‘Amacımız sadece iyilikti’ diye de yemin edecekler. Allah şahid onlar kesinkes yalancıdırlar.”*⁴⁰¹

Yesrib’teki (Medine) Hazrec kabilesinin ileri gelenlerinden Ebu Amir, cahiliye döneminde müşrik iken, daha sonra Hıristiyan olmuş, Hz. Peygamberin Medine’ye gelmesinden sonra O’nun en büyük düşmanlarından biri olarak Bedir Savaşına katılmıştır. Müşriklerin Bedir yenilgisinden sonra da hiç durmamış, her fırsatta Hz. Peygamberi ve inananları Medine’den çıkarmanın yollarını aramıştır. Hevazinlerin

³⁹⁸ Fetih, 48/11.

³⁹⁹ Karaman vd. a.g.e., C.5, s. 71.

⁴⁰⁰ Tevbe, 9/42.

⁴⁰¹ Tevbe, 9/107.

Huneyn Savaşında yenilmesinden sonra Şam'a gittiği, oradan Kuba'daki münâfiklara, 'Ben Bizans İmparatorundan yardım getireceğim, Muhammed ve arkadaşlarını Medine'den çıkaracağım, siz olabildiğince hazırlık yapın, benim için de bir mescid yapın' diye haber gönderdiği rivayet edilir.⁴⁰²

Münâfiklar, uzakta oturan yaşlıların Mescid-i Nebi'ye ve Mescid-i Kuba'ya yetişememesini gerekçe göstererek, gerçekte ise, kendilerine bir toplanma yeri yapmak için Salim b. Avf kabilesinin bulunduğu yere bir mescid inşa ettiler. Meşruiyet kazandırmak için de açılışı yapmasını Hz. Peygamber'den istediler. Tebuk Seferi hazırlıkları ile ilgilenen Hz. Peygamber, 'İnşaallah döndüğümüzde orada namaz kılarız' buyurdu. Sefer dönüşü tekrar aynı talepte bulundular. Hz. Peygamber verdiği sözü tutmaya hazırlanırken ilgili ayetler nazil oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber anılan mescidi yıktırdı.⁴⁰³

Münâfikların bu eylemleri psikolojik açıdan yakın plana alındığında; yaptıkları işin amacını, gerçek amacından farklı göstererek çarpıttıkları görülür. Dikkatleri üzerlerine çekmemek için bilinçli olarak yapılmış olan bu çarpıtma düpedüz bir aldatmaca idi. Allah Teâlâ, dindarlık kisvesi altında iyi niyetle yapılmış gibi gösterilmeye çalışılan bu nifâk faaliyetini haber vermeseydi, Hz. Peygamberin bu masum görünüşlü şer niyeti fark etmesi gecikebilirdi.

Münâfiklar gerçek amaçlarını ulvi bir amaç ile maskeleyerek hedeflerine ulaşmak istemişlerdir. Burada psikolojik savunma mekanizmalarından biri olan rasyonalizasyon (mantığa bürüme) ile akla uygun bir gerekçelendirme yapılmıştır. Ayrıca gerçek süfli amaçlarını yüce bir amaç olan yaşlılara yardım ile maskeleyerek Yüceltme savunma mekanizmasını kullanmışlardır. Burada hedeflerine ulaşmak ve gayrı meşru amaçlarını meşrulaştırmak maksadıyla Hz. Peygamberi namaz kıldırmak için davet etmeleri de dikkate değerdir.

Gerçekleri saptırma, kötü niyetli insanların çok sık kullandıkları bir aldatma biçimidir. Normal haliyle kabul görmeyecek bir eylem ya da düşünceyi tumturaklı bir gerekçe ile kabul görür hale getirmek, insanların hem başkalarını hem de kendilerini kandırmak için kullandıkları bir yöntemdir. Kişinin kendini duygusal, mantıksal ve ruhsal olarak rahat hissedebilmesi için dışsal verileri, olayları, yaptıklarını çarpıtarak söylemesi, gerçek dışı ama geçerliliği olabilecek gerekçelere bağlaması bir çeşit

⁴⁰² Ateş, *a.g.e.*, C.3, s.1190.

⁴⁰³ Karaman vd., *a.g.e.*, C.3, s.61.

savunma biçimidir. Dırar mescidini yapmakla, toplumda zor durumda olan insanların faydasına olacak faaliyetler yapıyor gözükmek kuşkulandırmayacak ve itiraz edilmeyecek, oldukça kurnaz bir plan idi. Ancak bilmedikleri bir şey vardı; “...zira Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır. (Allah tuzakları boşa çıkaranların en hayırlısıdır.)”⁴⁰⁴

Bir insanda gerek kendini gerekse toplumu kandırmak veya yanıltmak için bu tür tutum ve davranışlar karakter özelliği haline gelirse psikolojik açıdan bir tür “kişilik parçalanmasından” bahsedilebilir. Kur’an münâfıkların bu özelliklerine aşağıdaki ifadelerle dikkat çeker:

“Allah’a verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı Allah, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalplerine ikiyüzlülük sokmuştur.”⁴⁰⁵

Kur’an-ı Kerim yukarıda mealleri verilen pek çok ayette, münâfıkların “kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söyledikleri”ni bildirmektedir. Bu durum sıradan bir ‘yalancılık’tan daha ileri bir psikolojik rahatsızlık durumudur. Kalbin taşıdığı tam tersini dışa vurmak, kalbin ayrı, dilin ayrı işleme kişilik psikolojisinde şahsiyet parçalanması olarak bilinir. Bu tür insanlar inanç konusunda çifte standartlı⁴⁰⁶ olurlar ve olmadıkları bir kişi rolü oynayarak “mış” gibi yaşarlar.

Aldert Vrij yalan ve yalancılar üzerine yaptığı çalışmasında iyi yalancıların özelliklerini şöyle sıralamıştır;⁴⁰⁷

- * Yalan söylerken suçluluk duymamak
- * Kendine güveni tam olmak
- * Yalan söylerken zorlanma işaretleri göstermemek
- * Zihinsel olarak zorlanmamak
- * Söylediği yalanları hatırlayacak kadar iyi bir hafızaya sahip olmak

Anlaşıldığı gibi etkili ve inandırıcı yalancılar, iyi bir donanıma sahiptirler. Onların topluma vereceği zararları bertaraf edebilmek için de, dikkatli ve uyanık olunmalıdır. Yalan ve yalancılığın topluma ve bireylere verebileceği zararlardan

⁴⁰⁴ Enfâl, 8/30.

⁴⁰⁵ Tevbe, 9/77.

⁴⁰⁶ Bayraklı, a.g.k., <https://www.youtube.com/watch?v=ER1W7K8-658> (29.08.2018).

⁴⁰⁷ Emrah Akçay, “Yalan Söyleme Kabiliyeti ve Hafıza: Cinsiyetler Arası Karşılaştırma”, *Selçuk İletişim D*, C:7, sayı:3, 2012. s.236-237.

korunmanın yolu yine vahiy tarafından inananlara öğretilmekte ve dikkatli olunması emredilmektedir;

*“Ey İnananlar! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse, onun doğruluğunu araştırınız. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de, sonra yaptıklarınıza pişman olursunuz.”*⁴⁰⁸

3.5.5. Bozgunculuk Yapmaları, Nifâk Çıkarmaları, İkiyüzlü Olmaları, Savaştan Kaçmaları

Münâfik adam manevi yapısı tünel tünel olmuş kişidir, bir taraftan çıkış bulamaz öbür tünelden çıkar.⁴⁰⁹ Ne zaman hangi tünelden çıkacakları bilinemez. Onların manevi yapısındaki bu tüneller aslında psikolojik savunma mekanizmalarıdır. Bilinçli veya bilinçsiz olarak her durumda gerçeğe ve ilkeye göre değil kendilerini rahatlatmak şekilde bu psikolojik savunma mekanizmalarını kullanarak çıkarlarına uygun olan tutum ve davranışları benimserler. Allah’ı ve iman edenleri veya birey ve toplumu kandırdıklarını sanırlar. Bu halleriyle münâfiklar ‘aldatan adam’ durumundadırlar, ama ‘kendilerini aldatan adam’dırlar. Buna ‘Bumerang Etkisi’ denir. Davranışın sonucu kendisine döner. Ancak bunun farkında değildirler. Bu durumda münâfikları ‘bilinçsiz veya şursuz kişi’ olarak tanımlayabiliriz. Bilinçsizdirler çünkü gerçekler ve ilkelerden kopuk yaşarlar, şursuzdurlar çünkü asıl kendilerini aldattıklarının da farkında değildirler. Kötüyü iyi göstermek isterler, iyiyi kötü bellerler. Bu bilinçsiz, şursuz beyin, onların kalplerinde bozukluk, yani hastalık halinden kaynaklanır.⁴¹⁰ Kalplerinde kin, haset, düşmanlık gibi kötü duygular taşıyan, kendi çıkarları için her şeyi yapabilen, sürekli kötülük planlayıp tuzaklar kuran insanlar, toplumsal güven duygusunun kaybolması ve diğer bireylerin huzurunun bozulmasına neden olurlar.

Münâfikların bozgunculuklarının toplum için nasıl kötü sonuçlar vereceği Kur’an’ın dilinden aktarılıyor;

*“O/münâfik, bir iş başına geçtiğinde, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, kültürü ve nesli helak etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.”*⁴¹¹

⁴⁰⁸ Hucurât, 49/6.

⁴⁰⁹ Bayraklı, a.g.k., <https://www.youtube.com/watch?v=ER1W7K8-658>.

⁴¹⁰ Bayraklı, a.g.k., <https://www.youtube.com/watch?v=ER1W7K8-658>.

⁴¹¹ Bakara, 2/205.

Râzi'nin de belirttiği gibi Allah Teâlâ, bir topluluğu kötü niteliklerini belirterek verdiği, o kişinin zatını değil, niteliklerini verdiği anlamı çıkar. O halde her kim yerilen nitelikleri taşıyorsa, aynı yergiyi o da hak ediyordur.⁴¹² Kur'an-ı Kerim'de anlatılan olayların pek çoğunda fiillerin üzerinde durulması, isim zikredilmemesi Kur'an'ın evrenselliğini, tüm zamanlara hitap etmiş olduğunu gösterir.

Muhammed Abduh'un yorumuna göre, 'ürünleri ve nesilleri yok etme' ifadesi ile kötülerin her türlü bencil istek ve tutkuları uğruna insanları ağır sıkıntılar içine sokmaları kastedilmiştir.⁴¹³

Sağlıklı ve doğru düşünme yeteneği kaybolan ve yanlış veri ile yapılan yanlış hesapları, daima yanlış kapıya çıktığı için münâfikları toplumun bozuk, çürük elmaları olarak tanımlayabiliriz. Bu nedenle toplum düzenini bozmakla kalmaz bir de kendilerince toplumun diğer kesimleriyle (mü'minlerle) alay ederler. Bu durum Kur'an'da veciz bir şekilde aşağıdaki ifadelerle yer alır:

*"Onlara 'Yeryüzünde düzeni bozmayınız' denildiğinde, 'Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz' derler. Biline ki, gerçekte bozanlar onların ta kendileridir, ama farkında olmuyorlar."*⁴¹⁴

Mü'minlerin bilgi kaynağı vahiydir. Hz. Peygamber ve beraberindeki mü'minlerin yolunu aydınlatan, onlara yeryüzünü imar etmeleri için doğru yolu gösteren vahiy, münâfiklar tarafından rehber olarak alınmayınca, kendi eğri yollarını doğru sanır, hatta yanlışlarını savunmakta ısrarlı olurlar. Beşeri bilgi kaynakları çoğu zaman tek başına yeterli olamayacağı için kendi akıllarını beğenerek yola çıkanlar, düzen bozucu olmaktan öteye gidemezler. Ama bunu en doğru işi yapıyormuşcasına savunurlar.

*"Onlara 'Diğer insanlar gibi siz de iman ediniz' denildiğinde, 'Akılsızların inandıkları gibi mi biz de inanalım' derler. Biline ki, asıl akılsızlar onlardır, fakat bilmezler."*⁴¹⁵

İnkârcılar yalnız kendi akıllarını beğenir ve ona güvenirlir. İman ehlini ise, sosyal ve ekonomik açıdan güçsüz buldukları için iman edişlerini de küçümserler. Oysa

⁴¹² Karaman vd., a.g.e., C.1, s.321.

⁴¹³ Karaman vd., a.g.e., C.1, s.321.

⁴¹⁴ Bakara, 2/11-12.

⁴¹⁵ Bakara, 2/13.

akıl tek başına hidayetın sebebi olmaya yetmez. Vahiy “akıllı olmayı” değil, düşünmeyi yani akılı doğru bir şekilde kullanmayı önemsemıştır.

Münâfıkların pek çoğu tehlike yaklaştığında mü’minlerin yanında savaştan kaçınırlar. Bununla da yetinmeyip ortalığı karıştırmak için diğerlerini de savaştan vazgeçirmeye çalışırlar ki, Allah onların gerçek niyetlerini mü’minlere bildirmektedir. Esasında savaş iman konusunda ciddi bir sınavdır. Münâfık bir şekilde kendini gizlemeyi başarmış olsa bile, söz konusu savaş olunca, savaştan kaçarak kendini ele verir. Bu nedenle savaş zamanları samimi mü’minlerle, münâfık karakterli kişilerin ayrıştıkları zamanlar olmuştur. Bu dönemlerde vahiy de onların bu durumlarına dikkat çekmiş, gerçek niyetlerini açıklamıştır. Savaştan ısrarla kaçındıkları halde o mekânlarda neden buldukları merak konusu olabilir; ya nifâk çıkartıp, mü’minlere zarar vermek ya da, mü’minlerin faydalarına olacak bir durumdan kendileri de faydalanmak istemektedirler.

“Allah’ın Peygamberine muhalefet etmek için savaştan geri kalanlar, yerlerine oturmaları ile sevindiler; mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler ve ‘bu sıcakta savaşa gitmeyiniz’ dediler. De ki: ‘Cehennem ateşi daha sıcaktır.’ Keşke anlasalardı.”⁴¹⁶

Tebük seferine katılmamak için havaların aşırı sıcak oluşunu bahane eden, kendi katılmadıkları gibi mü’minleri de vazgeçirmeye çalışan münâfıklar, sadece Allah yolunda canıyla, malıyla mücadele etmeme suçu işlemiyorlar, aynı zamanda şartların uygun olmadığına dikkat çekerek, sefere gidecek olanları caydırmak istiyorlar. Mü’minlerin çoğunun sefere çıkmasını engelleyemeseler bile, fitne ve bozgunculuk çıkarmayı, gerginlik yaratmayı ve ortalığı bulandıracak söylemlerde bulunmayı ve diğer münâfıklarla zayıf imanlı Müslümanlarda kafa karışıklığı yaratmayı bir şekilde başarıyorlardı. Bu şekilde günahlarını artırıyorlardı. Öyle ki, ilerleyen ayetler, Hz. Peygamber’e, bir daha sefere çıkmak için izin isterlerse asla izin vermemesini, onların arasından ölen birinin de namazını kılmayıp, mezarı başında durmamasını emretmektedir.

⁴¹⁶ Tевbe, 9/81.

“Şayet onlar sizinle beraber sefere çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranıza sokulacaklardı; içinizden onlara kulak asacak olanlar da vardı. Allah zalimleri çok iyi bilir.”⁴¹⁷

Yukarıdaki ayette münâfikların Müslümanlarla birlikte sefere çıkmış olsalar bile, Müslümanlara destek ve yardımcı olmak yerine zarar verici faaliyetlerden geri durmayacakları için, onlardan bir fayda beklenmemesi gerektiği açıkça belirtilmiştir. Anlaşıyor ki, kötülük ve nifâk kaynağı olan yürekler, nereye koyarsanız, orada nifâk tohumları eker ve yaymaya çalışırlar. Ve toplum içinde onların bu kötü ürünlerine talep gösterenler her zaman bulunabilir.

Vahiy, Hendek savaşı sırasında mü'minlerin hem Mekke müşrikleri, hem Yahudiler hem de kendi içlerindeki münâfik gruplarla mücadelelerini, şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmalarını, samimi inananlar ile münâfik ve zayıf imanlıların seçilip ayrılışlarını ve Allah'ın yardımıyla düşmanların püskürtülmesini⁴¹⁸ anlatmaktadır.

“İşte orada mü'minler imtihandan geçirilmişler ve şiddetle sarsılmışlardır. Münâfiklar ile kalplerinde hastalık olanlar, 'Meğer Allah ve Peygamberi bize boş vaatlerden başka bir şeyde bulunmadı' diyorlardı.”⁴¹⁹

Uhud savaşındaki bozgunun ardından, Hz. Peygamberle birlikte, önünde-sonunda zafere ulaşacaklarına olan inançlarını yitirmeden var güçleriyle savaşan bir gruba, Allah, hafif bir uyuklama hali vermiş böylece hem dinlenmiş, hem de heyecanları yatışmıştı. Müslümanlar Uhud'da savaş esnasında veya hemen sonrasında böyle bir ilâhî lutfu mazhar oldular;

“Sonra o kederin ardından Allah size bir güven, bir grubunuzu kendinden geçiren uyuklama hali verdi; bir grup da kendi canlarının derdine düşmüşler, Allah hakkında haksız yere Cahiliye düşüncelerine kapılarak, 'Bu işten bize ne?' diyorlardı. De ki: 'İşin tamamı Allah'a aittir.' Sana açmadıklarını içlerinde gizliyorlar: 'Bu işte bizim görüşümüz alınsaydı burada öldürülmezdik' diyorlar.”⁴²⁰

Savaşa katılanlardan bir grup ise, kendi canlarının derdine düşmüş, meydan savaşı yapılması hususunda alınan kararın hatalı olduğunu, kendi sorumluluklarının olmadığını tartışıyorlardı.⁴²¹ Savaşın mağlubiyetle sonuçlandığı düşüncesiyle hemen

⁴¹⁷ Tevbe, 9/47.

⁴¹⁸ Ahzâb, 33/9-27.

⁴¹⁹ Ahzâb, 33/11,12.

⁴²⁰ Âl-i İmrân, 3/154.

⁴²¹ Karaman ve diğ., a.g.e.,C.1, s.693-694.

sorumlu aramaya başlamış, kendilerini temize çıkararak, meydan savaşı isteyen ve onları dinleyen Hz. Peygamberi sorumlu ilan etmeye kalkmışlardır.

*“O sırada münâfık ve kalplerinde hastalık bulunanlar ‘Bunları dinleri aldattı’ diyorlardı. Oysa her kim Allah’a güvenir ve dayanırsa bilir ki O izzet ve hikmet sahibidir.”*⁴²²

Bedir savaşı öncesinde münâfıklar ve henüz kalplerine iman yerleşmemiş olanlar, Müslümanlara bakıp üç yüz küsür kişilik fakir-fukaradan oluşan topluluğun, bin kişilik güçlü bir düşmana karşı savaşmaya kalkışmasını, ‘Şunları dinleri mağrur etti de takat yetiremeyecekleri bir işe kalkıştılar’ diye yorumluyorlardı.

Mekkeli müşrikler içinde bazı kimseler, müşriklerle Bedir’e kadar gelirken, ‘Şayet Müslüman askeri çoksa o tarafa geçeriz, azsa kavmimizle beraber döneriz’ şeklinde gizli niyetler taşıyorlardı. Bedir’de Müslüman askerlerin sayılarını çok az görünce; ‘Bunları dinleri aldatmış!’ diyerek müşrik safında kalmaya karar vermişlerdi. Allah’a değil de sayıca çoğunluk olan tarafa güvenenlerin kâfirlerin safında öldükleri rivayet olunmuştur.⁴²³

*“Şu münâfıklık edenleri görüyor musun? Ehl-i Kitap’tan inkârcı yandaşlarına, ‘Şayet siz çıkarılacak olursanız, bilin ki biz de sizinle beraber çıkarız, sizin hakkınızda kimseye asla itaat etmeyiz.....Oysa çıkarılsalar asla onlarla beraber çıkmazlar, onlara savaş açılrsa asla yardımlarına koşmazlar.....’”*⁴²⁴

Münâfıklar, Hz. Muhammed’in peygamberliğini inkâr konusunda Yahudilerle birleştikleri için onlarla yandaş olmuşlardır.⁴²⁵ Ayette bildirildiği gibi münâfıkların sözlere sadakat göstermeyerek Yahudilere verdikleri sözden kolayca caymaları da onları Yahudilerle yandaş yapar, çünkü Yahudiler de Müslümanlarla yaptıkları ahdi bozmuşlardı.

*“Onların topu birden sizinle, ancak müstahkem yerlerde ve siperler ardında olduklarında savaşırlar. Kendi aralarındaki gerginlik ve çatışma şiddetlidir: Sen onları birlik içinde sanırsın, oysa kalpleri dağınıktır.”*⁴²⁶

Münâfıklar ve ahidlerini bozan Yahudiler, ortak bir gaye uğruna savaşabilecek bir özveri ruhuna sahip olmadıkları için, ancak kendilerini sağlama aldıkları durumlarda

⁴²² Enfâl, 8/49.

⁴²³ Yazır, a.g.e., C.4, s.240-241.

⁴²⁴ Haşr, 59/11,12.

⁴²⁵ Karaman vd., a.g.e.,C.5, s.296.

⁴²⁶ Haşr, 59/14.

ve kendi mevzilerinde savaşabilirler. Aralarında gönül bağı ve birlik beraberlik yoktur. Hatta gerçekte birbirlerine düşmandırlar. Destekler gibi görünmelerine rağmen birbirlerine güven telkin etmeyen halleri onların ne kadar güvenilmez olduklarını ortaya koymasından önemlidir. Nitekim, ayette benzer manada şöyle buyurmaktadır;

*“Allah’ın gazabına uğramış bir toplulukla işbirliği yapanları görüyorsun değil mi? Bunlar ne sizdendir, ne onlardan. Bile bile de yalan yere yemin ederler.”*⁴²⁷

Müslüman gibi görünen ama gerçekte İslâm düşmanı olanların işbirliği yaptıkları topluluklara karşı da münâfıklık yaptıklarını, yalancılık ve münâfıklığı meslek haline getirenlerin karşılarındaki herkese aynı tutumu gösterdiklerini benzer anlamdaki ayetler bildirmektedir;

*“Mü’minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında şeref mi arıyorlar? Şüphesiz bütün şeref yalnızca Allah’a aittir.”*⁴²⁸

Münâfık, genel kabule göre ikiyüzlü adam olarak tanımlanır. Ancak gerçekte münâfık “çok yüzlü adam”dır.⁴²⁹ Bir münâfık başka bir münâfiğa da gerçek yüzünü göstermez. Dışarıdan bakan onları yandaşları ile birlik olduklarını düşünse de, kalpleri darmadağınaktır, kendi içlerinde de birlik yoktur. Aslında kelimenin kök anlamına bakarak münâfiğin kalbinin köstebek yuvası gibi bölük bölük olduğunu söyleyebiliriz. Münâfıklar, her nereye dönseler, şartlara göre farklı bir yüzlerini gösterirler. Çıkarlarına nasıl uygunsa öyle davranırlar. Önceden verilmiş sözlerinin bir önemi yoktur. Çünkü onlar gerçeklerden kopuk ve ilkelerden bağımsız bir şekilde davranırlar ve sözlerinden dönmek onlara zor gelmez.

Buhârî ve Müslim’de⁴³⁰ geçen bir hadise göre; “Münâfık (kendisine bir şey) emanet edildiğinde ihanet eder. Konuştuğunda yalan söyler. Söz verdiğinde sözünü tutmaz. Husumet güttüğünde haddi aşar.”⁴³¹

Müslim’de ‘O kimse oruç tutsa, namaz kılsa ve kendisinin Müslüman olduğunu iddia etse de (münâfıktır)’ ilavesi vardır.⁴³²

“Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah’a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan

⁴²⁷ Mücâdele, 58/14.

⁴²⁸ Nisâ, 4/139.

⁴²⁹ Mehmet Okuyan, 07.05.2016 “Kur’anî Kavramlar : Kur’an’da Nifâk Kavramı” <https://www.youtube.com/watch?v=iXc6WuX0kLg> (24.08.2018).

⁴³⁰ Buhârî, iman24, mezalim 17; Müslim, iman 106.

⁴³¹ Nevevî, a.g.e., C.3, s.133.

⁴³² Nevevî, a.g.e., C.1, s. 223.

sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da ahretini de yitirmiştir ve apaçık hüsran işte budur."⁴³³

Yukarıda meali verilen ayette, Allah'a kulluğu dünya hayatında rahatlık şartına bağlayan insanların, işleri ters gidince kulluk statüsünden yüz çevirdikleri görülüyor. 'Allah'a şartlı kulluk eder' çevirisi yerine 'Allah'a tereddütler içinde, tam inanmadan, sınırdaki kıyıda kıyıya kulluk eder' manaları da verilmiştir.⁴³⁴

Her iki tercüme şeklinde de inancın 'münâfikça' olduğu söylenebilir. Allah'ın razı olacağı kul olmak yerine, kendi istedikleri gibi bir Tanrı beklentisi ile inanmak; adeta kendi Tanrılarını atadıkları bir din yaşamak istiyorlardı. Bu hadsiz istek, onlara dünyayı da, ahireti de kaybettirmiştir.

Bu ayetin, refah düzeyinin artacağı ümidiyle Müslüman olan bazı bedevi Araplar'ın veya bir Yahudi'nin işleri ters gidince dinden çıkması üzerine indiği rivayetleri vardır.⁴³⁵ Ancak ayet evrensel olarak değerlendirilirse, hemen her devirde ayette anlatılan tip ile karşılaşılabileceği kuşku götürmez bir gerçektir.

Bu ayet insanların din anlayışları veya dinsel motivasyonun kaynağı konusunda evrensel bir ilkeyi ortaya koymaktadır. Nitekim araştırmacılar, insanların dine bakışları ve yaşayışlarındaki samimiyet derecelerini, dini gerekleri yaparken, asıl niyetleri ve amaçlarının ne olduğu konusunda bir takım bilimsel gerçekleri ortaya koymuşlardır. Dindar kişinin dine yönelik ve dini gerekleri yerine getirmedeki amacı samimi, saf niyetlerle olabildiği gibi, din dışı başka amaçları gerçekleştirmeye yönelik de olabilir. Kişiyi motive eden bu iki etki bağlamında, G. W. Allport dindarlık yönelimlerini dış güdümlü dindarlık ve iç güdümlü dindarlık olarak iki temel gruba ayırarak tanımlanmıştır.⁴³⁶

-Dış güdümlü dindarlık, daha çok kişisel ya da grupsal istek ve amaçlara ulaşmak için bir araç durumundadır. Dış güdümlü dindar, Din'i toplumda bir makam ve mevki elde etmek için ya da yoksun olduğu şeylerin telafisi için bir hizmet kurumu olarak görür. Din onların taleplerine hizmet ettiği ölçüde değerlidir. Allah'a karşı bir sorumluluk veya tapınma olmaktan çok, dert ve sıkıntılarını teselli bulma, başları sıkıştığında geçici bir ilişki olarak Allah'a yönelir. Bazı istek ve ihtiyaçlarını dinin

⁴³³ Hac, 22/11.

⁴³⁴ Karaman vd., *a.g.e.*, C.3, s.718.

⁴³⁵ Karaman ve diğ., *a.g.e.*, C.3, s.719.

⁴³⁶ Hökelekli vd. *a.g.e.*, s.35.

dışında daha kolay elde edebileceklerini gördüklerinde, dini ilişki ve bağlarından kolayca vazgeçebilirler. Kendilerini dinin getirdiği değerlere uyarlamak yerine, dini emir ve değerleri kendi yaşantılarına uydururlar.⁴³⁷

-İç güdümlü samimi bir dindarlıkta; inanan kişi, normal şuurunun üstünde başka bir varoluş yaşar. Yüce varlık ile ibadet ilişkisini samimi bir Kul-Râb ilişkisine dönüştürür. Dindarın ruhsal derinliklerinde kurulan bu iletişim dinî şuurun zirve noktasını teşkil eder.⁴³⁸

İç güdümlü dindarlar kendilerini, yaşayışlarını dinin değerlerine uyumlu hale getirme çabası içinde olurlar. Dini görevlerini yerine getirmede devamlılık ve tutarlılık gösterirler.⁴³⁹

Kur'an'da canlarıyla, mallarıyla Allah yolunda cihad ettikleri bildirilen, bazen düştükleri hatadan hemen tövbe edip kendini düzelten, Kur'an'ın cennetle ödüllendirileceklerini vaad ettiği samimi Müslümanların iç güdümlü dindarlar oldukları söylenebilir. Kur'an'da kendilerinden uzun uzun bahsedilen, kendilerini düzeltmedikleri takdirde azapla uyarılan münâfıkların dış güdümlü bir yönelişle dine yöneldikleri açıktır.

3.5.6. Müminlere İftira Atmaları, Gizli Planlar Kurmaları

İftira lugat olarak **f-r-y** kökünden hümâsî olan 'ifterâ' fiilinin masdarı olup, 'yalan uydurmak', 'söz uydurmak' manalarına gelir. İftira etmek anlamında; 'aldatmak' manasında **e-f-k** sülâsî fiilinden masdar olarak 'ifk' ve **b-h-t** sülâsî fiilinden masdar olarak da 'bühtan' kelimeleri kullanılır.⁴⁴⁰

İftira, bir kimseye işlemediği bir suçu ya da kötülüğü isnat etmektir. İftiracı ya kendi işlediği bir suçu başkasının yaptığını söyler, ya da işlemediği halde bir suçu başka birinin üzerine yükler. Her iki haliyle de iftira en zararlı, en acımasız yalandır. Her fırsatta iftira atmayı huy haline getiren insanların bulunduğu toplumlarda, iftira ile bir kişinin şeref, namus ve itibarı zedelenmekle kalmaz, toplumun huzur ve ahenk içinde yaşaması da engellenmiş olur. Kendi küfrünü gizlemek ve etrafta inanmış gibi görünmek isteyen insanlar, başkalarına iftira atarak dikkatleri kendi üzerinden uzaklaştırmış

⁴³⁷ Hökelekli vd.,*a.g.e.*, s.35.

⁴³⁸ Bahadır, *a.g.e.*, s.156.

⁴³⁹ Hökelekli vd.,*a.g.e.*, s.35.

⁴⁴⁰ Hüseyin Algül, "İslâm Tarihinden Örneklerle İftira Olayına Tahlilî Bir Bakış", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:9, Cilt:9, 2000, s.131.

olurlar. Toplumun dikkatini başka yere yöneltip bu arada kendi gizli planlarını uygulayabilirler. Münâfiklar toplumda saygın kişilere iftira ederek onları toplumun gözünden düşürmeyi umarken, bir yandan da gizli planlarını daha rahat uygulamayı hedeflemiş olabilirler. Kişinin kendisi ile ilgili bir konuda; korkudan ya da bir beklenti ile yalan söylemesi çok kötü bir durumdur, kötü sonuçlara yol açabilir. Ama başkasında olmadığını bildiği bir çirkinliği yakıştırmak ve bunu herkese yaymak, çok daha büyük bir kötülüktür. İnsan psikolojisi ile ilgili bir gerçek vardır ki; bir kez etrafta duyulmuş, yayılmış bir yalan, sonradan doğrulanmasa, hatta yanlış olduğu ortaya konmuş olsa bile, ileriki zamanlarda çoğunluk tarafından doğruymuş gibi hatırlanır. Bu, psikolojide “Yanıltıcı Gerçeklik Etkisi” olarak bilinir.⁴⁴¹ Örneğin, ünlü bir siyasetçinin seçim kampanyası konuşması sırasında bayıldığı söylentisi yayılıp, sonradan bu haber yalanlanmış olsa bile, toplumun önemli bir yüzdesi, bunu doğru olarak hatırlayacaktır. Buna bakarak, başkaları hakkında çıkarılmış yalan haberlerin ve iftiraların kısmen de olsa amaçladığı karalama ve itibar düşürme etkisini gösterdiği söylenebilir. Elbette iftiraya uğrayan herkesin masumiyetinin vahiyle ortaya çıkarılması gerekmezdi. Hz. Aişe hakkında uydurulanların iftira olduğu şu ayetlerle ortaya çıkarılıyordu;

“O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır. Bunu işittiğiniz zaman mü'min erkekler ve kadınların birbiri hakkında Hüsn-i zan beslemeleri ve ‘Bu apaçık bir iftiradır’ demeleri gerekmez miydi?”⁴⁴²

Abdullah b. Kâ'b'ın babasından rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur;

“Mü'min, rüzgârın yatırıp kaldırdığı (ama zarar vermediği) yeşil ekin gibidir. Münâfik ise, dimdik iken, rüzgârın bir defada kökünden söküverdiği selvi ağacı gibidir.”⁴⁴³

“Kim bir hata yapar ve günah işler de sonra onu suçsuz bir kimsenin üstüne atarsa, büyük bir iftira ve iğrenç bir günah yüklenmiş olur.”⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Harris, a.g.e., s.55.

⁴⁴² Nur, 24/11,12.

⁴⁴³ Buhârî, Merdâ, 1.

⁴⁴⁴ Nisâ, 4/112.

Ayette geçen ‘hatî’ kelimesi ‘hatâ’ kelimesinden farklı bir anlama sahiptir. Hatâ; İyi niyetle veya istemeden olumsuz bir sonuca sebep olma anlamına gelir. Hatî kelimesinin anlamında iki fiil vardır; caiz ve makbul olmayan birinci fiil, zararlı ve olumsuz ikinci fiili doğurmuştur. Ancak fiil sahibi birinciyi işlerken ikinciyi kast etmemiştir. ‘Günah’ olarak çevrilen ‘ism’ kelimesi ise; kasıtlı olarak ilâhi bir emre karşı gelmek, ilâhi bir yasağı çiğnemek manasına gelir.⁴⁴⁵ Her ikisi de af dilenmesi gereken kötü fiillerdir ve bu suçu işleyen kişinin yapması gereken şey, pişmanlık ve samimiyetle Allah’a yönelmek, O’nun adaletine sığınmak, tövbe edip, bağışlanmayı ummaktır. Girdiği kötü yoldan, pişman olarak dönebilmek imkânı varken, bağışlanma dilemek yerine suçunu masum bir kişiye yükleyerek o suçtan kurtulacağını sanan kişinin günahı katlanarak büyür. Çünkü masum insanların zarar ve ceza görmesine sebep olması ile bir de iftira günahı yüklenir.

Allah, iftira günahını büyük ve kötü bir günah olduğunu açıkça bildirmektedir. Nisâ Sûresi 110 ayette Allah, günahının farkına varıp, yanlış davrandığını kabul eden ve samimi bir şekilde bu kötü davranışından pişmanlık duyan ve doğru makama yönelerek Allah’tan bağışlanma dileyen kişiye bağışlayıcı ve merhamet edici olduğunu hatırlatmaktadır;

“Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah’tan af dilerse, Allah’ı çok bağışlayıcı ve merhamet edici bulacaktır.”⁴⁴⁶

Kim bir günah işlemişse o günah ile bozulan kendi nefsidir. Onun zarar ve vebalini çekecek olan kendisidir. Bunun için her günah kendi nefesine hainliktir.⁴⁴⁷

3.5.7. Namaza Üşenerek Kalkmaları, İstemeyerek İnfak Etmeleri, Cimri Olmaları

İslâm Dininde namaz, üzerinde çokça durulan farz ibadetlerdendir. Kur’an-ı Kerim’de namaz kılma ile ilgili pek çok ayet vardır.

“Sabır ve namazla yardım Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz bunlar, Allah’a huşû ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir.”⁴⁴⁸ Bu ayetin tefsirinde Elmalılı şöyle der: “...Evet ama, bu sabır, bu namaz, böyle yardım dileme kolay mı? Şüphesiz bu da

⁴⁴⁵ Karaman vd., *a.g.e.*, C.2, s.140.

⁴⁴⁶ Nisâ, 4/110.

⁴⁴⁷ Yazır, *a.g.e.*, C.3,s.79.

⁴⁴⁸ Bakara, 2/45.

kolay değil, ağır ve büyük bir iştir ama ancak hâşiîne (lâyikiyle korkanlar) değil, başını öne alıp düşünen saygılı kimselere ağır gelmez, hatta zevk verir, meleke olur.⁴⁴⁹

Namaz her Müslüman'a, her şartta farz kılınmıştır ve savaş anında bile nasıl namaz kılınacağı anlatılarak Müslümanlar namaz kılmaktan savaşta bile muaf tutulmamışlardır.⁴⁵⁰

Namaz, Allah'ın emri olduğu için ve Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla kılınırsa ve Allah ile bir buluşma olarak algılanabilirse insana bir yük gibi gelmez. Kişinin, Allah'ın huzurunda olduğunu hissettiği, O'na yakınlaştığı, dua ve yakarışlarını duyan, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten Mutlak Yaratıcı'nın randevusuna gelmesi, o kişinin miracıdır. Böyle bir namaz, kulun Allah'a giden görünmez yoludur. Böyle bir yol bulan kul, bunu başka insanlara göstererek yapmayı aklına bile getirmez. Bu dünyada kötülüklerden alıkoyan, kişinin ruhsal sıkıntılarını gideren ve cennete giden yolu açan böyle bir namazdır.

Huşû ile kılınan namazda gönlün ferahlanması, kuvvetlenmesi, rahatlama, şad olması ve lezzet alması bulunmaktadır.⁴⁵¹

*“Mü'minler kesinlikle kurtuluşa ermiştir. Ki onlar namazlarını huşû içinde kılarlar. Boş şeylerden yüz çevirirler. Arınmak için çalışırlar. İffetlerini korurlar.”*⁴⁵²

İbadetler her zaman mevcut duyguların ifade edilişi değildir, bazen de ibadetler duyguların olumlu yönde gelişmesine sebep olur, ruhta manevi derinleşmeye vesile olur.⁴⁵³

Bunların yanında namaz, dünya ve ahiret nimetlerini elde etmede ve günahlardan uzaklaşma hususunda da en büyük yardımcıdır. Kalbî hastalıkları yok eder. Maddî hastalıkları uzaklaştırır. Kalbi aydınlatır.⁴⁵⁴ Ancak kalbinde hastalık bulunan münâfıkların ibadetleri bu manevi derinlikten uzaktır. Onların ibadetleri mevcut gerçek duyguların ifadesi olmadığı gibi, dini duyguları yoğunlaştırmaktan da uzaktır. Çünkü namazı başkalarının kendi hakkındaki düşüncelerine yön vermek için kılan, yani namaz kıldığının bilinmesini isteyen birinin kıldığı gösteriş namazı dinî duyguları harekete

⁴⁴⁹Yazır, *a.g.e.*, C.1, s.290.

⁴⁵⁰ Nisâ, 4/102.

⁴⁵¹ Adem Dölek, “Bazı Hadîslerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2002, II, Sayı: 4, s.35.

⁴⁵² Mü'minûn, 23/1,2,3,4,5.

⁴⁵³Hüseyin Certel, “Dini Hayatta İbadetin Yeri ve Önemi”, *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 1999, C.2, sayı.2, s.219-220.

⁴⁵⁴Dölek, *a.g.m.*, s.35.

geçirmez ve zamanla insana bir külfet gibi gelir ki ayet-i kerime’de ifade edildiği gibi o namaza üşene üşene kalkılır. Hele de gören yoksa onlara göre o namazı kılmak anlamsızdır. İslâm’ın, birlik, beraberlik içinde olmak, makam, mevki, zenginlik, ırk farkını kaldırıp Allah’ın huzurunda eşit ve dayanışma içinde olmayı⁴⁵⁵ simgeleyen topluca ibadet etmeyi teşvik etmesindeki manayı ise anlamaktan uzak ve buna karşıdrlar.

Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre Rasulullah,

“Münâfiklara sabah ile yatsı namazlarından daha ağır gelen hiçbir namaz yoktur. Eğer insanlar bu iki namazdaki sevabı bilselerdi, emekleyerek de olsa kılmaya gelirlerdi,” buyurmuştur.⁴⁵⁶

Kalplerinde gerçek iman olmayan yani kalben Allah ile beraber olmayan münâfikların namaza karşı tutumları Kur’an’da açıklanmıştır;

“Şüphesiz münâfiklar, Allah’a oyun oynamaya kalkıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı da pek az hatıra getirirler.”⁴⁵⁷

Münâfikların yakından tanıtıldığı bu ayette şu özellikleri vurgulanıyor;

Allah’ı aldatmaya kalkarlar. Kalplerde gizlenenleri kimsenin bilmediğini sanmak büyük bir aldanıştır. Münâfikların, mü’minlere karşı takındıkları sahte samimiyet, dış görünüşleri ve konuşmaları bazen karşısındakileri etkiliyor olabilir. Ama Allah onların kendi kendilerini aldatmalarını sağlar. Çünkü kalplerde gizlenenleri de, açığa vurulanları da bilen Allah’ın vahiy ile mü’minleri bilgilendirmesi sonucu tüm taktikleri boşa giden münâfiklar, ne kaybettiklerini anlamayacak kadar aldanış içindedirler. Namaz kılmak onlara zor gelir, gönülsüz olarak kalkarlar: Allah rızası gözetilmeden kılınan namaz ve yapılan ibadetlerin motivasyonu cemaat içinde iken geçerli olur. Kimsenin görmediği yerde namaz kılmanın da, zekât vermenin de bir anlamı olmaz. Münâfikların ibadetlerindeki amaçları Allah rızası değil, diğer insanlara gösteriş yapmak, ibadetlerini onlara göstermektir: İbadetleri gösteriş, hayatları başlı başına bir gösteriden ibaret olanların, ödülleri de büyük bir hayal kırıklığı olacaktır. Allah’ı hayatlarının merkezine almadıkları için yaptıkları işlerde pek Allah’ı hatıra getirmezler. Oysa samimi bir Müslüman’ın her an Allah’ı görür gibi yaşaması, her ne

⁴⁵⁵ Certel, a.g.m.,s.220.

⁴⁵⁶Buhârî, Ezan 34, Müslim, Mesâcid ,252.

⁴⁵⁷ Nisâ, 4/142.

kadar kendisi Allah'ı görmese de, Allah'ın onu gördüğünün bilincinde olması gerekmektedir.

Zekât sözlükte, temizlik, arınma, bereket, çoğalma, artma ve üreme manalarına gelir.⁴⁵⁸ Dinî-ahlâkî bir terim olarak genellikle “Allah'ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması demektir.”⁴⁵⁹

Zekâtın manasındaki temizlik ve çoğalma anlamını konu edinen ayet bu hususu şöyle ifade etmiştir⁴⁶⁰;

“Onların mallarından zekât al ki, bununla kendilerini temizleyip, mallarını çoğaltasın.”⁴⁶¹

İnfâk Allah yolunda, Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan her türlü harcamadır, farz olan zekâtı ve gönüllü olarak yapılan her çeşit hayrı içermektedir.

Allah rızası için yapılan infâk, insandaki mal hırsını, dünya tutkunluğunu frenler. İnsandaki hasislik, cimrilik gibi kötü huyları, cömertlik, yardımseverlik, iyilik gibi güzel huylara değiştirir. Karşılıksız vermek ve cömert olmak Allah'ın, cimrilik ve karşılık beklemek nefsin sıfatıdır.⁴⁶² İnfâk eden kişi, nefsin sıfatından uzaklaşır ve Allah'ın sıfatına doğru yaklaşır.

Allah rızasını gözetmeyenlerin yaptığı infâk amacına ulaşamaz. Dolayısı ile Allah yolunda yapılmayan gösteriş harcamaları hem yetersiz, hem gönülsüz olduğu için Allah'tan karşılık bulamayacaktır.

Münâfiklar namaz kılmak gibi infâk etmeyi de Allah rızası için değil, insanlara gösteriş için yaparlar.

*“Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde, mallarını insanlara gösteriş için infâk edenler de, ahirette azaba düşer olurlar. Şeytan bir kimseye arkadaş olursa ne kötü bir arkadaşdır o! Allah'a ve ahiret gününe iman edip te, Allah'ın kendilerine verdiğinden O'nun yolunda infâk etselerdi, ne olurdu sanki! Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir.”*⁴⁶³

⁴⁵⁸ Habil Şentürk, *İslamî Hayatın Psikolojik Temelleri*, Tuğra Ofset Yay., Isparta, 2008, s.60.

⁴⁵⁹ Mustafa Çağrı, “İnfâk” md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2000, C.22, s.289.

⁴⁶⁰ Şentürk, *İslamî Hayatın Psikolojik Temelleri*, s.61.

⁴⁶¹ Tevbe, 9/103.

⁴⁶² Şentürk, *İslamî Hayatın Psikolojik Temelleri*, s.63.

⁴⁶³ Nisâ, 4/38,39.

Gösteriş için infâk ettiklerinden hiçbir zaman da önemli bir miktarda harcamada bulunmazlar. İnsanların gözlerini boyayacak kadar bir miktar verirler;

“Onlardan kimi de, ‘Eğer Allah, lütfundan bize de verirse elbette sadaka vereceğiz ve iyilerden olacağız’ diye Allah’a and içti. Ne zaman ki Allah lütfundan onlara verdi, O’nun verdiğiinden cimrilik ettiler ve yüz çevirerek sözlerinden döndüler.”⁴⁶⁴

Nifâk ve infâk kelimelerinin kök harfleri aynıdır (n-f-k).Nefâk tünel demektir. Tünel ise bir mekândan başka bir mekâna dışarıdan görünmeden yol bulmaktır. Mehmet Okuyan’a göre bu anlamda infâk da zengin Müslüman’ın fakir Müslüman’ın kalbine kimseye görünmeden yol bulmasıdır. İnfâk ile nifâkın karşıt anlam ilişkisi vardır. Münâfikûn Sûresinin ilk sekiz ayeti münâfıklıkla ilgilidir. Son üç ayeti ise infâkı anlatır. Mehmet Okuyan’a göre münâfıklığın arkasından sözün infaka getirilmesi, infâkın nifâka panzehir olduğunu gösterir. Gönülden infâk edebilenin gönlünde nifâka yer kalmaz. Nifâk ehlinin ise infâk etmediği gibi başkasının infâk etmesini de alay konusu yaptığı Kur’an-ı Kerim’de belirtilmiştir.⁴⁶⁵ İnfâk iki âleme imân etmenin tezahürüdür. Nifâk ise ahirete inanmamanın göstergesidir. İnfâk eden kişi malın sahibi olmuştur, yani mala hükmetmeyi başarmıştır.⁴⁶⁶

İslâmiyet infâk konusuna büyük önem vermektedir. Herkesin bulunduğu şartlar içinde olabileceğin en iyisini yapmaya çalışması beklenir. Peygamberimiz bir rivayette “Sizden kim, yarım hurma ile de olsa ateşten korunabilirse bunu yapın” buyurmuştur.⁴⁶⁷ Aslında geniş imkânlarla kavuşunca bunları hayır yolunda kullanma ve başkalarına yardımcı olma özlemi taşımak, dinen yerilen bir şey değildir.⁴⁶⁸

Ancak burada münâfikların iyi insan olma ve hayır işleme hedefini, kendilerine geniş imkân verilmesi şartına bağlaması, imtihan şartlarını kendilerinin belirlemeye çalışması gibi cüretli ve samimiyetsiz bir bahane olarak gerçek düşüncelerini ele verir. Nitekim Allah lütfuyla onları zenginleştirdince, sözlerini unutarak cimrilik ederler.

⁴⁶⁴ Tevbe, 9/75,76.

⁴⁶⁵ Tevbe, 9/79.

⁴⁶⁶ Okuyan, a.g.k., https://www.youtube.com/watch?v=_yQzXltGKao.

⁴⁶⁷ Buhârî, Zekât 10,9, Menâkıb 25, Edeb 34; Müslim, Zekât 66,67.

⁴⁶⁸ Karaman vd., a.g.e., C.3, s.39-40.

“Bunun üzerine Allah da kendisine verdikleri sözden caydıkları ve hep yalan söyledikleri için, kendi huzuruna çıkacakları güne kadar yüreklerine münâfıklığı yerleştirdi.”⁴⁶⁹

Elmalılı bu ayetlerin tefsirini yaparken sahabeden Sa’lebe b. Hatıp sebebiyle nazil olduğunun rivayet edildiğinden bahseder. Sa’lebe, Hz. Peygamberin huzuruna gelmiş; ‘Ya Rasullallah! Allah’a dua et de bana biraz mal versin’ demiş. Peygamber (s.a.v.) de; ‘Ey Sa’lebe, hakkını eda ettiğin az mal, güç yetiremeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır, buyurmuş. Sa’lebe tekrar gelmiş; ‘Seni hak peygamber olarak gönderen Allah’a yemin ederim ki, bana mal verirse, kesinlikle her hak sahibine hakkını veririm,’ demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber dua etmiş. Önce bir davar sahibi olan Sa’lebe bir süre sonra mescide gelememiş. Daha sonra zekât memurunu, ‘ben bir düşüneyim’ diyerek geri çevirmiş. Daha sonra Sa’lebe zekâtı alıp getirmişse de Hz. Peygamber, ‘Allah Teâlâ, beni senin sadakanı almaktan men etti’ buyurmuştur.⁴⁷⁰

“Bedevilerden verdiği angarya sayanlar ve başınıza belalar dolanmasını gözetenler vardır. Kötü belalar onların başına dolansın. Allah işitir, bilir.”⁴⁷¹

Bedevilerden bazıları Allah yolunda sarfedeceği malı, boşa gitmiş, telef olmuş bir ziyan olarak görürler. Gösteriş ve takiyye gibi art düşüncelerle verilen mal, gerçekten de bir ziyan ve bir hüsrandır. Hz. Peygamberin ve Müslümanların başlarına bir şey gelsin, üstünlükleri sona ersin de onlar da bu sadakaları vermekten kurtulsunlar diye bakar dururlar. Allah onların bu gizli niyetlerini bilir. Onların bekledikleri o belalar kendi boyunlarına geçsin.⁴⁷²

“De ki: ‘İster gönüllü ister zorla veriniz, nasıl olsa sizden kabul edilmeyecektir. Çünkü siz yoldan çıkmış bir topluluksunuz.’⁴⁷³

Ayet münâfıkların Tebük savaşından geri kalmak için ileri sürdükleri başka bir pratik zekâ ürünü mazeretlerini, maddi yardımda bulunma tekliflerini dile getirmektedir: “Bizi askeri hizmetten muaf tut, çünkü onu yapamayız. Fakat maddi yardımda

⁴⁶⁹ Tevbe, 9/77.

⁴⁷⁰ Yazır, a.g.e., C.4, s.385.

⁴⁷¹ Tevbe, 9/98.

⁴⁷² Yazır, a.g.e., C.4., s.395.

⁴⁷³ Tevbe, 9/53.

bulunmaya hazırız demişlerdi.” Hz. Peygamber, bu teklifi reddetmeyi düşünmüş ve ayet de bu reddedişin nedenini bildirmiştir.⁴⁷⁴

*“Verdiklerinin kabul olmasına engel olan hususlar, özellikle Allah’ı ve peygamberini inkâr etmeleri, namaza üşenerek gelmeleri ve istemeyerek sadaka vermeleridir.”*⁴⁷⁵

İbadetlerinde samimi olmamaları münâfıkların verdiklerini değersiz kılıyor. Çünkü gönülsüz ve Allah inancı olmadan, Allah rızası için değil, kendilerine dönecek bir fayda umarak veriyorlar. Bu samimiyetsizlik onların amellerini boşa çıkarıyor.

Allah ve Rasulüne kalben küfürleri devam ettiği için, namazın ve infâkın ne yerine getirilmesindeki sevaba, ne de terk edilmesindeki günaha inanmadıklarından dolayı, namazı bir külfet, infâkı da ziyan sayarlar. Dışarıya hoş bir görüntü vermeye çalışırken, aslında kalben isyan halindedirler. Hâsılı kabule engel olan şey, mutlak fisk ve günah değil, küfürdür. Bu durum tam da münâfıkların ruh halini yansıtır. Mesela bir münâfik Müslüman mücahitlere kendi arzu ve isteğiyle Allah için diyerek bir infâkta bulursa, bunun altında onları aldatma amacı bulursa, gönüllü olmakla birlikte bu bir taat ve ibadet değildir, bir isyandır.⁴⁷⁶

*“Onlar, ‘Allah’ın peygamberinin yanında bulunanlara yardım etmeyiniz ki, etrafından dağılıp gitsinler diyenlerdir. Göklerin ve yerin bütün hazineleri yalnız Allah’ındır. Fakat münâfıklar bu gerçeği anlamazlar.”*⁴⁷⁷

Rivayetlere göre; ‘Allah’ın Rasülünün yanındakilere yardım etmeyiniz ki dağılıp gitsinler’ sözünü söyleyen münâfıkların başı Abdullah b. Übey’dir.⁴⁷⁸ Bir sefer sırasında ensar ve muhacirlerden iki kişi arasında yaşanan bir tartışmayı büyütme için, ensar’dan yana tavır koyarak, muhacirlere yaptıkları iyilik sonucunda onları şımarttıklarını ima eden ve Hz. Peygamber’in yanındakileri dağıtmak için ‘desteğinizi kesin’ diyen zâta, vahiy cevap veriyor; *“...Göklerin ve yerin bütün hazineleri Allah’ındır. Ama münâfıklar anlamıyorlar.”*⁴⁷⁹

⁴⁷⁴Mevlüt Erten, “Akıl-Zekâ Ayırımı Bağlamında Münâfıkların Zihniyet Analizi”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2013/2, C.2, sayı:4, s.13.

⁴⁷⁵Tevbe, 9/54.

⁴⁷⁶Yazır, a.g.e., C.4, s.363.

⁴⁷⁷Münâfikûn, 63/7.

⁴⁷⁸Karaman vd., a.g.e., C.5, s. 359.

⁴⁷⁹Münâfikûn, 63/7.

3.5.8. Dış Görünüşleri Ve Konuşmalarının Etkileyici, İçlerinin Kof Olması

Münâfıkların konuştukları kalplerinden geçenleri yansıtmadığı gibi, dış görüntüleri de aldatıcıdır. Temiz ve şık görünüşleri, güzel ve etkileyici konuşmalarıyla samimi bir Müslüman'dan ayırt etmenin zorluğu ayet-i kerimede şöyle açıklanmaktadır:

“Onları gördüğünde, bedenleri hoşuna gider. Konuşmalar sözlerini dinlersin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kütükler gibidir. Her sesi kendi aleyhlerine sayarlar. Onlar gerçek düşmanlardır. Onlardan sakının; Allah onları kahretsin, nasıl da haktan döndürülüyorlar!”⁴⁸⁰

Akıl ve zekâ kavramlarının aralarında fark vardır, ancak birbirinden bağımsız değillerdir. Zekâ hızlılık, çabukluk, güçlülük, sağlamlık vb. sıfatlara sahiptir. Özellikle hedefe ulaşmaya uygun yol bulma yeteneği, şartlara uyum sağlama, hilede başarılı olabilme gibi özelliklere sahip olmayı ifade eden “pratik zekâ” münâfıklarda ön plâna çıkan özelliklerdir. Kendini işine verme, teksif etme, dikkatli düşünme ve davranma anlamındaki akıl ise, sahibini helâk edici şeylere düşmekten korur. Sadece zekâ, doğru sonuçlara ulaştırmayabilir, akıl ile birlikteliği daha sağlıklı sonuçlara ulaştırabilir. Allah Teâlâ her şeyden önce münâfıkların çok zeki, usta ve kurnaz olduklarını, hatta Hz. Peygamberin ve Müslümanların bunları bilemeyeceklerini şöylece bildirmektedir;⁴⁸¹

“ Hem etrafındaki bedeviler hem de Medine halkı arasında ikiyüzlülüğü huy edinenler bulunmaktadır. Sen onları bilmezsin; ama biz biliriz. Bu yüzden biz onları iki kere cezalandıracağız. Onlar, sonra da çok büyük bir azaba götürüleceklerdir.”⁴⁸²

Allah Teâlâ, elçisine ikiyüzlülüğü huy edinenleri bilmezsin derken; şahıslarını, isimlerini, neseplerini bilmez değil, münâfık olduklarını bilmezsin, diyor.⁴⁸³ Gerçek duygu ve düşüncelerini gizlemeyi pekiyi becerirler. Yaptıkları yanlışların, söyledikleri sözlerin açığa çıkması durumunda yalan yere yemin etmek de dahil her yola başvurarak kendilerini temize çıkarırlar. Çıkarları peşinde koşarken sahte bir maske takar, menfaatlerine uymayan yerlerden uzak dururlar. Böylece senin yüksek sezgi gücünden bile gizlenebilirler. Onları biz biliriz, sana da vahiyle biz bildiririz, diyor.

⁴⁸⁰ Münâfikûn, 63/4.

⁴⁸¹ Erten, *a.g.m.*, C.2, sayı:4, s.13.

⁴⁸² Tevbe, 9/101.

⁴⁸³ Yazır, *a.g.e.*, C.4, s.399-400.

Ayetteki ‘iki defa cezalandıracağız’ ibaresi Elmalılı’ya göre biri dünya azabı, diğeri kabir azabıdır. Daha sonra götürülecekleri büyük azap da ebedi olarak kalacakları cehennem azabıdır.⁴⁸⁴

Diğeri bir grup müfessire göre ise, iki defa kaydı, önce dünyada azap görecekler, sonra ahiret azabına düçar olacaklar, çok büyük azap ibaresi de cehennem en dibine itilecekler, yani ağırlaştırılmış bir azaba çarptırılacaklardır.⁴⁸⁵

*“Yoksa kalplerinde hastalık bulunanlar, Allah’ın kinlerini ortaya çıkarmayacağını mi sanmaktadırlar. Biz dileydik, onları sana gösterirdik; böylece sen de onları yüzlerinden ve konuşma tarzlarından tanımış olurdun. Allah, gerçekten de eylemlerinizi bilmektedir.”*⁴⁸⁶

Bu ayetlerde münâfıkların nifâklarını, Müslümanlar tarafından bilinmeyecek şekilde ustalıklı gizleyebildiklerini bildirmekle beraber, bazı anlardaki tavırları, tutumları ve sözleri kendilerini ele verebiliyordu. En azından Hz. Peygamber, onların kalplerinde bir hastalığın varlığını fark edebiliyordu.

*“İnsanlardan öylesi var ki, bu dünya hayatı hakkındaki görüşleri senin hoşuna gider; (dahası), kalbindekilere Allah’ı şahit tutar, üstelik tartışmada son derece ustadır. Ancak hâkimiyeti eline alır almaz yeryüzünde fesat çıkarmaya, (insanın) ürünü(nü) ve nesli(ni) yok etmeye çalışır: Allah fesadı sevmez. Kendisine ne zaman ‘Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde ol!’ dense, yersiz gururu onu günaha sevk eder: böylelerinin payına cehennem düşecektir; ne kötü bir konaklama yeridir orası!”*⁴⁸⁷

3.5.9. Ayetleri İnkâr Etmeleri, Şüphe İçinde Olmaları, Müslümanlarla ve Dini Değerlerle Alay Etmeleri

Kalpleri bir ayarda durmayan, bir iman, bir inkâr eden, sonunda inkâr limanında demirleyen ve orada inkâr yüklerini artıranların akıbetlerine ait bilgi yine Kur’an’dan geliyor;

⁴⁸⁴ Yazır, a.g.e., C.4, s.402.

⁴⁸⁵ Karaman ve diğ., a.g.e., C.3, s. 54.

⁴⁸⁶ Muhammed, 47/29-30.

⁴⁸⁷ Bakara, 2/204-206.

*“İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını artıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları yolun doğrusuna iletecektir.”*⁴⁸⁸

Eğer kişi, iman ettikten sonra yeniden inkâra dönüyorsa ve tekrar iman etmiş görünüp yeniden inkârı seçiyorsa, bu durum ancak güçlü bir inkârın görüntüsüdür. İmanda sebat edemeyen yüreklere iman girmemiş, ancak şüphe girmiştir. ‘Şüphe’ mayası ile mayalanan iman tutmaz. Bunun sonucu ise, Allah’ın affına mazhar olamamaktır.

*“Şöyle ki, onlar önce inanıp ardından inkâr ettiler. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir; artık anlayıp kavrayamazlar.”*⁴⁸⁹

Ayet; önce iman etmiş olmaları, dıştan ikrar ve şehadet ile mü’min sûretine girdiklerini ifade eder. Sonra imanın gereğini ve ahlâkî doğruluğunu takip etmeyerek gönüllerinde sakladıkları küfrü yaşadıklarını, bunun sonucunda da küfrün gereği olan kötü ahlâkın gönüllerine iyice işlediğini, böylece iyiyi, doğruyu, hakkı seçip ayıracak bir biliş, anlayış yeteneğinden mahrum kaldıklarını ifade etmektedir. Ayette de ifade edildiği gibi ‘Allah onların kalplerini mühürledi’⁴⁹⁰ böylece kalpleri vurdumduymaz oldu.⁴⁹¹ Vurdumduymaz olan kalp, günahlara aldırılmaz, hassasiyetini kaybetmiştir, anlayışsız, hissiz ve duyarsız olmuştur. Hakkı batıldan ayırma yeteneğini kaybettiği için, içine düştüğü dalaleti görüp de oradan çıkmak için gayret gösterecek melekesi kalmamıştır.

*“Rablerinin ayetlerinden onlara bir ayet gelmeyedursun; o ayetlerden yüz çevirirler. Gerçekten onlar, kendilerine hak geldiğinde, onu yalanlamışlardı. Fakat yakında onlara alay ettikleri şeyin haberi gelecektir.”*⁴⁹²

Müşrik ve inkârcılara, üzerinde düşünüp taşınmaları gereken bir ayet geldiğinde samimi olarak zihin yormadan, düşünüp taşınmadan hemen red ve inkâr ederler. Ancak yalanladıkları, bir de alaya aldıkları Kur’an’ın bildirdiği kıyamet ve ahiret azabını görünce, ne ile alay ettiklerinin farkına varacaklardır.⁴⁹³

⁴⁸⁸ Nisâ, 4/137.

⁴⁸⁹ Münâfikûn, 63/3.

⁴⁹⁰ Bakara, 2/7.

⁴⁹¹ Yazır, a.g.e., C.8, s.67.

⁴⁹² En’âm, 6/4-5.

⁴⁹³ Karaman vd., a.g.e., C.2., s.275.

“Sonra, kötülük yapanların sonu çok kötü oldu. Çünkü onlar Allah’ın ayetlerini yalanlıyorlar ve alaya alıyorlardı.”⁴⁹⁴

“Mü’minlerle karşılaştıklarında, ‘İman ettik’ derler, reisleriyle baş başa kaldıklarında ise, ‘Biz sizinle beraberiz, biz sadece alay ediyoruz’ derler.”⁴⁹⁵

Münâfikların ahlâk bakımından düşüklüğünü gösteren ve mü’min olmadıklarını kendi ağızlarından bildiren bu ayetin nüzul sebebi olarak Elmalılı şu rivayete yer verir;

Abdullah İbn Übey, bir gün yandaşları ile giderken karşıdan gelen Ashab-ı Kiram’dan birkaç kişiyi görmüş, yanındakilere ‘bakınız ben bunları nasıl başımızdan savacağım’ diyerek yanlarına gitmiş. Hz. Ebubekir’in elini tutmuş, ‘Merhaba Ey Temimoğullarının efendisi, Şeyh’ul-İslâm, Hz. Muhammed’in mağarada ikincisi olan, kendini ve malını Hz. Muhammed’e vermiş bulunan Hz. Sıddîk, demiş. Sonra Hz. Ömer’e dönerek; ‘Merhaba Adiyyoğullarının efendisi, dininde kuvvetli, malını ve nefsinin Rasullullah’a vermiş olan Hz. Faruk’ demiş, sonra Hz. Ali’nin elini tutarak, ‘Merhaba Ey Rasullullah’ın amcası oğlu ve damadı, Rasullullah’tan sonra bütün Haşimoğullarının efendisi demiş, sonra bu ayet-i kerime inmiştir. Başka bir rivayette; Hz. Ali; ‘Ey Abdullah, Allah’tan kork! Münâfiklik yapma, çünkü münâfiklar Allah’ın en sevmediği kullarıdır, diye cevap vermiş. Abdullah İbn Übey, ‘...Bizim imanımız sizin imanınız gibi, bizim tasdikimiz sizin tasdikiniz gibidir’ demiş. Yanlarından ayrıldıktan sonra yandaşlarına dönüp ‘Nasıl yaptım gördünüz mü, siz de bunlara böyle yapınız,’ demiş. Ayette bahsedilen şeytanları birçok müfessire göre münâfikların reisinden başka, müşriklerin reislerine ve Yahudi Hahamlarına da işaret edilmektedir.⁴⁹⁶

“Arada bocalayıp duruyorlar, ne onlara ne bunlara bağlanıyorlar! Allah’ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın.”⁴⁹⁷

Bu ayetin Hz. Peygamber’in dilinden anlatımı şu şekildedir; (İbn Ömer’in rivayetiyle)

“Münâfik, iki sürü arasında gidip gelen şaşkın koyun gibidir. Bir o sürüye gider, bir bu sürüye!”⁴⁹⁸

Münâfiklar inanç ile inançsızlık arasında bocalayıp dururlar. Oysa iman eden ve imanından emin olan kişinin inanç esaslarında tereddüdü olmaz.

⁴⁹⁴ Rûm, 30/10.

⁴⁹⁵ Bakara, 2/14,15.

⁴⁹⁶ Yazır, a.g.e., C.1., s.213-214.

⁴⁹⁷ Nisâ, 4/143.

⁴⁹⁸ Müslim, Sıfatü’l münâfikîn,17.

“Yanınıza inkârla girip inkârla çıktıkları halde, size geldiklerinde, ‘İnanlık’ derler. Allah, gizlediklerini daha iyi bilmektedir.”⁴⁹⁹

“Sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi istediler ki onlarla eşit olasınız. O halde Allah yolunda göç edinceye kadar onlardan hiç birini dost edinmeyiniz.....”⁵⁰⁰

“Senden, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, gönüllerini şüpheye kaptıran kimseler geri kalmak için senden izin ister. Allah takva sahiplerini bilir.”⁵⁰¹

“Münâfiklar Mü’minlere ‘Biz sizinle beraber değil miydik?’ diye seslenirler. Mü’minler derler ki: ‘Evet ama siz kendi başınızı belaya soktunuz, gözlediniz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. Şeytan, Allah ile sizi aldattı. Nihayet Allah’ın emri geldi, çattı.’”⁵⁰²

“Kalplerinde hastalık mı var, yoksa şüphe mi ediyorlar? Yahut Allah’ın ve Peygamberinin onlara haksızlık yapacağından mı korkuyorlar? Hayır! Onlar sadece haksızlık etmektedirler.”⁵⁰³

“Allah, kitapta size şöyle indirmiştir: Allah’ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze dalmadıkça onlarla beraber oturmayınız.....”⁵⁰⁴

“....De ki: ‘Alay edin bakalım, Allah çekindiğiniz şeyleri ortaya çıkaracaktır.’”⁵⁰⁵

“Sadakalar hakkında gönülden davranan mü’minlere dil uzatanları ve ancak güçleri kadar bulup verenlerle alay eden kimseleri de Allah maskaraya çevirecektir.....”⁵⁰⁶

Yukarıda geçen ayetlerde, münâfikların alaycılığı meslek haline getirdikleri açıkça görülmektedir. Bazen mü’minlerle bazen de ayetlerle ve İslâmi değerlerle alay etmekteydiler. Bir şeyle alay eden, onu inkâr ediyor demektir. İslâm’a hakaret ise, küfrün en büyüğüdür. Kelam bilginlerinden Ömer Neseî, ‘din ile alay etmeyi’ küfre götüren yedi halden biri olarak zikreder.⁵⁰⁷

⁴⁹⁹ Mâide, 5/61.

⁵⁰⁰ Nisâ, 4/89.

⁵⁰¹ Tevbe, 9/45.

⁵⁰² Hadîd, 57/14.

⁵⁰³ Nûr, 24/50.

⁵⁰⁴ Nisâ, 4/140.

⁵⁰⁵ Tevbe, 9/64.

⁵⁰⁶ Tevbe, 9/79.

⁵⁰⁷ Kurt, a.g.t., s.89.

“....De ki: ‘Allah ile, ilkeleriyle ve peygamberiyle mi alay ediyorsunuz?’ Özüür dilemeyiniz! Şüphesiz inandıktan sonra inkar ettiniz....”⁵⁰⁸ Ayetinde, O’nun ayetleri ve peygamberi ile alay etmenin küfür olduğuna dikkat çekilmektedir.

Münâfıkların, Müslümanların inandıkları manevi değerleri küçük gördüklerini, hafife aldıklarını gösteren şu olay rivayet edilmiştir; Hâtıb b. Ümeyye’nin oğlu Yezid, Uhud Savaşında yaralanmıştı. Müslümanlar onu cennetle müjdelirken, münâfık baba şöyle dedi: ‘Onu birtakım otlardan oluşan cennetle mi müjdeliyorsunuz? Vallahi bu çocuğu böyle sözlerle kandırıp canından ettiniz!’⁵⁰⁹

“Herhangi bir sûre indirildiği zaman onlardan bir kısmı der ki: ‘Bu sizin hanginizin imanını artırdı?’”⁵¹⁰ İnmiş ve inmekte olan sûreler karşısındaki küçümseyici tavırları, zaten var olan inkârları üzerine, küfürde daha da derinleşmelerine sebep olmaktadır. Bu da geri dönüş yollarını tıkamaktadır. Ve böylece kâfir olarak ölüme kadar giderler.⁵¹¹

“Diliyle çekiştirip insanların onuru ile oynayan, kaş-göz hareketleriyle onlarla alay eden insanların vay haline!.....”⁵¹² Bu ve benzeri ayetlerde münâfıkların kendini beğenmiş, kibirli, ciddiyetsiz, kendinden başkasına değer vermeyen, saygısız, maneviyattan yoksun halleri ele verilmektedir.

3.5.10. Müminlere Karşı Kin, Nefret Ve Haset Duygularıyla Dolu Olmaları, Müminlere İyilik Dokunursa Üzülmeleri, Düşmanla İşbirliği Yapmaları

“Size gelince işte siz onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar. Siz Kitabın tamamına inanıyorsunuz; onlar sizinle karşılaştıkları zaman ‘İnandık’ diyorlar; yalnız kaldıklarında ise, size karşı öfkelerinden parmaklarını ısıyorlar. De ki: ‘Öfkenizden çatlayın’. Şüphesiz Allah kalplerde olanı bilmektedir. Size bir iyilik gelirse bu onları üzer, ama başınıza bir kötülük gelse buna sevinirler....”⁵¹³

Müslümanların imanlarından kaynaklanan sevgileri münâfıkların kalplerini yumuşatmaya yetmez ve öfkelerini bastırmaz. İnananlara karşı öyle engellenemez bir öfke taşırlar ki, Allah Teâlâ onları öfkeleri ile baş başa bırakmıştır.

⁵⁰⁸ Tevbe, 9/65,66.

⁵⁰⁹ Kurt, a.g.t., s.92.

⁵¹⁰ Tevbe, 9/124.

⁵¹¹ Tevbe, 9/125.

⁵¹² Hümeze, 104/1.

⁵¹³ Âl-i İmrân, 3/119,120.

Ayet daha yakından irdelediğinde, ayette bahsi geçen münâfıklar ile ilgili şu özellikler belirtilmektedir;

*Mü'minler onlara karşı sevgi beslediği halde mü'minleri sevmemeleri

*Sevgisizliklerini saklayarak mü'minlerin yüzüne karşı 'inandık' yalanını söyleyip, bu arada öfkelerini gizlemeleri

*Mü'minlerin olmadığı yerde öfkelerini kontrol etmekte zorlanmaları, adeta öfkelerinin kendilerine zarar verecek hale gelmesi

*Mü'minlere gelecek bir zarara sevinecek, onların sevincine üzülecek kadar mü'minlere düşman olmaları

Münâfıkların kin, öfke, haset gibi anormal duygu durumlarını açıklıkla ortaya koyan bu ayetin vurguladığı önemli bir nokta da, münâfıkların bu öfkelerinin, mü'minlerin onlara yaptığı bir kötülük nedeniyle değil, mü'minlerin onlara karşı sevgi beslemelerine rağmen ortaya çıkmasıdır. Yani münâfıkların haset, kin ve öfkelerinin kaynağı yine kendileridir. Mü'minlere duydukları bunca öfke ve kine karşılık, onların yanında öfkelerini göstermezler ki, bu durumları, kendi içindeki dürtü ve eğilimlerin tam karşıtı tepkiler göstermeleri 'karşıt tepki kurma' savunma biçimi ile açıklanabilir. Bu savunma biçiminde kişi, içindeki kin, nefret ve kabalık eğilimlerine karşı, kibar ve nazik davranır, böylece gerçek duygu ve dürtüleri nedeniyle uğrayabileceği zararlardan korunmuş olur.

“Ey iman edenler! Sizden olmayan kişileri sırdaş edinmeyiniz. Onlar sizi yoldan çıkarmak için ellerinden gelen hiçbir çabayı esirgemezler ve sizi sıkıntıda görmekten hoşlanırlar. Şiddetli öfke ağızlarından taşmaktadır; kalplerinde gizledikleri ise daha da kötüdür....”⁵¹⁴

Mü'minlere gerek kâfirleri gerekse münâfıkları özel işlerine vâkıf olacak şekilde sırdaş edinmeleri yasaklanmıştır ki bunun nedeni hem mü'minlerin hem de diğerlerinin ruhi durumları ile izah edilir. Mü'minler bütün kitaplara iman ederler. Herkese sevgi gözüyle bakar, herkesin iyiliğini isterler. Çünkü imanın gereği budur, Müslüman'ın şiarı budur. Fakat onlar Müslümanların kitabına inanmazlar, kendi kitaplarına da tamamıyla inanmış değillerdir, dolayısıyla Müslümanlara bakışları daima düşmanca olur. Hakiki bir Müslüman herkesin işlerinin sırdaşı olmaya layık olduğu halde, Müslüman

⁵¹⁴ Âl-i İmrân, 3/118.

olmayanların sırdaşlığı ancak zarar verir.⁵¹⁵ Kâfirler ve münâfıklar, mü'minlere hiçbir zaman iyi niyet beslemedikleri için, onların sırlarını onların aleyhinde kullanmak için yarışır.

*“Sana bir iyilik gelirse, onların ağırına gider. Eğer sana bir kötülük gelse, ‘Biz önceden önlemimizi aldık’ deyip, sevinerek geri dönerler.”*⁵¹⁶

Müslümanların zaferleri, aralarındaki anlaşma ve sevgileri onları memnun etmez. Fakat hastalık, fakirlik, mağlubiyet gibi herhangi bir musibet gelse, bu duruma sevinirler.

İşte bütün bunlara karşı Müslümanlara düşen görev, Allah’a itaat etmede ve yasaklarından korunmada sabır, kâfirlerin ve münâfıkların entrikalarına ve hilelerine karşı direnç göstermektir. İslâm Tarihi, sabredenlere ve Allah’tan gereği gibi korkanlara Cenab-ı Allah’ın yardım ve imdadının ulaştığının örnekleriyle doludur.⁵¹⁷

*“Yoksa o kalplerinde hastalık olanlar, Allah kendilerinin şiddetli kinlerini hiçbir zaman ortaya çıkarmayacak mı sandılar?”*⁵¹⁸

*“Ama Allah’tan size bir zafer ihsan edildiğinde, bu kimseler şüphesiz sizinle kendileri arasında bir sevgi, yani bağlılık sorunu olmamış gibi ‘Keşke onlarla birlikte olsaydık da o büyük başarıdan kaysaydık’ diyecekler.”*⁵¹⁹

3.5.11. Kibirli Olmaları, Öğüt Almamaları

*“Onlara, ‘Geliniz, Allah’ın Peygamberi sizin affınızı dilesin’ denildiğinde sinirlenerek başlarını salladıklarını, yüz çevirip kibirlendiklerini görürsün.”*⁵²⁰

Münâfıklar, yaptıkları bir hainlik ortaya çıkınca kendilerine, Allah Rasulünden kendileri için af dilemesini istemeleri nasihat edilince yüz çevirir, kibirlenirler. Af dilemek, yahut Allah Rasulünden kendileri için af dilemesini talep etmek, hatalarını, kusurlarını kabul etmek anlamına gelir ki, münâfıklarda böyle bir özellik zaten bulunmazdı.

⁵¹⁵ Yazır, a.g.e., C.2, s.414.

⁵¹⁶ Tevbe, 9/50.

⁵¹⁷ Yazır, a.g.e., c.2, s.415.

⁵¹⁸ Muhammed, 47/29.

⁵¹⁹ Nisâ, 4/73.

⁵²⁰ Münâfikûn, 63/5.

Kendileri dışındaki kimseleri beğenmeyip küçümsedikleri de açıktır;

*“Onlara, ‘İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin!’ dediğinde, ‘Biz hiç beyinsizlerin iman ettikleri gibi iman eder miyiz!’ derler. Biliniz ki beyinsizler ancak kendileridir, fakat bunu bilmezler.”*⁵²¹

Lugat itibariyle ‘sefeh’ görüş ve gidişatta hafiflik ve yufkalıktır ki, akıl noksanlığından meydana gelir. Yani bir ucu budalalığa varan hafiflik, fikirsizlik, temkinsizliktir. Zıddı ise, ağırbaşlılık, tam akıllılıktır. Dînen ise, akıl ve dinin gereklerinin zıddına hareket etmektir. ‘Sefeh’ ve ‘Sefâhet, görüş ve fikirde akıl ile değil, zevk ve şehvetlere tabî olarak hareket etmektir. Münâfıklar bu kelimeyi aklın hükümsüz kaldığı kişi, budala manasında kullanıyorlardı. ‘Budalalar gibi iman etmeyeceklerini’ söyleyerek, kendilerini inananlardan üstün, aydın ve akıllı bir sınıf sanıyorlardı. Kendilerinin özel ve başka türlü, daha üstün bir imanları olması gerektiğine dikkat çekiyorlardı. Kanaatlerince insanları küçümsemiş oluyorlardı. Eşitliğe razı olmuyor, fakat açıkça ‘Biz iman etmeyiz’ de demiyorlardı. Hâlbuki İslâm dininin teklif ettiği imanın şartlarında ‘seçkinler ve halk’ diye bir ayırım söz konusu değildir. Bu fark, o imanın amellerinde ve kemâlinin derecelerinde bahis konusu olabilir. Şüpheci münâfıklar, imanın esasını, kalbin saflığını samimiyetini ‘budalalık’ saydıkları için, samimi mü’minlere, aldatılmaya hazır, safdil, budala gözüyle bakarlar.⁵²² Bu bakış açıları ile bir yere varamayacakları, gerçeği de göremeyecekleri için, Allah Teâlâ ‘kendilerinin budala olduklarını, bunun farkında olamayacak kadar budala olduklarını’ buyurmaktadır.

*“Bu insana, ‘Allah’tan sakın’ denilince, gururu kendisini günaha sevk eder. Ona cehennem yeter. O ne kötü bir yerdir!”*⁵²³

3.5.12. Şeytanın Aldatması Gibi Aldatıcı Olmaları

“Şeytan onlara amellerinin güzel gösterdiği zaman, ‘Bugün insanlardan size galip gelecek yoktur, ben de size yardımcıyım’ demişti. Fakat iki tarafın karşı karşıya geldiği görününce arkasını dönüp kaçtı ve şöyle dedi; ‘Ben sizden kesinlikle uzağım.

⁵²¹ Bakara, 2/13.

⁵²² Yazır, a.g.e., C.1, s.212.

⁵²³ Bakara, 2/206.

Ben sizin göremeyeceğiniz şeyler görüyorum ve ben Allah'tan korkarım. Ayrıca Allah'ın azabı çok çetindir."⁵²⁴

"Münâfiklar şeytan gibidirler. Çünkü şeytan insana, 'İnkâr et!' der. İnsan inkâr edince de, 'Ben senden uzağım; çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım' der."⁵²⁵

Şeytan; herhangi bir azgınlıkta, kötülükte fevkalade bir yükselişle kendi sınıf ve benzerlerinin dışına çıkmış kötü, inatçı manasında bir cins isimdir ki, gerek insan, hayvan gibi görünen varlıklar, gerekse gizli mahlûklardan ruhi ilişkisi bulunanlar için kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de insan şeytanları, cin şeytanları ifadeleri kullanılmaktadır. İnsan görünür bir varlık olmakla birlikte yaptığı kötülükler görünmez, ancak eserleriyle belli olur. Şu halde insan şeytanında bile şeytanlık gizli bir iştir. Bu şekilde şeytan cins ismi, bilhassa görünmeyen ruhlar ve kötü kuvvetlere isim olmuştur. Yaratılıştaki her bir cins bir fert ile başladığından o cinsin babası ilk fert yani iblis akla gelir ki, o takdirde özel isim olur. Dil bilginlerine göre, 'Şeytan' kelimesinin iki farklı kökten türemiş olduğu görüşü vardır. Biri ş-t-n kökünden feyâl vezninde ve 'uzaklık' manasında, diğeri 'yanmış ve bâtıl' manasında ş-y-t kökünden fa'lân vezninde gelmiştir. Gerçekte şeytan haktan uzak ve ondan da uzaklaşılması gerekir, ayrıca yanmış ve bâtıldır.⁵²⁶

Münâfikların durumu, ruh halleri, vasıfları, sabit kötülükleri ve sonları şeytanın durumuna benzetiliyor. Çünkü münâfiklar ikiyüzlüdürler. Kendi sözlerine uyararak sonuçta zarar görmüş kişilere karşı hemen yan çizip 'sizin halinizden ben sorumlu değilim' derler.

Şeytan 'Küfür et!' diye emir verirken korkmamıştı da, aldatıp belaya soktukten sonra azabı hatırlayarak korkacağı tutmuş, 'Ben karışmam ne yaparsan yap' diyerek savuşuvermişti. İşte bu 'şeytanlık'tı. Münâfiklar da aynen böyle yapıyorlardı. Ebu Hayyân der ki; "Şeytanın 'Ben Allah'tan korkarım' demesi bir riyâ idi ki bu korku onu insanları fenalığa sevk etmekten alıkoymuyordu."⁵²⁷

*"Şeytan onları etkisi altına aldı da, kendilerine Allah'ı anmayı unutturdu. İşte onlar şeytanın yandaşlarıdır. İyi biliniz ki, şeytanın yandaşları hep kayıptadırlar. Allah'a ve peygamberine karşı gelenler sürüm sürüm sürüneceklerdir."*⁵²⁸

⁵²⁴ Enfâl, 8/48.

⁵²⁵ Haşr, 59/16.

⁵²⁶ Yazır, a.g.e. C.1, s.214.

⁵²⁷ Yazır, a.g.e., C.7, s.517.

⁵²⁸ Mücâdele, 58/19,20.

3.5.13. Dünya Menfaatlerine Düşkün Olmaları

Münâfıklar, maddi çıkar, saltanat ve dünyevî üstünlük talepleri doğrultusunda menfaatleri neredeyse o yöne dönmeye hazır insanlardı. Bedir zaferi neticesinde şeref ve üstünlüğün Müslümanlara geçeceği ihtimalini düşünerek Müslüman olmayı seçtikleri düşünülebilir. Öte yandan İslam Devleti karşıtlarının dostluğunu ve onların gözündeki itibarlarını kaybetmeme adına, onlarla birlikte faaliyetlerine devam ettiler. Böylece Medine'deki ilk nifâk hareketlerinin siyasi çıkar ve güç elde etme amaçlı başladığı yorumu yapılabilir.

*(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğût'u tanınamaları kendilerine emrolunduğu halde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor. Münâfıklara, "Allah'ın indirdiğine (Kur'an'a) ve Peygambere gelin" dediği zaman onların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.*⁵²⁹

Bu ayetler, bir Yahudi ile ihtilafı olan münâfik biri hakkında nazil olmuştur. Bunlar hüküm vermesi için konuyu Hz. Muhammed'e götürmüşlerdi. Hz. Muhammed Yahudi lehine karar verince münâfik kişi bunu reddedip başka biri önünde muhakeme olmak istedi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.⁵³⁰

Başka bir ayette çıkarlarına göre muhakeme mercii belirleyen münâfıklarla ilgili şöyle buyurulmuştur:

*"Aralarında hüküm vermesi için Allah'a (Kur'an'a) ve peygambere çağırıldıkları zaman, bir de bakarsın ki içlerinden bir grup yüz çevirmektedir. Ama gerçek (verilen hüküm) kendi lehlerinde ise, boyun eğerek ona gelirler. Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe ve tereddüde mi düştüler? Yoksa Allah ve Rasûlünün kendilerine karşı zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, işte onlar asıl zalimlerdir."*⁵³¹

Bu ayetler de münâfıklar hakkında nazil olmuştur. Hak ve adaletten yana değil, menfaatleri doğrultusunda tavır sergilemeleri ayetin açık eleştirilerine muhatap olmuştur.

⁵²⁹ Nîsâ, 4/60-61.

⁵³⁰ Bingöl, a.g.m, s.153.

⁵³¹ Nûr, 24/48-50.

Her Şeye ıkarıcı ve inkârcı yaklaşan münâfıklar, kendilerini eleştiren ayetlere de çıkarıcı ve inkârcı yaklaşmışlardır. İlgili ayetlerden ders çıkmamışlardır. Aksine hak kulaklarına girmesin diye sırt çevirip gitmişlerdir.⁵³²

Münâfıklar sadaka vermekte zorlanırlar, ancak dağıtılan sadakaları almakta hırslı davranırlar. Kendilerine pay verilmezse sivri dilleri ile peygamberi ekiştirirler;

“Onlardan kimi de sadakalar(ın bölüştürülmesi hususun)da sana dil uzatır. Eğer o sadakalardan kendilerine pay verilse hoşlanırlar, onlardan kendilerine pay verilmezse hemen kızarlar.”⁵³³

Ayeti kerimede de ifade edildiği gibi, sadakaların dağıtımında, münâfıkların mala aşırı düşkünlüklerini, ahlak ve huylarının ne kadar düşük seviyede olduğunu daha açıklıkla görölmektedir. Allah ve Rasülü'nün dağıttığı maldan, müminler kendilerine düşen paya razı ve memnun olurlarken, münâfıklar kendilerine fazla verildiğinde seviniyor, az verilince de kızıyorlar. Allah Rasülünü kınayarak, akrabalarını ve yakınlarını kayırıyor iddiasıyla onu kötölüyorlardı.⁵³⁴

“İçinizden bir kısmı vardır ki, pek ağır davranır. Eğer size bir felaket erişirse, ‘Allah bana lütfetti de onlarla beraber bulunmadım’ der. Eğer Allah’tan size bir nimet erişirse, sizinle kendisi arasında hiç sevgi problemi yokmuş gibi; ‘Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarı kazansaydım!’ der.....İnananlar Allah yolunda savaşır, inkâr edenler de tağut yolunda savaşır...⁵³⁵

Mü'minler Allah rızası için, Allah yolunda canlarını ve mallarını ortaya koyarak, şehid olmayı arzulayarak savaşırken; bu dünyaya tutku ile bağlı olan ve başka bir âleme inanmakta zorlanan münâfıkların savaşta zarar görmekten korktukları için savaştan uzak kalmaktan mutlu oldukları, ama Allah'tan bir lütf ulaştığında ondan da vazgeçemedikleri yukarıdaki ayetlerde açıkça anlatılmaktadır. Öte yandan Allah mü'minlere bir zafer nasip ederse, mü'minlerle birlikte imiş gibi davranacakları, kâfirler kazançlı çıkarsa onları koruyup gözetmiş gibi bir tavır alacakları Şu ayetle haber veriliyor;

⁵³² Bingöl, a.g.m., s.166.

⁵³³ Tevbe, 9/58.

⁵³⁴ Hasan Kurt, “Amel Bakımından Münâfıkların Özellikleri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fak Dergisi*, 2013, C:2, sayı.4, s.60,63.

⁵³⁵Nisâ, 4/72-73-76.

“Sizi gözetleyip duranlar, eğer size Allah’tan bir zafer nasip olursa, ‘Sizinle beraber değil miydik’ derler. Kâfirler kazançlı çıkarsa ‘üzerinize kol kanat gerip mü’minlerden sizi korumadık mı? derler.....⁵³⁶

Yukarıda verilen ayetlerde açıkça görüldüğü üzere, münâfıklar, nereden bir çıkar temin edeceklerse o tarafa dönüyor, her zaman kazanan olmak istiyorlardı.

3.5.14. İyiliklerinin Boşa Gitmesi, Ticaretlerinde Kaybetmeleri ve Kötü Son İle Cezalandırılmaları

“Ey münâfıklar! Siz de tıpkı sizden öncekiler gibisiniz. Onlar kuvvetçe sizden daha zorlu, mal ve çocuklar bakımından sizden daha zengin idiler. Onlar kendi nasipleriyle zevk sürdüler, siz de kendi payınıza düşenle zevk sürdünüz. Tıpkı onların zevke dalıp gittiği gibi, siz de zevke dalıp gittiniz. İşte böylelerinin amelleri dünyada da ahrette de boşa çıkmıştır. Asıl ziyana uğrayanlar da onlardır.”⁵³⁷

Kur’an-ı Kerim geçmişte yaşamış, kendi kavimlerden kendilerine uyarıcı peygamberler gelmesine rağmen onları ve getirdikleri öğretileri yalanlamış olan bazı inkârcı toplumların helâk edilişlerinin kıssalarını anlatmaktadır. İman etmiş gibi görünerek inkârcı olduklarını gizlediklerini sanan münâfıklara da; ‘Sizin açıktan açığa inkâr edenlerden bir farkımız yok. Hatta onlar dünya nimetleri açısından sizden daha zengin idiler. Siz de onlar gibi dünyada zevk-ü sefa içinde yaşasanız da ahiret azabından kurtulamayacaksınız’ denilerek ders almaları istenmektedir. Allah Teâlâ, sonsuz merhameti ile münâfıkları geçmiş kavimlerden de örnekler vererek tekrar tekrar uyarmakta, onların akıllarını kullanmalarını istemektedir.

“O zaman iman edenler, ‘Bunlar mıdır sizinle birlikte olduklarına bütün güçleriyle yemin edenler?’ diyeceklerdir. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir de kaybedenlerden olmuşlardır.”⁵³⁸

Münâfıklar bir dönüp mü’minlere ‘iman ettik, inanıyoruz’ derken, dönüp Yahudilere ‘sizinle beraberiz, size savaş açılırsa mutlaka yardımınıza koşarız’ diyorlardı. Sonunda, münâfıklar öyle bir hale düştüler ki, mü’minler hayrete düşerek, ya Yahudilere hitaben ya da kendi aralarında ‘Sizinle beraber olduklarına tüm güçleriyle yemin edenler bunlar mıydı? Derler. Münâfıkların dünyada hesabı tutmadı, nitekim

⁵³⁶ Nisâ, 4/141.

⁵³⁷ Tevbe, 9/69.

⁵³⁸ Mâide, 5/53.

yüce Allah vaadini yerine getirerek peygamberine fetihler ve başarılar nasip etti.⁵³⁹ Böylece münâfiklar hayal kırıklığına uğradılar. Öte yandan samimiyetsiz olarak yaptıkları ibadetler, üşenerek kıldıkları namaz, gönülsüz infâklar da sonuçsuz kaldı, amelleri boşa gitmiş oldu.

Kur'an, onlardan kendilerini düzeltme yoluna gitmeyenlerin, cehennem en alt katında olacaklarını bildirmektedir:

*“Şüpheli yok ki, münâfiklar cehennem en alt katındadırlar; artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın. Ancak tövbe edip hallerini düzeltenler, Allah'a sınıksız bağlanıp dinlerini yalnızca O'na özgü kılanlar başkadır. İşte bunlar mü'minlerle beraberdirler ve Allah mü'minlere yakında büyük bir mükâfat verecektir.”*⁵⁴⁰

Yukarıda meali verilen ayet gösteriyor ki; münâfikların azap dolu sonları onların kaderleri değil, kendi tercihleridir. Allah Teâlâ tövbe kapısını açık bırakarak, hallerini düzeltenlere, mü'minlere verilecek mükâfatı vaad etmektedir. Ancak hastalığın yerleştiği kalplerdeki haset, kin, yalancılık, korkaklık gibi kötü hasletler öylesine yerleşmiş ki gönüllerine, ne söküp atmaları, ne de gerçeği görebilmeleri mümkün olabilmektedir.

Bu ayetin Ebu Hureyre'nin (r.a) rivayet ettiği, Hz. Peygamber'in dilinden yorumu şu şekildedir:

*“Kıyamet günü, Allah katında insanların en kötülerinin şunlara bir yüzle, bunlara diğer bir yüzle gelen ikiyüzlüler olduğunu görürsün.”*⁵⁴¹

Münâfikların cehennem en dibinde olmalarını anlamak zor değildir. Onlar dost maskesi takmış düşman, kuzu postu giymiş kurt gibidirler. Bu halleri ile içine karıştırdıkları İslâm toplumuna zarar vermek onlar için daha kolaydır, düşmana karşı tedbir alınır ama içindeki dost görünümlü düşmanı tanımak ve onlara karşı tedbir almak zordur. Bu anlamda münâfikların en başta gelen özellikleri riyakârlıkları, tüm yaşantılarının her anına nüfuz etmiştir.

“Allah onlarla alay ediyor ve taşkınlıkları içinde şaşkınca dolaşmalarına süre tanıyor. İşte onlar, doğru yola karşılık sapıklığı satın alanlardır. Onların bu ticareti kazançlı olmayacak ve doğru yolu bulamayacaklardır. Onların durumu, bir ateş yakan

⁵³⁹ Karaman vd., a.g.e., C.2, s.295.

⁵⁴⁰ Nisâ, 4/145-146.

⁵⁴¹ Buhârî, Edeb, 52, B6058.

kimseye benzer. O ateş yanıp etrafını aydınlattığında, Allah hemen onların aydınlığını giderir ve onları hiçbir şey göremeyecekleri karanlıklar içinde bırakır."⁵⁴²

Alay etmek, aldatmak, tuzaklara karşılık vermek gibi fillerin Allah'a nispet edilmesi, bunları yapanları, Allah'ın yaptıkları fiillerine uygun şekilde cezalandırması sebebiyledir.⁵⁴³ Alay edenlerin cezası, kendilerinden daha büyüğün kendileriyle alay etmesidir.

Münâfıklar mü'minleri aldattıklarını sanadursunlar, Allah her şeyi bildiği ve Hz. Peygambere de münâfıkların durumunu bildirdiği için, kendileri gülünç duruma düşmüşlerdir. Allah'ın temiz masum kullarıyla alay eden ikiyüzlü kişilerin çirkin davranışları kendi ruhlarını saran çirkinlikler haline gelir. İşte Allah'ın onlarla alayı, kendi çirkin işlerinin yavaş yavaş kendi manevi dünyalarını sarması, kuşatması demektir. Nitekim Allah Teâlâ;

*"Ayetlerimizi yalanlayanları, hiç bilemeyecekleri bir yerden helâke yaklaştıracamız..."*⁵⁴⁴ Buyurmaktadır.

Hidayeti verip dalaleti satın alanların ticareti ziyanla sonuçlanmıştır. Vahyin nurundan faydalanamayan münâfıkların hali karanlıkta ateş yakan kimseye benzetilmiştir. Cehaletin karanlıklarında bocalayan insanlara Allah Teâlâ Nur'unu gönderdi. O Nur ile birazcık aydınlanmaya başlamışlardı ki kalplerine şüphe düşünce imanın nuru yeniden karanlıklara dönüştü.⁵⁴⁵

*"Binasını Allah'a saygı ve O'nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir, yoksa binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı?...."*⁵⁴⁶

*"Onların kurdukları bina, yürekleri paramparça olmadığı sürece içlerinde bir huzursuzluk kaynağı olmaya devam edecektir....."*⁵⁴⁷

Yukarıdaki iki ayette verilen temsili örnekteki soyut anlatım, ikiyüzlü davrananların yüreklerinin kuşkuya esir olacağını ve ölünceye kadar bu kuşkunun girdabında bocalayacaklarını ifade etmektedir. Dünyada yaşadıkları bu bunalımın ardından, ahirette de acı bir sonla karşılaşacaklarını haber vermektedir. Uçurumun

⁵⁴² Bakara, 2/15,16,17.

⁵⁴³ Karaman vd., *a.g.e.*, C.1, s.81.

⁵⁴⁴ A'râf, 7/182.

⁵⁴⁵ Karaman vd., *a.g.e.*, c.1, s.106.

⁵⁴⁶ Tevbe, 9/109.

⁵⁴⁷ Tevbe, 9/110.

kenarındaki binanın sonuçta uçuruma yuvarlanması nasıl kaçınılmazsa, bu kişilerin cehenneme yuvarlanmaları da kaçınılmazdır.

Münâfikların ve kalplerinde hastalık olan inkârcıların sonlarının nasıl olacağını açıkça anlatan ayetlerden tefsire gerek duyulmaksızın örnekler verilecektir;

*“Onların durumu, kendilerinden az önce geçmiş ve yaptıklarının cezasını tatmış olanlara benzemektedir. Onlara acıklı bir azap vardır.”*⁵⁴⁸

*“..... Böylece her ikisinin de akıbeti, süreli olarak kalacakları ateş olur. İşte bu, zalimlerin cezasıdır.”*⁵⁴⁹

*“Allah onlar için çok ağır ceza hazırladı. Çünkü yaptıkları çok kötü bir şeydi.”*⁵⁵⁰

*“....Artık onlar için alçaltıcı bir azap vardır. Ne malları ne de çocukları Allah’a karşı bir yarar sağlar. Onlar cehennemliklerdir, orada süreli kalacaklardır. O gün Allah onların hepsini yeniden diriltecek, onlar da dünyada size yemin ettikleri gibi, O’na da yemin edeceklerdir. Kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını sanırlar. İyi biliniz ki, onlar gerçekten yalancıdırlar.”*⁵⁵¹

*“Allah, münâfikların erkeğine de, kadınına da, açıktan inkârcılık yapanlara da içinde ebedi olarak kalacakları cehennem ateşini vaat etmiştir. Onlara bu yeter de artar! Allah onları lanetlemiştir ve onlar için devamlı bir azap vardır.”*⁵⁵²

*“O gün münâfik erkekler ve münâfik kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: ‘Bizi bekleyin de yetişip nurunuzdan bir parça alalım.’ Şöyle denecek: ‘Geriye dönün de başka bir nur arayın!’ Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çekilir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır. Münâfiklar onlara, ‘Sizinle beraber değil miydik? Diye seslenirler. ‘Evet öyleydi’, derler, ‘ama siz başınıza belayı kendiniz açtınız, fırsat kolladınız, hep şüphe içinde olduğumuz ve Allah’ın emri gelip çatıncaya kadar geleceğe yönelik kuruntularınız sizi oyaladı; bundan ötürü o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırıp durdu. Bugün artık ne sizden, ne de açıkça inkâr edenlerden bir fidye kabul edilir. Varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur, ne kötü bir gidiş!”*⁵⁵³

⁵⁴⁸ Haşr, 59/15.

⁵⁴⁹ Haşr, 59/16,17.

⁵⁵⁰ Mücâdele, 58/15.

⁵⁵¹ Mücâdele, 58/16,17,18.

⁵⁵² Tevbe, 9/68.

⁵⁵³ Hadîd, 57/13,14,15.

“..... Sen onları bilmezsin, onları biz biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz; sonra da büyük azaba götürülürler.”⁵⁵⁴

“Ey Peygamber! Kâfirlere ve münâfiklara karşı cihad et, onlara sert davran. Onların varacağı yer cehennemdir ve bu ne kötü bir sondur.”⁵⁵⁵

“Bizim ayetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmeye kalkışanlar var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir.....”⁵⁵⁶

“Allah’ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup, sizin bilmediğiniz, ama Allah’ın bildiklerini korkutup caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın.....”⁵⁵⁷

“Onlar arasından ölenin namazını sakın kılma, mezarı başında da sakın durma! Çünkü onlar Allah’ı ve peygamberini inkâr ettiler ve yoldan çıkmış olarak öldüler.”⁵⁵⁸

⁵⁵⁴ Tevbe, 9/101.

⁵⁵⁵ Tahrîm, 66/9.

⁵⁵⁶ A’râf, 7/40.

⁵⁵⁷ Enfâl, 8/60.

⁵⁵⁸ Tevbe, 9/84.

SONUÇ

Evreni, dünyayı ve insanın da içinde bulunduğu canlıları yaratan Allah, yarattıklarının bir düzen ve uyum içinde olması için yasalar koymuştur. İnsan bu varlıklar içinde akıl sahibi olarak yaratılmış ve bu akıl ile ona hilafet görevi⁵⁵⁹ verilmiştir.

Toplumsal düzen ve düzenlemelerin kaynağı olan etik, ahlâk, hukuk kuralları gibi normlar, insanın bir arada yaşama zorunluluğundan doğmuştur. Din de insanın birlikte barış içinde yaşamasının ilkelerini öğretir.

Ahlâklı olmak ve ahlâklı yaşamak, yaratılmışların hakkını düzene koyan kurallar bütününe uyararak, insanın sosyal olabilme yeteneğine sahip oluşunun gereğini yerine getirmesidir. Ahlâk, doğrular yanlışlar dizgesidir ve bir anlamda kutsaldır. Ahlâkî davranış ne kadim geleneğe ne soyut kutsala dayanan dine, ne gündelik hayat pratiklerinden kaynaklanan kültüre aykırı olabilir. Tersine, bu sosyal yapılanmaların her birinin içinde onsuz olmaz bir öge olarak zaten mevcuttur. Ahlâk, hem geleneğin hem dinin hem kültürün talep ettiği dayanışmanın temin edicilerindedir. Nitekim, Durkheim ahlâkı buna benzer bir akıl yürütme ile toplum hayatının temeline koyar.⁵⁶⁰

Kişinin bu temel ilkeler çerçevesinde yaşayabilmesi, kendisi ve toplumun diğer üyeleriyle çelişki ve çatışma yaşamadan var olabilmesi için, kendi iç dinamiğinin de dengeli bir şekilde işlemesi gereklidir.

Freud'un Psikanaliz Kuramına göre; İd (alt benlik), ego (benlik) ve süper ego (üst benlik) sistemlerinin birlikte çalışmasıyla kişilik oluşur. İd (alt benlik) sistemi, diğer iki sistemin içgüdüsel enerji kaynağıdır, aynı zamanda acıdan kaçınma ve haz duyma ilkesine göre çalışır. Gerçeklik ilkesi ile çalışan ego (benlik) sistemi ise, içgüdülerin dış dünya ile uyumu sağlar ve uygun obje ile ihtiyacın giderilmesi gerçekleşinceye kadar haz ilkesini geçici olarak ertelemeye çalışır. Süper ego (üst benlik) kişinin vicdanî ve ahlâkî yönüdür, toplumun ideallerinin içsel temsilcisidir. Bu üç sistem dinamiğindeki denge sağlanamazsa sağlıklı kişilik gelişemez.

Din ve ahlâk kurallarına uyulmadığı zaman birey, psikolojinin (Freud'un) "id", dini literatürün "nefs-i emmare" olarak tanımladığı ilkel dürtülerin etkisiyle, istediği her

⁵⁵⁹ Bakara, 2/30.

⁵⁶⁰ Nilgün Çelebi, "Ahlâk, Etik ve Toplum", *Bilge Dergisi*, AKM Başkanlığı Yay.,2003, C.10, sayı:39, s.8.

şeyi yapmaya çalışarak önce kendine, sonra diğer bireylere ve topluma zarar verebilir. Oysa din ve ahlâk, insanları birlikte yaşadıkları ortamlarda yardımlaşarak yaşama, başkalarına faydalı olma, kimseye zarar vermeme, kimsenin sınırına tecavüz etmeme gibi öğretileri ön planda tutarak toplumların hep birlikte güvenli, huzurlu, mutlu yaşamasının mümkün olacağını öngörür.

Bu çalışma kapsamında ele alınan, Münâfıkların Kur'an ve hadislerde yer alan temel kişilik ve psikolojik özelliklerinin temelindeki unsurlardan birinin onlardaki samimiyetsizlik ve yalancılık, bunların da "iyi niyet"ten yoksunluk olduğu söylenebilir. İyi niyet, psikolojik açıdan bir olgu, ahlâki açıdan bir erdem olarak tanımlanabilir. Olgu olarak ele alındığında; insan edimleri, eylemleri ve sözlerinin içsel yaşama uygunluğu, içsel yaşamın ise kişinin kendine uygunluğu şeklinde tanımlanabilir. Erdem olarak ele alındığında; kişinin gerçek veya gerçekliğe yönelimi, bir diğer anlamda hakikat sevgisi ya da saygısı olarak tanımlanabilir. Bu nedenle iyi niyetli olmak, ahlâklı olmak, kişinin ne başkasına ne de kendine yalan söylememesini gerekli kılar.

Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde, insanlık ve toplumlara vereceği zarar açısından nifâk ve münâfıklara dikkat çekilmiştir. Kur'an münâfıkların yalancılık vasfına vurgu yaparken onların hem ilişki içinde buldukları kişi ve topluma, hem de kendilerine karşı yalan söylediklerine dikkat çeker. Kişinin bir toplum içinde kendi ile çelişki ve çatışma yaşayarak diğerleri ile olan ilişkisini sağlıklı bir şekilde devam ettirmesi zordur. Bu zorluk psikolojik açıdan id, ego ve süper ego ilişkisinin sağlıklı zeminini ortadan kaldırır ve kişide kaygı, endişe ve korku duygulanımını açığa çıkarır. Kişi bu karmaşık durumdan kendine bir çıkış yolu bulabilmek için, nevrotik ve ilkel, alt düzey savunma mekanizmalarını kullanmayı bir huy ve karakter özelliği haline getirebilir. Bu savunma mekanizmalarının yalan, yanıltma ve kötüye yönelimli, gelişmiş, olgun, üst düzey savunma mekanizmalarının ise doğru, gerçek ve iyiye yönelimli olduğu söylenebilir. Bireyin üst düzey savunma mekanizmalarına doğru gelişiminin ancak insanın olgunlaşması ve "iyi niyet" ve "iyi ahlâk" ile mümkün olabileceği söylenebilir. Çünkü "iyi niyet" narsisizmin (kendini beğenmenin), kör bencilliğin, kendi kendine köleliğin karşıtı olan bir yönelimdir. İnsan ancak bu yönelim sayesinde cömertlik, alçakgönüllülük, cesaret ve adalet gibi erdemlere ulaşabilir. Kur'an münâfıkların ateşin en alt tabasında olacağını haber verirken,⁵⁶¹ onların insanlığın en

⁵⁶¹ Nisâ, 4/145.

alçak seviyesinde bir kişilik yapısına sahip olduklarına dikkat çekmiş olmalıdır. Münâfıkta insanî hiçbir erdem bulunamayacağı gibi kişiyi olduğu gibi gösteren yürek açıklığı da bulunmaz. Kendini gizler, hatalarını görmez, hatasının ortaya çıkardığı zararı telafi etme ve hatalarını azaltma arzusundan mahrumdur.

İyiliğe meyil, kötülüğe mani olma, cömertlik, emniyet, yalan söylememe, sadakat, hakkaniyet, sorumluluk bilinci, iç ve dış bütünlük (kişilik bütünlüğü), alay etmeme, alçak gönüllülük, öğüt alma ve aldatmama gibi mü'minlerin sahip oldukları erdemler, Kur'an ve hadislerde belirtilen münâfık karakterinin özelliklerine tamamen zıt özelliklerdir. Toplumsal ve bireysel sağlamlığın temeli de bu erdemlere sahip olan kişilerin çokluğuna dayanır. İlkel ve olgun savunma mekanizmalarının kullanımının nasıl farklı ve zıt iki kişiliği ortaya çıkardığını özetleyecek olursak;

-Nevrotik ve ilkel, olgun olmayan savunma mekanizmaları yerine; gelişmiş, üst düzey savunma mekanizmalarının kullanım oranında psikolojik sağlamlık artar.

-Kişinin psikolojik sağlamlığı ile mutluluğu arasında pozitif bir ilişki vardır.

-Mutluluk düzeyi arttıkça gelişmiş, üst düzey savunma mekanizmaları gelişip, nevrotik ve ilkel biçimler gerilemeye başlar.

Kur'an, münâfıkların kalplerinde hastalık olmasına vurgu yaparak, kişilik bozukluklarının onlarda bir karakter özelliği haline geldiğine dikkat çeker. Nitekim ayetin devamında onların kalplerinin mühürlü olduğu bildirilerek, onların olgunluk düzeyine geçemedikleri açıkça belirtilir. Ayrıca Kur'an münâfıkların sürekli korku ve endişe içinde olmaları ile ticaretlerinde kaybetmiş olmalarına dikkat çekerek onların psikolojik sağlamlıktan uzaklaşmaları ve mutluluk düzeylerinin azaldığına dikkat çekmektedir. Çocukluk ve ergenlik dönemlerinde ilkel savunma mekanizmalarından uzaklaşarak üst düzey savunma mekanizmalarını kullanmayı öğrenemeyen kişilerde sağlıklı kişilik (psikolojik sağlamlık, ruhsal sağlık) gelişemez. Bu nedenle bu kişiler psikolojik açıdan da gelişip olgunlaşamazlar. Toplum içindeki rolleri ve statüleri değişip gelişmesine rağmen psikolojik açıdan gelişmeyen bu insanlar toplumsal ilişkileri ve rollerinin ortaya çıkardığı sorunlarla baş edecek psikolojik sağlamlıktan mahrum kalırlar. Bu durum da onları bir psikolojik kısır döngüye hapseder. Kur'an'ın münâfıklarda dikkat çektiği ve bu tez kapsamında incelenen tüm özellikler bu kısır döngünün bireysel ve toplumsal yansımalarını ifade etmektedir.

Kur'an'da bahsedilen münâfık karakterinin bireysel ve toplumsal yansımalarının ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlardan bireyin ve toplumun korunması önem taşımaktadır. Bu nedenle psikoloji biliminin verileri ışığında, Kur'an'ın tanımladığı münâfık karakterinin anlaşılması ve bunlara karşı psikososyal stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Gerek psikiyatri, gerekse psikoloji bilimi psikolojik açıdan sorunlu veya hasta olan insanın tedavi edilmesi veya insanın negatif özelliklerinin düzeltilerek pozitif özelliklerinin geliştirilmesi için büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Psikiyatri ve psikoloji biliminin bu bilgi ve uygulamaları ilâhiyat alanında da kullanılabilir. Multi disiplinler bir yaklaşımla bu bilgiler kullanılırsa, Kur'an'ın hastalık olarak tarif ettiği insan karakterindeki nifâk eğiliminin düzeltilmesi mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Adasal, Rasim, *Kişilik ve Karakter Portreleri*, Minnetoğlu Yay., İstanbul, 1980.
- Akçay, Emrah, “Yalan Söyleme Kabiliyeti ve Hafıza: Cinsiyetler Arası Karşılaştırma”, *Selçuk İletişim D*, 2012, C:7, sayı:3 (ss.234-243).
- Aksu, Ali, “İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme - Sebep ve Sonuçları Açısından” *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran 2004, C.8, sayı:1 (ss.1-21).
- Algül, Hüseyin, “İslâm Tarihinden Örneklerle İftira Olayına Tahlilî Bir Bakış”, *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, C.9, Sayı:9 (ss.131-142).
- Alper, Hülya, “Münâfık” md, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2006, C.31 (1-44).
- Alper, Hülya, “Nifâk ya da İmanda Çatışma (Kur’ân-ı Kerîm Bağlamında Nifâk Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme)”, *Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, 2002/1 (ss.5-24).
- Ankay, Aydın, *Psikopatlar ve Kurbanları*, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2016.
- Aslantürk, Zeki, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2008.
- Ateş, Süleyman, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, (1-3).
- Aydın, Mehmet Âkif - Hamîdullah, Muhammed, “Köle” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2002, C.26 (1-44).
- Bahadır, Abdülkerim, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yay., İstanbul, 2002.
- Barış, Mustafa Necati, “Zeyneb bint Cahş ve Hz. Peygamber ile Evliliği”, *Çukurova Üniv. İ.F. Dergisi*, 2010, 10/2 (ss.177-192).
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yay, 2001,C:1(1-22).
- Bilge, Yusuf, “Kişilik Bozuklukları Ve Savunma Mekanizmaları”, *Turkish Studies, Social Sciences*, 2018, Volume 13/10 (ss.145-167).
- Bingöl, Abdülkerim, “Kur’an’da Münâfıkların Tenkidi”, *Muş Alparslan Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, C:4 Sayı:1 (ss.149-168).
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, el-Câmi’u’s-Sâhîh, İstanbul, 1315/18 (1-8).
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara, 1988 (1-18).
- Cemalciler, Zeynep vd., *Psikolojiye Giriş*, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 2012.
- Certel, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Berikan Yayınevi, Isparta, 2014.

- Certel, Hüseyin, “Dini Hayatta İbadetin Yeri ve Önemi”, *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 1999, C.2, sayı.2 (ss.209-222).
- Çağrııcı, Mustafa, “Hayr” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, C.17 (1-44).
- Çağrııcı, Mustafa, “İnfâk” md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2000, C.22 (1-44).
- Çelebi, Nilgün, “Ahlâk, Etik ve Toplum”, *Bilge Dergisi*, AKM Başkanlığı Yay.,2003, C.10, sayı:39 (ss.3-11).
- Çelik, Hüseyin, “Kur’an’da Nifâk”, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Doktora Tezi, Ankara, 2002.
- Demircan, Adnan, *Hz. Peygamber Döneminde Münâfiklar*, Beyan Yay., İstanbul, 2006.
- Doksat, Mehmet Kerem, “Kişilik Bozuklukları”, İ.Ü. Cerrahpaşa T.F. Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi No:62, Mart 2008.
- Dölek, Adem, “Bazı Hadîslerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2002,II, Sayı:4 (21-38).
- Duisenov, Nurgissa, “Sebepler ve Sonuçlarıyla Huneyn Gazvesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı YL Tezi, Konya, 2011.
- Ekin, Yunus, “Nifâkın Mahiyeti ve Tanınmasında Semiyotik Verilerin Önemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2004, Cilt: 8, sayı. 22 (131-150).
- Ersöz, Muhammed, “Kur’an’da Münâfik Karakteri ve Onlar İçin Kullanılan “بعضهم من بعض” İfadesi Üzerine Bir İnceleme” *Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. İ. F. Dergisi*, 2016, Sayı. 8 (ss.81 - 97)
- Erten, Mevlüt, “Akıl-Zekâ Ayırımı Bağlamında Münâfikların Zihniyet Analizi”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2013/2, C.2, sayı:4 (ss.1-21).
- Erten, Mevlüt, “Kur’an’da Murâkabe ve Münâfiklar”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2014, Volume 9/11(ss.207-231).
- Fayda, Mustafa, “İfk Hadisesi” md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2000, C.21 (1-44).
- Geçtan, Engin, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Geçtan, Engin, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Genç, Ferhan, “Kur’an’da Münâfiklarla İlgili Temsil ve Teşbihler”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD Tefsir BD, YL Tezi, Konya, 2010.

- Gölcük, Şerafeddin, “İsimler ve Hükümler Yönünden İman ve İslam Kavramları,” *Atatürk Üniv. İslami İlimler F. Dergisi*, sayı:2, Ankara, 1977 (ss.187-199).
- Hamîdullah, Muhammed - Avcı, Casim, “Uhud Savaşı” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2012, C.42 (1-44).
- Hare, Robert D. - Babiak, Paul, *Takım Elbiseli Psikopatlar*, çev. Özgür Önen, Yerküre Yay., İstanbul, 2015.
- Harman, Ömer Faruk, “İslâm” Md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2001, C.23 (1-44).
- Harris, Sam, *Yalan - %100 Dürüst Yaşamak Mümkün mü?* çev. Kemâl Atakay, Okuyan Us Yay., İstanbul, 2014.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1993.
- Hökelekli, Hayati vd., *Din Psikolojisi*, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 2010.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l Arab*, Daru'l-Meârif, Kahire ty, XIII.
- İsfahânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb, *Müfredâtül elfâzı'l-Kur'an*, Dımaşk.
- İşcan, Hamdi, “Kur'an'daki Münâfik Tiplerinde Görülen Karakteristik Özellikler”, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD Tefsir BD, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- Kalem, Erkan, “Life Style Index (Yaşam Biçimi Ölçeği) Ego Savunma Mekanizmaları Testinin Türkçe Formu Dil Eşdeğerliliği, Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışmaları”, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, YL tezi, İstanbul, 1999.
- Kara, Seyfullah, “İfk Olayının Etkileri Ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar,” *Atatürk Üniv. İ.F.Dergisi*, 15/2001 (ss.343-382).
- Karagöz, İsmail, *Kur'an'dan Mesajlar*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2013.
- Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsiri*, TDV Yay.,(1-5).
- Kaya, Alim - Bozkur, Binaz, “Kadercilik Eğilimi İle Özyeterlik İnancı ve Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Ege Eğitim Dergisi*, 2017, (18), 1 (ss.124-145).
- Kılavuz, Ahmet Saim, *İman Küfür Sınırı Tekfir Meselesi*, Maruf Yayınları, İstanbul, 1977.
- Kılıç, Sadık, “Tevbe 6. Ayeti Bağlamında Kur'an Hoşgörüsü ve Dini Çoğulculuk Paradigması”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2014, 50/2 (ss.79-87).
- Kılıç, Sadık, *Kur'an'a Göre Nifâk*, Furkan Yay., İstanbul 1982.
- Kiriş, Nurten, “Tarihsel Olarak Kötülük Problemi ve Çözüm Yolu Olarak Teodise”, *SDÜ Felsefe Bölümü Dergisi*, 2008, V:1,sayı:5 (ss.81-96).

- Kulaksızoğlu, Işın Baral vd., *Psikiyatri*, İstanbul Üniv. Basım ve Yay., İstanbul, 2009.
- Kurt, Hasan, “Amel Bakımından Münâfıkların Özellikleri”, *Gümüşhane Üniversitesi İ. F. Dergisi*, 2013/2, C:2, sayı.4 (ss.51-64).
- Kurt, Hasan, “İslâm İncasına Göre Nifâk ve Münâfık”, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD Kelam BD, Doktora Tezi, Konya, 2003.
- Kuş, Şinasi, “Kur’an-ı Kerim ve Tefsire Göre Bütün Yönleriyle Münâfık”, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimler ABD Tefsir BD, YL Tezi, Konya, 1996.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi - Savunma Mekanizmaları*, Ankara, 2014.
- Morgan, Clifford T., *Psikolojiye Giriş*, Çev. Hüsnü Arıcı vd., Hacettepe Yay., Ankara, 1980.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin b.Haccâc el-Câmiu's-Sahih, İstanbul 1329/1911 (1-8).
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Riyâzüs-Salihîn*, Çeviri Mehmet Emin Özafşar - Bünyamin Erul, DİB Yay., Ankara, 2015 (1-3).
- Okuyan, Mehmet, (*Çok Anlamlılık Bağlamında*)*Kur'an Sözlüğü*, Düşün Yay., İstanbul, 2015.
- Özdemir, Osman vd., “Kişilik Gelişimi”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2012;4(4) doi:10.5455/cap.20120433 (ss.566-589).
- Özervarlı, Mehmet Sait vd., *İslâm İnanç Esasları*, Anadolu Üniv.Yay., Eskişehir, 2012.
- Özler, Mevlüt, “Tevhid” md, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2012, C.41 (1-44).
- Seyidoğlu, Halil, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Güzem Yayınları, İstanbul, 1997.
- Sezikli, Ahmet, “Münâfık” md., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.31 (1-44).
- Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifâk Hareketleri*, TDV Yay., Ankara, 1994.
- Sinanoğlu, Mustafa, “İman” md.,*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, C. 22 (1-44).
- Sinanoğlu, Mustafa, “İslam-Son İlahî Din” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2001, C. 23 (1-44).
- Sinanoğlu, Mustafa, “Küfür” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2002, C.26 (1-44).
- Sinanoğlu, Mustafa, “Şirk” md., *a.g.e.*, 2010, C.39 (1-44).
- Soysaldı, Mehmet, *Kur'an Semantiği Açısından / İnançla İlgili Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir, 1997.

- Sponville, Andre Comte, *Büyük Erdemler Risalesi*, Çev. Işık Ergüden, Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2004.
- Şafak, Ali, “Fısk” md. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.13, 1996 (1-44).
- Şenel, Aysin vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, Anadolu Üniv. Yay., Eskişehir, 2008.
- Şentürk, Habil, “Freud’un Psikoloji ve Din Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım” *Dini Araştırmalar*, Haziran 2004, C.7. sayı:19 (ss.221-229).
- Şentürk, Habil, *İslamî Hayatın Psikolojik Temelleri*, Tuğra Ofset Yay., Isparta, 2008.
- Şentürk, Habil, *Yahya Kemal ve Din (Psikososyal Bir Yaklaşım)*, İz Yayınları, İstanbul, 2014.
- Tarhan, Nevzat, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul, 2009.
- Tatlı, Bekir, “Fısk Kavramı ve Hadis Usûlü Açısından Fısku’r-râvî”, *Çukurova Üniversitesi İ. F. Dergisi* 13(2) (ss.21-54).
- Tehânevî, Muhammed b. Ali b.Muhammed, *Kitâbu Keşşafü Istilahâtî’l fünun*, “münâfık” md., İstanbul, 1994.
- Temel, Ahmet Vefa, “Münâfıkûn Sûresi Tefsiri ve Tasvir Ettiği Münâfık Karakteri”, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,1996.
- Temel, Ali Rıza, *İslam Davası ve Münâfıklar*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b.İsa, Sünen, Mısır, 1965(1-5).
- Tokur, Behlül, “Dindarlık Sorunu: Psikolojik Bir Tahlil”, *Atatürk Üniv. İ.F. Dergisi*, Sayı: 41, Erzurum 2014 (ss.257-279).
- Tolan, Barlas, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Gazi Üniv. Yay.,Ankara, 1985.
- Tunç, Cihat,“Şirk ve Günah Problemi”, *Erciyes Üniv.İ.F.Dergisi*, Sayı.11, Kayseri, 2001 (ss.29-35).
- Yakıt, İsmail, *İslâm’ı Anlamak*, Ötüken Yay., İstanbul, 2009.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Münâfıkun Suresi” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.31, 2006 (1-44).
- Yavuz, Kerim,“Din Psikolojisinde Metod Meselesi ve Yeni Gelişmeler”, *Atatürk Üniv.İ.F. Dergisi*, S.7, İstanbul, 1986 (ss.153-185).
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Din Kur’an Dili*, sadeleştirilenler: İsmail Karaçam vd., Zehraveyn Yay., İstanbul, 1992 (C.1-10).
- Yıldırım, Enbiya, “Celal Aynasında Bir Portre: Hz. Ömer,” *Dicle Üniv. İ.F. Dergisi*, C:8, sayı:1, Diyarbakır, 2006 (ss.41-66).
- Yıldırım, Fatih, “Kur’an’da Münâfıkların Özellikleri”, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Kelam BD, YL Tezi, Konya, 2008.

- Yıldız, Abdullah, *Örnek ve Önder Hz. Peygamber*, Pınar Yay., 2014.
- Yiğit, İsmail, “Tebük Seferi” md., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2011, C.40 (1-44).
- Yücedoğru, Tefik, “İtikâd Esasları ve Değerleri”, *Uludağ Üniv., İ.F. Dergisi*, 2006, C.15, sayı:1 (ss.177-186).
- Yücel, İrfan, *Peygamberimizin Hayatı*, DİB Yay., Ankara, 2016.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tacü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, Şerh'ül-Kâmûs*, Beyrut.
- Zemahşerî, Cârullah Muhammed b. Ömer, *Esasü'l-Belağa*, Beyrut, 1998.
- Zümrüt, Osman, “İslam Tarihinde ‘Zararlı Mescid’ (Mescid-İ Dırar) Olayı ve Günümüze Anımsattıkları” *Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 17, 2004 (ss.9-30).

İNTERNET KAYNAKLARI

- Bayraklı, Bayraktar, 12.12.2013 “*Kur'an'dan Gönüle –Münâfiklik*”, <https://www.youtube.com/watch?v=ER1W7K8-658> (02.07.2018).
- Okuyan, Mehmet, 07.05.2016 “*Kur'ani Kavramlar: Kur'an'da Nifâk Kavramı*” <https://www.youtube.com/watch?v=iXc6WuX0kLg> (24.08.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Songül Demirel
Doğum Tarihi : 1965
Doğum Yeri : Zonguldak
Medeni Durum : Evli, 2 Çocuklu

Eğitim Durumu

1971-1982 İlk, Orta Okul ve Düz Lise, Zonguldak
1982-1988 Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi, Edirne
2012-2014 Anadolu Üniv. AÖF İlahiyat Ön Lisans (2014 Yılı Türkiye Birincisi)

Görev

20 yıl hemodiyaliz sorumlu hekimi, toplam 28 yıl pratisyen hekim olarak çalıştı. 2011 yılında Diyanet Hac Sağlık Ekibinde, 2013 yılında Diyanet Umre Sağlık Ekibinde görev aldı. Ağustos 2015/Şubat 2016 tarihleri arasında Sudan Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesinde görev yaptı.

İletişim

drsonguldemirel65@gmail.com